

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

КРУКОВСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ІГОРОВИЧ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК: 94:061.2:323.113(=161.2)(71)"1940/1991"

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТУ (КОНГРЕСУ) УКРАЇНЦІВ КАНАДИ
(1940 – 1991 РОКИ)**

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Круковський В.І.

Науковий керівник: Патриляк Іван Казимирович, доктор історичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Круковський В. І. Діяльність Комітету (Конгресу) українців Канади (1940 – 1991 роки). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2025.

Історія та досвід практичної діяльності головного проводу канадського українства – Конгресу (до 1989 року – Комітету) українців Канади – продовжують привертати увагу наукового співтовариства та широкої громадськості. Попри наявність окремих наукових праць, присвячених його діяльності, роль цієї структури в світовій історії українського руху потребує об'єктивного, ґрунтовного та комплексного дослідження. У вітчизняній історичній науці наявні окремі й здебільшого фрагментарні дослідження, які містять опис діяльності КУК, переважно з політологічної та соціологічної точок зору. Утім ця тема зберігає суттєву суспільну й політичну актуальність. Варто лише згадати резонанс, пов'язаний з участю ветерана Першої Української дивізії Української Національної Армії Ярослава Гуньки в засіданні Палати громад федерального парламенту Канади з нагоди державного візиту Президента України Володимира Зеленського 22 вересня 2023 року, що використовувалася російською пропагандою з метою розповсюдження наративів про «неонацистський режим» у нашій країні.

Конгрес українців Канади виступає як представник інтересів української громади перед народом та урядом Канади. Доцільно відзначити, що історія Конгресу українців Канади недостатньо досліджена та висвітлена як в українській історіографії, так і в працях істориків української діаспори, більшою чи меншою мірою пов'язаних з різними, зазвичай конкуруючими політико-ідеологічними течіями, до яких належали організації української громади, що позначувалося на характері і розстановці змістовних акцентів під час висвітлення подій.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. У першому розділі проаналізовані історіографія,

джерельна база та обґрунтована методологія дослідження. Другий розділ присвячений дослідженню передумов створення та особливостей організаційної структури Комітету (Конгресу) українців Канади. Основу джерельної бази розділу становлять збірки матеріалів з'їздів Конгресу українців Канади, спогади учасників та очевидців подій, пов'язаних з історією провідної представницької організації української громади Канади, та фонди Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центральних державних архівів вищих органів влади і управління України, громадських об'єднань та україніки.

Принципово важливі особливості історичних обставин і передумов формування та структурного оформлення Комітету (Конгресу) полягали у тому, що ані Радянський Союз, ані Польща, Чехословаччина, Румунія, чи Угорщина ніколи не були зацікавлені у відновленні української державності й не підтримували це прагнення українського народу. Окупація українських земель сусідніми державами та гоніння на місцеву інтелектуальну еліту змусили різні українські суспільно-політичні діаспорні організації об'єднатися в потужну й консолідовану структуру, покликану боротися за відновлення самостійної Української держави і забезпечення національно-культурних прав українського населення в Канаді. 7 листопада 1940 року мав місце історичний акт згуртування представників діаспори довкола новоствореного Комітету українців Канади.

У третьому розділі висвітлена суспільно-політична діяльність Комітету. Внутрішньополітична робота проводу канадського українства зосередилася на воєнних зусиллях Канади, спрямованих проти нацистської Німеччини та її держав-сателітів у Другій світовій війні. Внесок КУК у перемогу антигітлерівської коаліції розширив межі його впливу на канадський політичний порядок денний. Водночас активна позиція у питаннях міжнародної та зовнішньої політики сприяла згуртуванню світового українства та позначилася на підтримці національно-визвольного руху в Україні.

У четвертому розділі йдеться про культурно-освітню діяльність Комітету, зокрема його участь в розвитку українського діаспорного шкільництва та позашкільної освіти, створенні системи національно-патріотичного виховання

українсько-канадської молоді та її залученні до громадського і політичного життя. У розділі висвітлені участь головної націонал-патріотичної представницької організації української діаспори в Канаді в її культурному житті, становлення культурно-мистецьких об'єднань, творчих колективів та інших просвітницьких товариств і організацій.

Без перебільшення варто зазначити, що ігнорування всебічного вивчення історії Комітету (Конгресу) українців Канади, який протягом десятиліть представляв і захищав інтереси української громади в Західному світі, формував позитивний образ своєї історичної батьківщини, допомагав їй у боротьбі за незалежність, впливав на внутрішню політику Канади, не дозволив скласти цілісну картину розвитку української нації в ХХ столітті та об'єктивно оцінити динаміку культурного і політичного життя Канади в 1940-1991 роках.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони дозволяють краще зрозуміти КУК як виняткове суспільно-політичне явище в історії світового українства, яке має потенціал до того щоб стати практичною моделлю для організації суспільно-політичного, культурного та освітнього життя українських громад у високорозвинених демократичних державах Заходу. В умовах масової еміграції українців, викликаній повномасштабною російсько-українською війною та тимчасовою окупацією частини території Української держави, досвід КУК у збереженні етнокультурної самобутності українців діаспори, з одночасною інтеграцією їхніх структур у суспільно-політичне життя країни проживання, є абсолютно незамінним.

Велетенський багаж дипломатичних зусиль КУК у боротьбі за українську державність в 1940–1991 рр. також має практичну цінність для роботи сучасної української дипломатії, яка вживає активних заходів щодо забезпечення підтримки західними урядами і суспільствами боротьби України за збереження суверенності й територіальної цілісності держави. Врешті-решт, методи і засоби, які застосовував КУК у боротьбі за незалежність України до 1991 року, можуть бути на практиці використовувані сучасними українськими діаспорними організаціями в державах найбільшого проживання українських громад (Польща, Німеччина, Чехія тощо).

Накопичений фактичний матеріал, висновки й оцінки розширюють спектр знань про роль та місце української громади в системі багатоетнічного й полікультурного канадського суспільства, вплив політичного курсу федерального уряду Канади на суспільно-політичні та етнокультурні процеси, у яких брала і бере участь тамтешня українська громада. Окремі положення дисертації можуть бути використані в підготовці навчальних курсів з новітньої історії України та історії Канади, історії канадського і світового українства, історії дипломатії та історії української культури.

Ключові слова: канадське українство, Комітет українців Канади, Конгрес українців Канади, українці Канади, українська діаспора, Друга світова війна, багатокультурність, Холодна війна, уряд Канади, суспільно-політична діяльність, культурно-освітня діяльність, засоби масової інформації.

SUMMARY

Krukovskyi V. I. The Ukrainian Canadian Committee (Congress) activities (1940 - 1991). - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy) in the speciality 032 - History and Archeology. - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2025.

The history and practical experience of the main leadership of the Canadian Ukrainianhood – the Ukrainian Canadian Congress (until 1989 – the Committee) – continue to attract the attention of the academic community and the general public. Despite the existence of some scholarly works on its activities, the role of this structure in the global history of the Ukrainian movement requires an objective, thorough and comprehensive study. Ukrainian historical scholarship has separate and mostly fragmentary studies that describe the activities of the UCC, mostly from a political science and sociological perspective. Nevertheless, this topic retains significant social and political relevance. It is enough to recall the resonance associated with the participation of Yaroslav Hunka, a veteran of the First Ukrainian Division of the Ukrainian National Army, at a meeting of the House of Commons of the Federal Parliament of Canada on the occasion of the state visit of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy on 22 September 2023, which was used by Russian propaganda to spread narratives about the ‘neo-Nazi regime’ in our country.

The Ukrainian Canadian Congress acts as a representative of the interests of the Ukrainian community before the people and the Government of Canada. It is worth noting that the history of the Ukrainian Canadian Congress has been insufficiently researched and covered both in Ukrainian historiography and in the works of historians of the Ukrainian diaspora, who are more or less associated with various, usually competing political and ideological currents to which the Ukrainian community organisations belonged, which affected the nature and placement of substantive accents in the coverage of events.

The thesis consists of an introduction, four chapters, conclusions and a list of references. The first section analyses the historiography, source base and substantiates the

research methodology. The second section is devoted to the study of the prerequisites for the creation and peculiarities of the organisational structure of the Ukrainian Canadian Committee (Congress). The source base of the section is based on collections of materials from the Ukrainian Canadian Congress's congresses, memoirs of participants and eyewitnesses of events related to the history of the leading representative organisation of Canadian Ukrainianhood, and the fonds of the Branch State Archives of the Security Service of Ukraine, the Central State Archives of the Higher Authorities and Administration of Ukraine, Public Associations and Ukrainian studies.

The fundamentally important features of the historical circumstances and prerequisites for the formation and structural design of the Committee (Congress) were that neither the Soviet Union, nor Poland, Czechoslovakia, Romania, or Hungary had ever been interested in restoring Ukrainian statehood and did not support this aspiration of the Ukrainian people. The occupation of Ukrainian lands by neighbouring states and the persecution of the local intellectual elite forced various Ukrainian socio-political diaspora organisations to unite in a powerful and consolidated structure designed to fight for the creation of an independent Ukrainian state and to ensure the national and cultural rights of the Ukrainian population in Canada. On 7 November 1940, a historic act of unification of diaspora representatives around the newly formed Ukrainian Canadian Committee took place.

The third section highlights the social and political activities of the Committee. The domestic political work of the Canadian Ukrainianhood's leadership focused on Canada's war effort against Nazi Germany and its satellite states in World War II. The UCC's contribution to the victory of the anti-Hitler coalition expanded scope of his influence on the Canadian political agenda. At the same time, its active stance on international and foreign policy issues helped to unite the Worldwide Ukrainianhood and influenced support for the national liberation movement in Ukraine.

The fourth section deals with the cultural and educational activities of the Committee, including its involvement in the development of Ukrainian diaspora schooling and extracurricular education, the creation of a system of national and patriotic education for Ukrainian Canadian youth and their involvement in public and political life. The

section highlights the participation of the main national-patriotic representative organisation of the Ukrainian diaspora in Canada in its cultural life, the establishment of cultural and artistic associations, creative teams and other educational societies and organisations.

It is no exaggeration to say that ignoring a comprehensive study of the history of the Ukrainian Canadian Congress (UCC), which for decades represented and protected the interests of the Ukrainian community in the Western world, formed a positive image of its historical homeland, helped it in its struggle for independence, and influenced Canada's domestic policy, will not allow for a holistic picture of the development of the Ukrainian nation in the twentieth century and an objective assessment of the dynamics of cultural and political life in Canada in 1940-1991.

The practical significance of the results of the dissertation research is that they allow for a better understanding of the UCC as an exceptional socio-political phenomenon in the history of Worldwide Ukrainianhood, which has the potential to become a practical model for organising the socio-political, cultural and educational life of Ukrainian communities in highly developed democratic countries of the West. In the context of the mass emigration of Ukrainians caused by the full-scale Russian-Ukrainian war and the temporary occupation of part of the territory of the Ukrainian state, the experience of the UCC in preserving the ethno-cultural identity of Ukrainians in the diaspora, while integrating their structures into the socio-political life of the country of residence, is absolutely irreplaceable.

The enormous baggage of the UCC's diplomatic efforts in the struggle for Ukrainian statehood in 1940-1991 is also of practical value for the work of modern Ukrainian diplomacy, which is taking active steps to ensure that Western governments and societies support Ukraine's struggle to preserve the sovereignty and territorial integrity of the state. Finally, the methods and means used by the UCC in the struggle for Ukrainian independence before 1991 can be used in practice by modern Ukrainian diaspora organisations in the countries where Ukrainian communities are most populous (Poland, Germany, Czech Republic, etc.).

The accumulated factual material, conclusions and assessments expand the range of knowledge about the role and place of the Ukrainian community in the system of multiethnic and multicultural Canadian society, the impact of the political course of the federal government of Canada on the socio-political and ethno-cultural processes in which the Ukrainian community there has participated and is participating. Certain provisions of the thesis can be used in the preparation of courses on the contemporary history of Ukraine and the history of Canada, the history of Canadian and Worldwide Ukrainianhood, the history of diplomacy and the history of Ukrainian culture.

Keywords: Canadian Ukrainianhood, the Ukrainian Canadian Committee, the Ukrainian Canadian Congress, Ukrainians in Canada, Ukrainian Canadians, Ukrainian diaspora, World War II, multiculturalism, the Cold War, Government of Canada, socio-political activities, cultural and educational activities, mass media.

Список опублікованих праць за темою дисертації,

в яких містяться основні її наукові результати:

1. Круковський В. Боротьба української діаспори за багатокультурність Канади (1962–1971). *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2019. № 4 (380), липень - серпень. С. 101-108.
2. Krukovsky V. Expo-1967 in Montreal: the Struggle for Ukrainian Sovereignty. *Американська історія та політика: науковий журнал*. Київ, 2020. № 9. С. 137–145.
3. Круковський В. Зберігаючи традиції предків. Діяльність молодіжних організацій української діаспори в Канаді (1940–1990-ті рр.). *Часопис української історії*. Київ, 2020. Вип. 42. С. 86–91.
4. Круковський В. На завершальному етапі консолідації: діяльність українських організацій Канади в контексті формування єдиного представницького органу (1938–1940 роки). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2022. Вип. 33. С. 98–104.
5. Krukovskyi V. The Ukrainian Canadian Committee's Activities during World War II (1939 – 1945). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, Drohobych, 2025. No. 34. P. 86–102.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Круковський В. Становлення Комітету Українців Канади. *Шевченківська весна: історія: матеріали XVII Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених "Шевченківська весна – 2019: Історія": [м. Київ, 15 берез. 2019 р.]*. Київ: [б. в.], 2019. С. 240–242.
2. Круковський В. Діяльність українських науково-дослідницьких установ Канади (1944–1971). *«Дні науки – 2019: Історія»: матеріали XIII Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки – 2019: Історія» [Київ, 16-18 травня 2019 р.]*. Київ: [б. в.], 2019. С. 195–197.

3. Круковський В. «Варті того, щоб зватися канадійцями»: внесок Комітету українців Канади в перемогу над нацизмом у Другій світовій війні. *Актуальні проблеми історії зарубіжних країн в новий та новітній час: науковий збірник*. К., 2022. С. 303–307.
4. Круковський В. Роль Комітету українців Канади у згуртуванні українства навколо Світового Конгресу Вільних Українців в період Холодної війни (1947–1967 рр.). *Шевченківська весна — 2023: матеріали міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених м. Київ, 18 березня 2023 року*. Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. С. 344–349.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОБЛЕМИ.....	25
Підрозділ 1.1. Історіографія проблеми.....	25
Підрозділ 1.2. Джерельна база.....	46
Підрозділ 1.3. Теоретико-методологічна основа.....	50
Висновки до розділу I.....	54
РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ І СТРУКТУРУВАННЯ КОМІТЕТУ (КОНГРЕСУ) УКРАЇНЦІВ КАНАДИ.....	58
Підрозділ 2.1. Українська громада Канади наприкінці 1930-их років: початок інституалізації.....	58
Підрозділ 2.2. Формування і розвиток організаційної структури Комітету (Конгресу) Українців Канади.....	78
Висновки до розділу II.....	91
РОЗДІЛ III. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТУ (КОНГРЕСУ) УКРАЇНЦІВ КАНАДИ.....	94
Підрозділ 3.1. Роль Комітету (Конгресу) українців Канади у громадсько-політичному житті української діаспори.....	94
Підрозділ 3.2. Становлення інформаційної служби Комітету (Конгресу) Українців Канади.....	112
Підрозділ 3.3. Зовнішньополітичні підходи та орієнтири Комітету (Конгресу) українців Канади.....	124
Висновки до розділу III.....	147
РОЗДІЛ IV. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТУ (КОНГРЕСУ) УКРАЇНЦІВ КАНАДИ.....	150
Підрозділ 4.1. Освітньо-виховна ділянка праці Комітету (Конгресу) Українців Канади.....	150

Підрозділ 4.2. Участь Комітету (Конгресу) Українців Канади в культурно-просвітницькому житті канадського українства.....	170
Висновки до розділу IV.....	179
ВИСНОВКИ.....	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	191

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АДУК – Асоціація діячів української культури;
АЕС – атомна електростанція;
БУК – Братство українців-католиків;
ІДВ – Інститут дослідів Волині;
КДБ – Комітет державної безпеки СРСР і УРСР;
КТПР – Канадське товариство прихильників Народного руху України;
КУК – Комітет (з 1989 року - Конгрес) українців Канади;
ЛВУ – Ліга визволення України;
МДБ – Міністерство державної безпеки СРСР та УРСР (1946-1954);
МЗС – Міністерство закордонних справ;
НРУ – Народний рух України;
НТШ – Наукове товариство імені Тараса Шевченка;
ОДУМ – Об'єднання демократичної української молоді;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ОУН – Організація українських націоналістів;
ОУПК – Об'єднання українських педагогів Канади;
ПАУК – Пан-Американська Українська Конференція;
РКУК – Репрезентаційний Комітет українців Канади;
РСР – Радянська Соціалістична Республіка;
СГД – Союз гетьманців-державників;
СКВУ – Світовий Конгрес Вільних Українців;
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
СУК – Союз українок Канади;
СУМ – Спілка української молоді;
СУО – Союз українських організацій;
СУС – Союз українців-самостійників;
США – Сполучені Штати Америки;
УВАН – Українська Вільна Академія наук;

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква;
УККА – Український Конгресовий Комітет Америки;
УНО – Українське Національне Об'єднання;
УНР – Українська Народна Республіка;
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
УСОМ – Українська спілка образотворчих митців;
УЦКК – Український Центральний Комітет в Канаді;
ФКУПП – Федерація клубів українських професіоналістів і підприємців;
ЦК КП(б)У – Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (1917-1952);
ЦК КПУ – Центральний комітет Комуністичної партії України.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Конгрес українців Канади (далі – КУК) нині посідає одне з провідних місць в громадському та політичному житті Канади та є основним організаційним осередком української діаспори, розселеної на території цієї країни. Попри певне зниження свого впливу на її політичне життя на рубежі ХХ–ХХІ століть, він і надалі відіграє конструктивну роль як посередник між канадським та українським суспільствами. В цьому контексті як дієва представницька структура української діаспори КУК сприяє розвитку різноманітних зв'язків між Україною та Канадою й виконує роль лобіста у галузі зовнішньої політики. Будучи однією зі складових організацій і фундаторів Світового Конгресу українців та однією з представницьких організацій світового українства, Конгрес українців Канади має чималий інструментарій впливу на український вектор зовнішньої політики, громадське і політичне життя країни проживання своєї громади.

У ході своєї історії Комітет (Конгрес) українців Канади виступав не лише як націонал-патріотична представницька організація канадського українства, але і як емігрантський культурно-інтелектуальний центр української етнонаціональної спільноти в третю бездержавну добу української історії (1920–1991 роки), котрий головною політичною метою мав відновлення української державності на її історичній батьківщині, сприяв збереженню української національно-культурної самобутності, традиції та звичаїв у Канаді, перебував в авангарді боротьби західного демократичного світу проти радянського тоталітарного режиму, впливав на канадський порядок денний, зокрема і на зовнішню політику. Комітет був створений у часи, коли територія України була розділена між сусідніми державами – Радянським Союзом, Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Після Другої світової війни вся історична батьківщина закордонних українців потрапила під повне управління більшовицької Москви та її сателітів у Центрально-Східній Європі, і в цей час український світ – мова, культура, традиції, звичаї, релігія,

історія, література – зберігався завдяки сумлінній праці української громади та його проводу, зокрема і в Канаді. У розпал Холодної війни Конгрес залишався провідником ідеї відновлення української державності, а після 1991 року – став неформальним посередником у дипломатичних відносинах між урядами Канади та незалежної України й активно сприяв їх становленню та розвитку.

Посідаючи важливе місце в Канадській етнокультурній раді, маючи тісні ділові взаємини з федеральним урядом Канади та урядом України, розвиваючи розгалужену організаційну структуру й удосконалюючи власний досвід громадської діяльності, Конгрес наразі здійснює активне лобіювання українських інтересів з метою впливу на зовнішню політику Оттави в контексті надання допомоги Україні у протистоянні російській збройній агресії. При цьому перед канадським українством та його проводом в особі Конгресу постає ціла низка викликів, пов'язаних, зокрема, зі зниженням частки україномовних канадських українців, змішуванням різноманітних етнічних спільнот, небажанням частини нових українських мігрантів зберігати свою етнічну ідентичність поза межами історичної батьківщини тощо. Все виразніше відчуваються пряма чи опосередкована, пасивна залежність провідних кіл українського зарубіжжя від політичної кон'юнктури України та Канади, що склалася за останні 35 років, та поступове зниження впливу КУК на внутрішню політику Канади. Тож, можна цілком впевнено констатувати, що період між 1940 і 1991 роками був часом його найбільшого політичного і суспільного впливу, який заслуговує на прискіпливе наукове дослідження.

1940 року Конгрес українців Канади, котрий тоді іменувався Комітетом, зіштовхнувся з необхідністю вирішення нагальних проблем, які мали пріоритетне значення для тутешньої української громади. Серед них доцільно відзначити актуалізацію підтримки Великою Британією та її домініонами ідеї відновлення української державності, проведення організованої агітації на підтримку воєнних зусиль Канади з метою наближення перемоги над нацистською Німеччиною в Другій світовій війні, збереження національно-культурної ідентичності діаспори і розбудову організаційної структури для виконання важливих поточних завдань. Доба президентства Василя Кушніра, який очолював КУК у 1940–1953 та 1957–1972

роках, стала знаковою з точки зору організаційної діяльності, розвитку національної культури, освіти, науки в середовищі громади, впливу на відносини Канади з Радянським Союзом з приводу українського питання та загалом збереження канадського українства як мовно-культурної спільноти. Кульмінацією проактивного (або «інтервенціоністського») підходу щодо проблематики внутрішньої і зовнішньої політики Канади стала участь Конгресу українців Канади в створенні Світового Конгресу Вільних Українців (далі – СКВУ) та затвердженні політики багатокультурності в Канаді. Ці проблеми наперед визначили політику наступних президентів КУК Петра Кондри (1972-1974), Сергія Радчука (1974-1980) та Івана Новосада (1980-1986). А Дмитро Ципівник (1986-1992) доклав значних зусиль для оновлення організаційної структури Конгресу українців Канади відповідно до умов встановлення тісних контактів з національно-демократичними політичними силами в Україні у переддень відновлення її державної незалежності.

Варто підкреслити, що в контексті висвітлення питань міжнародного життя значна увага в роботі зосереджується на ідеологічних аспектах зовнішньої політики урядів Канади, очолюваних як лібералами, так і прогресивними консерваторами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексних наукових програм Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Світове українство в цивілізаційному поступі» і «Практична (публічна) історія», пов'язані з науковими темами, які розробляються на кафедрі історії світового українства історичного факультету.

Хронологічні межі дослідження. Охоплюють період від листопада 1940 року до грудня 1991 року. Нижня хронологічна межа обумовлена часом формування Комітету українців Канади. Верхня – пов'язана із відновленням української державності 24 серпня 1991 року, що внесло суттєві корективи у діяльність КУК, змусило його провід визначати нові акценти зусиль у зовнішньополітичній діяльності, у роботі з федеральним урядом Канади та її українською громадою.

Певні відступи від позначених хронологічних меж дослідження зумовлені необхідністю висвітлення передумов активізації суспільно-політичних настроїв

української діаспори в Канаді, які передували створенню КУК. У цьому контексті важливу роль відігравали події 1938 року, коли канадське українство брало участь у маніфестаціях на знак солідарності з українським населенням Холмщини та Підляшшя у зв'язку з асиміляційною політикою уряду Польщі.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Канади як країни проживання української діаспори.

Об'єктом дослідження є Комітет (Конгрес) українців Канади, його організаційна структура, особливості формування керівних органів, завдання та форми діяльності місцевих відділів усіх рівнів, котрі брали участь у громадському, культурному та державному житті країни проживання діаспори.

Предмет дослідження охоплює процес створення та діяльність Конгресу українців Канади у суспільно-політичній сфері, культурно-просвітницькому житті громади, а також його позицію, роль та участь у внутрішній та зовнішній політиці Канади як країни розселення діаспори.

Мета дослідження – всебічне висвітлення основних напрямів, форм і методів діяльності Конгресу українців Канади.

Завданнями дослідження є:

- аналіз історіографії та джерельної бази дослідження;
- виявлення передумов і причин створення Конгресу українців Канади, формування його організаційної структури та еволюції завдань;
- відображення участі Конгресу українців Канади у внутрішньополітичному житті Канади, у підтримці її воєнних зусиль у період Другої світової війни та утвердженні концепції багатокультурності країни;
- аналіз особливостей інформаційної політики Конгресу українців Канади;
- огляд зовнішньополітичних настанов, підходів та діяльності Конгресу українців Канади, його ролі в створенні Світового Конгресу Вільних Українців, боротьбі за відновлення української державності та збереженні прав українського народу на батьківщині;

- простеження роботи Конгресу українців Канади, спрямованої на збереження етнічної ідентичності та національно-патріотичне виховання української молоді;
- визначення місця Конгресу українців Канади в культурно-просвітницькому житті канадського українства.

Наукова новизна. У дослідженні здійснена спроба повноцінного наукового висвітлення діяльності Конгресу українців Канади у суспільно-політичному житті країни розселення діаспори та у культурно-просвітницькій сфері її життєдіяльності. На основі широкого кола джерел аналізуються історичні події, пов'язані з його практичною працею. Критично опрацьовано та залучено до наукового обігу великий обсяг першоджерел, в яких представлені особливості політичної організації осередків української громади Канади як країни її проживання, специфічні особливості її залучення до політичного життя приймаючої країни.

У дисертації *уперше*:

- Сформульована й підтверджена гіпотеза про те, що створення координаційної структури організацій української діаспори в Канаді сприяло появі специфічного суспільно-політичного феномену розвитку етнокультурної спільноти, котра набула виразних етнополітичних ознак в процесі внутрішньої консолідації;

- Досліджена й аргументована роль Конгресу українців Канади як організаційного чинника життя діаспори, який забезпечив суттєві зміни у порівнянні з типовою траєкторією розвитку іммігрантських діаспор в іноетнічному суспільстві. Ці новації полягали у тому, що замість забезпечення перехідного етапу для успішної адаптації до політичних і соціальних умов приймаючої країни та полегшення проходження процесу асиміляції, створення КУК спричинило відносно сильний ефект етнічної консолідації іммігрантських громад як альтернативного феномену національного ренесансу частини соціуму, відокремленого від основного національного та етнокультурного масиву «*материкової*» України;

- Виявлені політичні та організаційні фактори прямого та зворотного впливу консолідації української етнополітичної спільноти в Канаді на формування та корекцію етнополітики її федерального уряду;

- Введені до наукового обігу неопубліковані документи і матеріали фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (зі справ 3 і 10 фонду 16, опису 1 (1971 рік)), Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (зі справ 177, 633 і 1437 фонду 5235, опису 1), Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (зі справ 4359, 4365, 4366 і 5466 фонду 1, опису 23; зі справ 184, 185, 186, 187, 708, 976, 1882 і 2910 фонду 1, опису 24; зі справи 1891 фонду 1, опису 25; зі справи 14 фонду 408, опису 2; зі справ 1, 2, 4, 14, 20, 22 і 27, фонду 429, опису 1; справи 5 фонду 443, опису 2; справ 31, 49 і 50 фонду 468, опису 18).

Поглиблена наукова інтерпретація:

- боротьби КУК за відновлення української державності, громадянські права і свободи українського народу на його історичній батьківщині через аналіз раніше недоступних документів радянських органів державної безпеки та Центрального комітету Комуністичної партії України (далі – ЦК КПУ);

- на основі залучення до наукового обігу малодосліджених матеріалів (рішень і резолюцій КУК, політичних маніфестів українських діаспорних організацій в Канаді, звітів наукових, фахових та культурних товариств, матеріалів преси тощо) уточнені їх суспільно-політичні цілі, форми та методи поточної взаємодії;

- виявлені методи та специфічні форми розв'язання протиріч між діаспорними організаціями, що виникли як продовження політичних течій часів Української національної революції 1917–1921 років, що ворогували між собою;

- показаний процес еволюції політичної та етнічної свідомості канадського українства в контексті змін у міжнародному становищі та відносин між Сходом і Заходом.

Уточнені:

- передумови, причини та політичні обставини створення Конгресу українців Канади, а також причини зацікавленості федерального уряду Канади в політичній консолідації української діаспори;

- особливості формування завдань українського громадсько-політичного руху в Канаді щодо збереження та розвитку культурного та інтелектуального потенціалу, необхідного для відновлення української державності;

- участь і роль КУК в організації та діяльності Світового Конгресу Вільних Українців;

- еволюція сприйняття становища в Україні українськими націонал-патріотичними самостійницькими діаспорними організаціями;

- формування цілей та підходів КУК та його складових організацій до проблем зовнішньої політики, міжнародних відносин та зв'язків із Союзом Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР).

Методологічна основа. Під час вивчення праці Конгресу українців Канади автор дотримувався принципів історичних досліджень, зокрема: науковості, конкретності, історизму, об'єктивності, неупередженості, всебічності, системності, багатофакторності, історіографічної традиції, альтернативності та соціального підходу. У роботі використані наступні методи наукового пізнання: аналітичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний та історико-системний. Важливе значення для виконання поставлених завдань має застосування історико-біографічного методу.

Перелічені способи наукового аналізу спираються на досягнення вітчизняної та зарубіжної історичної науки, враховуються концептуально важливі розробки, теоретичні висновки та узагальнення.

Особистий внесок здобувача полягає у формулюванні і самостійному вирішенні наукової проблеми вивчення історії Комітету (Конгресу) українців Канади як унікального суспільно-політичного явища в рамках світового українства, який досягнув найвищого рівня внутрішньої консолідації української громади Канади та надав їй виразних етнополітичних ознак. Пошук, аналіз і характеристика літератури й джерелознавчої бази за тематикою дисертаційного дослідження, виклад наукових положень і результатів виконані автором особисто. Публікації за темою дисертації у фахових виданнях, а також доповіді на конференціях здійснені одноосібно.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони дозволяють краще зрозуміти КУК як виняткове суспільно-політичне явище в історії світового українства, що має потенціал, щоб стати практичною моделлю для організації суспільно-політичного, культурного та освітнього життя українських громад у високорозвинених демократичних державах Заходу. В умовах масової еміграції українців, викликаній повномасштабною російсько-українською війною та тимчасовою окупацією частини території Української держави, досвід КУК у збереженні етнокультурної самобутності українців діаспори, з одночасною інтеграцією їхніх структур у суспільно-політичне життя країни проживання, є абсолютно незамінним.

Велетенський багаж дипломатичних зусиль КУК у боротьбі за українську державність в 1940 – 1991 роках також має практичну цінність для роботи сучасної української дипломатії, що вживає активних заходів з метою забезпечення підтримки західними урядами і суспільствами боротьби України за збереження свого державного суверенітету й територіальної цілісності. Врешті-решт, методи і засоби, які застосовував КУК у боротьбі за незалежність України до 1991 року, можуть бути на практиці використовувані сучасними українськими діаспорними організаціями в державах найбільшого проживання українських громад (Польща, Німеччина, Чехія тощо).

Накопичений фактичний матеріал, висновки й оцінки розширюють спектр знань про роль та місце української громади в системі багатоетнічного й полікультурного канадського суспільства, вплив політичного курсу федерального уряду Канади на суспільно-політичні та етнокультурні процеси, у яких брала і бере участь тамтешня українська громада. Окремі положення дисертації можуть бути використані в підготовці навчальних курсів з новітньої історії України та історії Канади, історії канадського і світового українства, історії дипломатії та історії української культури.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення дисертації обговорювалися на кафедрі історії світового українства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (29 квітня 2025 р.),

на наукових конференціях і семінарах. Результати дослідження були представлені на таких заходах: XVII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених "Шевченківська весна - 2019: Історія" (м. Київ, 15 березня 2019 р.), Міжнародний науково-практичний семінар «Особливості збереження ідентичності українців у діаспорі: історія та сучасність» (м. Київ, 2 квітня 2019 р.), XIII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки – 2019: Історія» (Київ, 16-18 травня 2019 р.), IX Міжнародна науково-практична конференція "Українська діаспора: проблеми дослідження" (м. Острог, 21-22 жовтня 2021 р.), Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми історії зарубіжних країн в новий та новітній час» (м. Київ, 10 травня 2022 р.), XXI Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна — 2023: Історія» (м. Київ, 18 березня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у дев'яти публікаціях, п'ять з яких – у наукових фахових виданнях. Окремі теми додатково відображені у чотирьох публікаціях тез доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, основної частини (чотири розділи, десять підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (26 сторінок, 252 найменування). Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок машинописного тексту, з них основного – 177 сторінок (понад 321 тисяча друкованих знаків або 8,2 друкованих аркушів).

РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія проблеми

Після Другої світової війни в історичних дослідженнях з проблематики світового українства, включаючи цивільне життя та політичні процеси у середовищі західних українських діаспор, розвивалися дві гілки історіографії – національно-консервативна та марксистсько-ленінська. Ці течії чітко простежуються в дослідженнях, присвячених діяльності Комітету (Конгресу) українців Канади.

У добу Холодної війни українська діаспорна історіографія, зокрема її національно-консервативна гілка, старанно намагалася висвітлювати у позитивному ракурсі діяльність представницьких організацій канадського українства, значна частина яких дотримувалася націонал-патріотичної орієнтації, тоді як деякі посідали *«прогресивні»* радянофільські позиції. Тим часом радянська історіографія, котра слухняно відпрацьовувала замовлення партійно-державної верхівки та виконувала її накази, щороку виставляла українських націонал-патріотів в Канаді як *«українських буржуазних націоналістів»*, *«слухняних маріонеток американського імперіалізму»*, *«агентів та шпигунів капіталістичних розвідок»*.

Першим фахівцем з історії канадського українства загалом та Конгресу Українців Канади зокрема, серед класичної української національно-консервативної діаспорної історіографії, вважається українсько-канадський письменник, педагог і історик Григорій Пінюта, відомий у самій Канаді як Гаррі Пінюта. У магістерській дисертації *«Організаційне життя канадських українців»*, захищеній 1952 року під науковим керівництвом професора кафедри історії факультету мистецтв Університету Оттави Джорджа Бакстона, він доволі детально і розширено описав діяльність проводу канадського українства за перші понад десять років його історії. Григорій Пінюта слушно пояснював, що Друга світова війна започаткувала події, котрі благотворно вплинули на організаційне життя канадських українців,

стимулювали і прискорили процес консолідації розрізнених українських націонал-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій в один орган – Комітет Українців Канади. Сам провід канадського українства, за словами історика, виник «у відповідь на внутрішню потребу і зовнішній стимул», тому що провідники цих організацій чітко усвідомлювали потребу в представницькому та координаційному центральному органі, який би врятував організаційне життя української громади Канади від панівного тоді хаосу та руйнівних наслідків взаємного суперництва. Ще нагальнішою була потреба в такому органі, щоб впоратися з викликами, які постали перед діаспорою у роки Другої світової війни. *«Як громадяни Канади, українці твердо відчували, що вони повинні виконати свої зобов'язання щодо переслідування війни спільними зусиллями. Як українці за походженням, вони відчували глибоке бажання допомогти своїм родичам у Європі в їхніх зусиллях звільнити себе і свою країну від іноземної окупації. У своїх переговорах щодо запропонованого центрального органу вони отримували підтримку і допомогу з неукраїнських джерел, зокрема від одного з міністерств федерального уряду Канади. Ще раз в історії українців сили ззовні втрутилися у справи українців. Цього разу, однак, це було в інтересах самих українців і Канади в цілому».* – констатував Григорій Пінюта.¹

Аналізуючи та оцінюючи працю Комітету Українців Канади за перше десятиріччя його існування, Г. Пінюта поділив його на три етапи – підтримка воєнних зусиль у 1940-1945 роках, соціальна допомога канадським військовослужбовцям-українцям і переміщеним особам в адаптації до повоєнного життя в Канаді в 1945-1948 роках та активізація суспільно-політичної діяльності з метою просування української культури в Канаді, збереження єдності і згуртованості громади навколо її проводу та встановлення контактів із українськими націонал-патріотичними діаспорними організаціями в Сполучених Штатах Америки (далі – США) і Європі та українськими повстанцями, котрі були вимушені перейти із Заходу України до Західної Німеччини та Австрії в 1948–1951 роках.

¹ Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians; with Special Reference to the Ukrainian Canadian Committee. Sandy Lake, Manitoba, 1952. 137 p., p. 45-110.

З початку 1960-их років помітною постаттю в дослідженні історії канадського українства став тоді молодий українсько-канадський слов'язознавець та бібліотекознавець, колишній учасник національно-визвольної боротьби в Україні в період Другої світової війни у складі Революційного проводу Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН) на чолі зі Степаном Бандерою², Михайло Боровик, який захистив у Оттавському університеті дипломну роботу на тему «Українська преса у східній Канаді». В 1977 році була надрукована його праця «Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді», побудована на основі захищеної ним 1969 року в Українському вільному університеті у Мюнхені докторської дисертації «Українці Канади та їхня преса».³ В ній автор характеризував бюлетень Комітету Українців Канади як «лучник між Централєю КУК, його відділами, складовими організаціями та українським громадянством», побіжно зачепивши пресово-інформаційний аспект загальної діяльності проводу канадського українства.⁴ Пізніше Михайло Боровик детальніше розкрив його роль протягом усієї третьої бездержавної доби української історії в своїй фундаментальній книзі «Століття українського поселення в Канаді (1891-1991)», де охарактеризував Конгрес Українців Канади як «хронологічно другу українсько-канадську надбудову після Українсько-Канадійського Горожанського Комітету (Ліги) з 1918-22 років». За його словами, «після двадцяти років перерви відродилася в інших формах консолідаційна централія українців Канади цим разом з “благословенням” і підтримкою федеральних урядових чинників», чому сприяла «консолідація канадських сил у Другій світовій війні».⁵ Таким чином, М. Боровик виступив не лише як дослідник історії канадського українства та його преси, а і як літописець-хронограф, оскільки взяв участь у діяльності Конгресу Українців Канади та його складової організації – Ліги визволення України (далі – ЛВУ), до якої й належав, а також організації Українського Визвольного Фронту. У його книзі

² Гоцуляк Й. У першу річницю відходу у вічність бл. пам. д-ра Михайла Боровика. *«Визвольний шлях»: суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. Українська видавнича спілка, Лондон, 1993. Липень. №7 (544), С. 894-895., с. 894.

³ Ковальчук О.О. Боровик Михайло. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В*. К.: В-во «Наукова думка», 2003, с. 349.

⁴ Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. Мюнхен: Український вільний університет, 1977. 341 с., с. 117-118.

⁵ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991). Монреаль, Оттава: Українська Могілянсько-Мазепинська академія наук, 1991. XIV, 485 с., с. 83.

містяться свідчення про проведені українськими діаспорними націонал-патріотами, зокрема націоналістами-бандерівцями, мітинги в Канаді проти радянського окупаційного режиму в добу Холодної війни та стосунки автора із багатьма громадськими діячами канадського українства і державними діячами, зокрема прем'єр-міністром Канади в 1957-1963 роках Джоном Діфенбейкером.

Традицію української історіографії в Канаді розвинув український бібліограф, письменник і юрист Михайло Марунчак. Одним із його вагомих творів стала двотомна монографія «Історія українців Канади», видана в 1968–1974 роках та перевидана в 1991 році. В заключному розділі «Ідейні заложення української історії в Канаді» автор писав, що українці Канади *«прирекли собі вже в началі заховувати строго три основні лояльності»*: вірність культурі своїх батьків, вірність державі та вірну пошану до культури інших етнічних меншин Канади, а *«трираменна лояльність стала основою мислення багатьох обдарених візією канадців»*, і саме через неї громада проклала шлях до загальноканадської культурної мозаїки.⁶

Керуючись громадсько-організаційною настановою за еволюційним принципом розвитку етнічної громади, Михайло Марунчак поділив історію української діаспори в Канаді на піонерську добу, котра почалася напередодні і в роки Першої світової війни (1891–1918), добу розбудови і закріплення інтеграції (1918–1939), що припала на міжвоєнний період, та добу організаційного вивершення, повної інтеграції та суспільної диференціації, яка почалася разом із Другою світовою війною (1939–1991).⁷ На думку дослідника, створення Комітету українців Канади 7–8 листопада 1940 року та проведення його І з'їзду 22–24 червня 1943 року у Вінніпегу *«давали омофор 50-річному груповому поселенню українців і їхнім розвоєвим процесам та намічували історію цих процесів на нові десятки років»*. Він називав цю подію *«святковим жестом та виявом почувань»* української громади Канади, з якими була пов'язана *«дія політичної доцільності та здорового*

⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Вінніпег: Українська Вільна Академія наук, 1991. Т. 2. 512 с.: іл., с. 250.

⁷ Розумний Я. Михайло Г. Марунчак: до його 85-річчя. *Західньоканадський збірник*. Ч. 4. Едмонтон: Канад. Наук. Т-во імені Шевченка, 2000. С. 221–229., с. 222-227.

політичного розуму», і завдяки яким та вийшла об'єднаною та з незаперечною волею вести життя своєї культурної спільноти в «канадській державній мозаїці».⁸

Школу української націонал-консервативної діаспорної історіографії у 1960-х роках поповнив ветеран Першої Української Дивізії Української Національної Армії Василь Верига. 1967 року він захистив магістерську дисертацію на тему «Комітет українців Канади: виникнення і воєнна діяльність» під науковим керівництвом професора кафедри історії факультету мистецтв цього закладу, канадського сенатора-українця Павла Юзика. За його словами, Комітет українців Канади під час Другої світової війни виконав похвальну роботу, а ще більше – у післявоєнний період, коли стимулював канадський уряд виступити на захист тих, кого переслідували комуністичні тоталітарні режими країн Східної Європи.⁹ Зрештою, Василь Верига виступав не лише як історіограф, але й як громадський діяч, адже брав особисту активну участь в діяльності Братства колишніх вояків Першої Української Дивізії Української Національної Армії, Конгресу Українців Канади та Світового Конгресу Вільних Українців. Його спогади про події, учасником яких він був, зібрані у книгах «Слово і чин: вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи. 1946–1988» і «За межами Батьківщини».¹⁰

Дослідженню проблем діаспори присвячена спільна праця «Українці в Канаді» двох авторів – сенатора-українця, історика Павла Юзика та українського діаспорного географа Івана Теслі. У своїй монографії вони звертали увагу на роль Комітету українців Канади як «правного речника і репрезентанта української національної групи перед урядом Канади» та відзначали «координацію українських організацій Канади, що стояли на національній платформі» в процесі створення КУК, як знаменну подію.¹¹ В даному контексті доцільно особливо підкреслити відзначення ролі КУК як суб'єкта, здатного виконувати представницькі функції від

⁸ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Вінніпег: Українська Вільна Академія наук, 1991. Т. 2. с. 252-253.

⁹ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity. Toronto, Department of History of the University of Ottawa, Ottawa, 1967, XXI + 160 pp., p. 135.

¹⁰ Верига В. Слово і чин: вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи, 1946-1988. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 444 с.; Верига В. За межами Батьківщини: зб. наук. ст. і доп. Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 364 с.

¹¹ Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення. Мюнхен: Вид-во Укр. техн.-господар. ін-ту "Logos", 1968. 78 с., с. 29-31.

імені української громади у відносинах з органами виконавчої влади країни розселення діаспори.

Основні події з історії канадського українства у хронологічній послідовності виклала українсько-канадська письменниця і громадська діячка, очільниця Союзу українок Канади в 1948–1955 роках Ольга Войценко у восьмитомній праці «Літопис українського життя в Канаді». Значна частина цього альманаху була присвячена діяльності КУК та його складових організацій.¹² В останньому, восьмому томі авторка широко відобразила події, пов'язані з відзначенням століття Канади як федеративної держави (1967). Представницькі організації канадського українства брали активну участь у дискусіях з приводу внутрішніх реформ та відносин між різними етнополітичними групами. Підкреслювалося, що на цьому етапі українська громада виступала як консолідована спільнота повноправних громадян, інтегрованих у суспільно-політичне, господарське й культурно-наукове середовище країни, яка виступала за впровадження та втілення політики багатокультурності, проголошеної прем'єр-міністром П'єром Елліотом Трюдо 8 жовтня 1971 року перед депутатами Палати громад федерального парламенту країни.¹³

Оцінюючи розглянуті роботи, які були безпосередньо чи опосередковано присвячені діяльності українських націонал-патріотичних самостійних діаспорних організацій у Канаді, можна зробити деякі важливі узагальнення.

Переважна частка досліджень, присвячених історії канадського українства, належала їх безпосереднім учасникам або особам, більшою чи меншою мірою пов'язаних з українським етнокультурним рухом. За панівною тематикою та відбором фактичної інформації історіографічний доробок українсько-канадських авторів можна поділити на чотири основні групи, що включають:

¹² Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 4: Доба росту й диференціації: роки 1930-1939. Вінніпег: Тризуб, 1969. 475 с.; Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 5: Доба консолідаційних заходів, воєнні роки й повоєнна розбудова 1940-1949. Едмонтон: Канадський інститут українських студій, 1973. 464 с.; Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 6: Доба дальших консолідаційних заходів і демографічних пересувів (дисперсія) 1950-1959. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1982. XII, 416 с.; Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 7: Доба завершених консолідаційних процесів і змагання за конституційне визнання 1960-1969. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1986. XII, 545 с.

¹³ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 8: У змаганні за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності 1970-1979. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1992. X, 594 с.

- історію розселення вихідців з українських земель на території Канади, створення та розвитку осередків української етнонаціональної громади;
- опис і аналіз організаційних процесів та адміністративних відносин в структурах української діаспори на теренах Канади;
- виявлення позицій і підходів щодо проблем політичного характеру та відстеження ідеологічних тенденцій в середовищі української громади;
- збір та аналіз матеріалів щодо практичної діяльності українських діаспорних організацій у галузі освіти, культури, вивчення мови та відносин з іншими етнонаціональними та етнокультурними групами канадського суспільства.

Більшість робіт, присвячених проблемам життя української громади Канади, стосується галузевих аспектів, зокрема освіти, культури, мистецтва, вивчення мови, меморіальних заходів, відзначення релігійних і звичаєвих свят, благодійності тощо. Однак у цих творах містяться корисні матеріали та відомості, які розкривають організаційну, просвітницьку та виховну роботу КУК та його складових організацій.

Про співпрацю Об'єднання українських педагогів Канади (далі – ОУПК) з проводом КУК щодо розвитку системи україномовного шкільництва та методики національно-патріотичного виховання української молоді в Канаді писав український діаспорний педагог Зенон Зелений у брошурі «Праця українських педагогів у Канаді».¹⁴ А історик і політолог Богдан-Ростислав Боцюрків у статті «Федеральна політика багатокультурності та українсько-канадська спільнота» висвітлював участь КУК в процесі утвердження багатокультурності Канади та захисту ідентичності української громади країни в умовах реалізації цієї політики.¹⁵

Внесок Комітету в сприяння обороноздатності Канади та досягнення перемоги над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні аналізували українсько-канадські ліберальні історики Томас Примак¹⁶, Любомир-Ярослав

¹⁴ Зелений З. Праця українських педагогів у Канаді: (у 20-річчя ОУПК). Торонто: Об'єднання українських педагогів Канади, 1969. 45 с.: фото., с. 29-31.

¹⁵ Bociurkiw B. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community. *Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment*. Toronto: The University of Alberta Press, 1978. pp. 98-129.

¹⁶ Prymak T. M. Maple leaf and trident: the Ukrainian Canadians during the Second World War. Toronto: Multicultural history society of Ontario, 1988. 192 p.

Луцюк і Богдан Кордан.¹⁷ Значна увага у їх працях приділена формуванню політичних позицій українських націонал-патріотичних діаспорних організацій, просуванню ними власного порядку денного з метою справедливого для України розв'язання українського питання та сприянню переїзду українських переміщених осіб до Канади після закінчення війни.

Участь канадських українців в політичному житті Канади досліджували українсько-канадський журналіст Богдан Гарасимів та канадський сенатор-українець Павло Юзик.¹⁸ Докладні відомості на цю тему знаходимо в другому томі праці «Українці Альберти» та у випуску часопису канадсько-української парламентської програми за осінь 2007 року.¹⁹

Корисною в контексті вивчення обставин формування Комітету (Конгресу) українців Канади, проблем становлення, розвитку і діяльності його регіонального відділу в Торонто, взаємин з українськими церквами, контактів з міською владою тощо є опублікована в 1991 році Василем Дідюком книга нарисів, яка включає сімдесят окремих текстів (нарисів про діяльність різних структур і організацій в межах КУК, церков, спортивних товариств, навчальних закладів, документів, спогадів, загальні історичні огляди про історію українців у Канаді тощо) за авторством сорока п'яти осіб.²⁰

Стислий і викладений у жанрі політичної публіцистики аналіз діяльності Комітету (Конгресу) українців Канади протягом понад п'ятдесяти років здійснив його президент у 1971–1974 роках Петро Кондра.²¹ Про внесок Конгресу в розвиток

¹⁷ Kordan B.S. Luciuk L.Y. A Prescription for Nationbuilding: Ukrainian Canadians and the Canadian State, 1939-1945. *On guard for Thee: war, ethnicity, and the Canadian State, 1939-1945*. Ottawa: Canadian Committee for the History of the Second World War: Canadian Government Pub. Centre, 1988. pp. 85-100.; Luciuk L. Y. Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the migration of memory. Toronto; University of Toronto Press, 2000. xxviii, 576 p.

¹⁸ Harasymiw B. Political Participation of Ukrainian Canadians Since 1945. *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Ltd, 1982. pp. 126-142.; Yuzuk P. The political achievements of Ukrainians in Canada, 1891–1981. *Український історик*. Вип. 3–4 (75–76); 1 (77). Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1982–1983. С. 79-91.; Yuzuk P. Ukrainian Canadians: their Place and Role in Canadian Life. Toronto: Ukrainian Canadian Business and Professional Federation, 1967. 104 p.

¹⁹ Members of the House of Commons, Provincial Legislatures, Community Leaders, etc. *Canada-Ukraine Parliamentary Program Newsletter*. Fall 2007. Issue 1. P. 6-26.; Mr. Justice John N. Decore and Myroslava Decore. *Ukrainians in Alberta, Vol. 2*. Edmonton: Ukrainian Pioneers' Association of Alberta, 1981. pp. 80-86.; Sharek W. Michael Luchkovich – a portrait. *Ukrainians in Alberta, Vol. 2*. Edmonton: Ukrainian Pioneers' Association of Alberta, 1981. pp. 89-102.

²⁰ Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонті. Ред. Василь Дідюк. Торонто: Видано заходами Управи Відділу Конгресу Українців Канади в Торонті, Українсько-Канадської Фундації ім. Тараса Шевченка і Українського Народного Союзу, 1991. 589 с.

²¹ Kondra P.A. A review of half a century of Community Leadership. Winnipeg: Ukraininan Canadian Congress, 1993. VIII, 102 p.: ill.

українського мистецтва в Канаді писав фахівець з історії мистецтва, українсько-канадський митець Іван Кейван.²² Цікаві матеріали знаходимо у працях українсько-канадського історика Олега Геруса, який аналізував політичні та ідеологічні розбіжності між українськими націонал-патріотичними діаспорними організаціями, зокрема протистояння між Союзом українців-самостійників (далі – СУС) та Українським Національним Об'єднанням (далі – УНО), їх вплив на свідомість канадського українства в міжвоєнний період. Ці матеріали дозволяють краще зрозуміти ситуацію у діаспорі, настрої в її політичних осередках, а також труднощі та передумови створення Комітету українців Канади.²³

Початковий етап діяльності Української Вільної Академії наук (далі – УВАН) в Канаді та її співпрацю із КУК відобразив один з її основоположників, мовознавець Ярослав Рудницький.²⁴ Внесок українського церковного і громадського діяча та священника Української Греко-Католицької Церкви в Канаді Василя Кушніра у заснування та розвиток структури Конгресу українців Канади та Світового Конгресу Вільних Українців на тлі суспільно-політичного і культурного життя канадського та світового українства в роки Холодної війни відтворив дослідник історії українського християнства, українсько-канадський богослов і педагог Олександр Баран.²⁵

Про освітню діяльність КУК зі збереження української мови як маркера національної ідентичності канадського українства писали українсько-канадські дослідники – літературознавець та слов'янознавець Віктор Буйняк, педагог Юрій Жеребецький.²⁶ Докладні відомості про поточну співпрацю КУК зі своїми складовими організаціями, зокрема науковими, освітніми, молодіжними,

²² Кейван І. Нариси з історії української культури: Книга третя. Едмонтон, 1984. 234 с.; Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною. Едмонтон; Монреаль, 1996. 227 с.

²³ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді. *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994. С. 115–152.; Gerus O. W. The Ukrainian Canadian Committee. *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. with the Multiculturalism Directorate, Department of the Secretary of State and the Canadian Publishing Centre. 1982. pp. 195-214.

²⁴ Рудницький Я. Українська вільна академія наук у Канаді: початковий період (1949-1955). *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994. С. 163–172.

²⁵ Баран О. Праця для Церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра. Вінніпег: Накладом Видавничого Фонду о. д-ра В. Кушніра, 1995. 215 с. іл., с. 55-71, 90-126, 137-143, 159-192.

²⁶ Буйняк В. О. Українська мова у школах Саскачевану. *Західньоканадський збірник*. Ч. 3. Едмонтон: [б. в.], 1998. С. 13-39.; Жеребецький Ю. Освітні зв'язки з Україною. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Перша міжнародна наукова конференція. Збірник доповідей*. Львів, 2006. С. 311-347.

педагогічними і культурно-мистецькими, знаходимо у працях мистецтвознавця Дарії Даревич, мовознавця Ярослава Розумного, істориків Ореста Субтельного, Ольги Логвиненко, сучасного українського поета і культуролога Миколи Сороки, громадського діяча Михайла Шафранюка та інших.²⁷

Серед робіт українсько-канадських авторів часто зустрічаються праці біографічного характеру. Серед них доцільно відзначити твір історика Василя Вериги, присвячений політичному життю сенатора-українця Павла Юзика «Батько канадської багатокультурності».²⁸

Характеризуючи історіографічний спадок української діаспори до 1991 року, попри всі застереження, варто присвятити декілька слів згадці про праці, написані українськими авторами в Канаді в дусі марксистсько-ленінської методології та ідеології. Одразу слід наголосити, що автори цього напрямку творили в публіцистичному, а не в науковому жанрі. Всі вони працювали в рамках Товариства об'єднаних українців Канади, створеному в липні 1941 року (під патронатом радянських органів держбезпеки) на противагу КУК. Будь-які дії чи публікації, здійснювані в рамках Товариства готувалися в рамках Українського товариства культурного зв'язку з закордоном, затверджувалися в Центральному комітеті Комуністичної партії України.²⁹ Найбільш яскравим представником марксистсько-ленінської історіографії в середовищі української діаспори, на нашу думку, був Петро Кравчук (Марко Терлиця). Його праці, сповнені фальшивого викриття «антинародної сутності» КУК та його складових організацій, видавалися великими накладками як на території Канади, так і в Українській Радянській Соціалістичній

²⁷ Даревич Д. До історії НТШ в Канаді. *Західноканадський збірник*. Едмонтон-Острого: Видавництво Національного Університету «Острозька Академія», 2014. Ч. 7. С. 154-176.; Розумний Я. Українська Вільна Академія Наук у Канаді: продовження ідеї вільної науки. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 2013. 286 с.; Логвиненко О. Святкування 35-річчя Українського музичного товариства Альберти. *Західноканадський збірник*. Едмонтон, Канада; Острого, 2008. Ч. 5. С. 437-441.; Сорока М. І. Історія Української канадської фундації ім. Тараса Шевченка. *Західноканадський збірник*. Едмонтон-Острого: Видавництво Національного Університету «Острозька Академія», 2014. Ч. 7. С. 83-96.; Субтельний О. Пласт. Унікальна історія українського скаутського руху. Торонто: Пластове вид-во, 2019. XXII, 440 с.: фот.; Шафранюк М. Історія Канадсько-Української Мистецької Фундації. *Канадсько-Українська Мистецька Фундація*. Торонто, Publisher Ukrainian Canadian Art Foundation, 1991. С. 21-33.

²⁸ Верига В. Батько канадської багатокультурності: Павло Юзик. *На службі народній*. Л.; Торонто, 2007. С. 261-266.

²⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (далі – ЦДАГОУ), Фонд №1 «Центральний комітет Комуністичної партії України (1918-1991)», Опис №24. Документи загального відділу (особливий сектор) ЦК КПУ (секретна частина) (1950–1953), частина I, Справа №184 (№12/6, т. I) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 11.01.1950 – 28.03.1950, 306 арк., арк. 24 – 36.

Республіці (далі – УРСР або Українська РСР).³⁰ Не маючи, по суті, наукової цінності, вони викликають винятковий інтерес як певна *«історіографічна скам'янілість»* епохи.

Відновлення української державності 1991 року дало новий поштовх для розвитку досліджень, присвячених політичним процесам, організаціям і громадським рухам у середовищі українського зарубіжжя.

В українських наукових установах була започаткована низка дослідницьких програм, мета яких полягала у вивченні специфіки становища та розвитку українських громад у країнах Європи, Америки, державах пострадянського простору, Азії та Австралії. Протягом 1998–2000 років Інститут історії України Національної академії наук України підготував п'ятнадцятитомне видання *«Україна крізь віки»*, останній з яких *«Українці в світі»* авторства Володимира Трощинського та Анатолія Шевченка був присвячений стану української діаспори переважно в країнах Європи та Америки. Другий розділ книги відображав процес розселення та самоорганізації її західної гілки. Автори цілком слушно зауважують, що *«без живого спілкування, безпосереднього зв'язку із етнічною батьківщиною та її культурою можливість штучного культивування етнічного середовища є проблематичною. Тому величезне значення для збереження української ідентичності в Канаді має розвиток всебічних контактів діаспори з Україною»*.³¹

Серед праць узагальнюючого характеру доцільно відзначити навчальні посібники Володимира Євтуха, Володимира Трощинського і Андрія Попка *«Закордонне українство»* (2005)³² та Ірини Романько *«Історія та культура української діаспори»*.³³

³⁰ Кравчук П. І. Українці в Канаді: статті, нариси, памфлети. Київ: Дніпро, 1981. 232 с.; Кравчук П. І. На канадській землі. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1963. С. 131–395 с.; Кравчук П. І. Українці в історії Вінніпега. – Торонто: Кобзар, 1974. 169 с.; Кравчук П. Наша сцена. Торонто: Кобзар, 1981. 492 с.; Терлиця М. Правнуки погані. Українські націоналісти в Канаді. Київ: Радянський письменник, 1984. 306 с. та ін.

³¹ Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. К.: Вид-й дім «Альтернативи», 1999. Т. 15. 352 с.

³² Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство. Навч. посібник. К.: ВІК, 2005. 308 с.

³³ Романько І.І. Історія та культура української діаспори. Навч. посібник. Частина перша. Кропивницький: Видавництво ЛА НАУ, 2020. 328 с.

Окремої уваги заслуговує творчий доробок В. Євтуха, який приділяв значну увагу міжетнічними відносинам у багатоскладових поліетнічних суспільствах.³⁴ Застосовані ним новітні елементи наукового підходу до процесів в українських громадах за кордоном полягали у формуванні нової, змішаної ідентичності, ознаки якої чималою мірою залежали від типу етнополітики, що домінувала в тій чи іншій приймаючій країні. Серед нових аспектів дослідницького підходу слід відзначити приділення уваги концепціям і методам інтеграції іноетнічних громад з домінуючим етносоціальним ядром суспільств та методам регулювання етнополітичних процесів, які використовувалися федеральним урядом Канади з метою запобігання загостренню етнополітичних конфліктів.

Аналізуючи розвиток вітчизняної історіографії після відновлення незалежності України, слід відзначити визначний внесок доктора історичних наук, професора Володимира Сергійчука, завідувача кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Окрім численних наукових і публіцистичних праць з історії України та українського зарубіжжя, його авторству належить календар-альманах «Соборна пам'ять України», який регулярно видається з 2006 року.³⁵

За винятком підручників та невеликої кількості праць узагальнюючого характеру, сучасна українська історіографія, присвячена проблемам життя діаспори, політичних, культурних та освітніх організацій світового українства, носить доволі фрагментарний характер. Відтак більшість дослідницьких робіт присвячена тим чи іншим локальним сюжетам про різні сторони життя українських громад.

Серед праць, присвячених ролі та діяльності українських діаспорних організацій у Канаді, дослідники усе частіше вивчають досвід молодіжних. У цьому переліку доцільно відзначити твори політолога Володимира Головенька, а також

³⁴ Євтух В.Б. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. Київ : Наукова думка, 1991. 176 с.; Євтух В.Б. Трощинський В.П., Аза Л.О. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2003. 58 с.

³⁵ Сергійчук В. Соборна пам'ять України: календар-альманах, 2024. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2023. 288 с.; Сергійчук В. Соборна пам'ять України: календар-альманах, 2025. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2024. 288 с. Докладніше див. бібліографічний показник праць В. Сергійчука в каталозі НБУ ім. В. І. Вернадського. Режим доступу: URL: <https://tinyurl.com/4cyrz92a>

статтю автора цієї дисертації, присвячену співпраці молодіжних організацій української громади Канади з проводом КУК.³⁶

Представницькі організації канадського українства побіжно згадуються в контексті політичної історії Канади в підручнику з новітньої історії Західної Європи та Північної Америки за редакцією професора Михайла Швагуляка.³⁷ Окремі факти про українську діаспору в Канаді містяться у довідкових виданнях «Україна: хроніка ХХ століття», виданих Інститутом історії України Національної академії наук України.³⁸

Оцінюючи напрямки досліджень української діаспори в Канаді в сучасній вітчизняній історіографії, доцільно відзначити домінування декількох основних тем. До них належать, зокрема, роль представників діаспори в політичному житті приймаючої країни, позиція щодо спрямування державної етнополітики, ставлення до питань збереження етнічної та мовно-культурної специфіки власної етнічної громади.

У статті «Інтеграція української діаспори в політичне життя Канади» доцентка кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ольга Сухобокова розглянула інтеграцію української діаспори у державно-політичну сферу Канади в ХХ – на початку ХХІ століття. Особливу увагу вона приділила канадським політикам українського походження.³⁹ Інші свої дослідження з історії канадського українства О. Сухобокова присвятила таким важливим проблемам, як політика канадських урядів у ставленні до української імміграції, підтримка канадським українством воюючої України тощо.⁴⁰ В своїх працях доцент кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології та міжнародних відносин

³⁶ Головенько В. Молодіжний рух української діаспори. *Українська діаспора*. Ч. 6. К., 1994. С. 70–95.; Круковський В. Зберігаючи традиції предків. Діяльність молодіжних організацій української діаспори в Канаді (1940–1990-ті рр.). *Часопис української історії*. Київ, 2020. Вип. 42. С. 86–91.

³⁷ Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. початок ХХІ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Тріада плюс, 2011. 699 с.

³⁸ Україна: хроніка ХХ століття. Роки 1991-1995: довідкове вид. К.: [б.в.], 2005. 451 с.

³⁹ Сухобокова О. Інтеграція української діаспори у політичне життя Канади. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2011. Вип. 105. С. 52-56.

⁴⁰ Сухобокова О. Політика канадських урядів щодо української імміграції у 1910-х – 1930-х рр. *Американська історія та політика*, Вип.11. 2021. С. 34–45; Сухобокова О. Українська діаспора як чинник підтримки України США і Канадою в умовах російської агресії у 2014 р. *Історико-політичні студії № 1*. 2015. С. 69–75 та ін.

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Віталій Макар досліджує діяльність канадського українства в соціально-політичному та етнополітичному контексті.⁴¹

Значну увагу історії формування та сучасного стану української діаспори в Канаді приділяли і представники суміжних наук – політології та етнології. В цьому контексті заслуговують уваги дисертаційні роботи чернівецької політологині Юлії Балицької (Ю. Луцкової) та київської етнологині Юлії Гладун (Ю. Кондрашевської).⁴²

У дисертації Ю. Балицької представлено огляд суспільно-політичної діяльності Конгресу українців Канади від його заснування до візиту президента України Віктора Ющенка до Канади наприкінці травня 2008 року. Справедливо відзначено, що головні мотиви, які сприяли створенню КУК, полягали у прагненні провідних діячів канадського українства запобігти *«загрозі асиміляції української самобутності»*, – з одного боку, та необхідності *«успішної соціально-політичної інтеграції української громади у багатогранне канадське суспільство»*, – з іншого.⁴³

Важливим позитивним результатом цього дослідження є спроба визначення етапів діяльності КУК. За оцінкою авторки, перший, або період становлення, тривав від заснування цієї організації до кінця Другої світової війни. В рамках цього етапу відбувалася структуризація проводу канадського українства. Він позначений переважно ситуативними завданнями (*ad hoc*), пов'язаними насамперед з мобілізацією громади на час війни.⁴⁴ Другий етап розвитку КУК - це розширення його завдань з метою розв'язання проблем, які доти не порушувалися. Нові форми роботи Конгресу як постійно діючої організації включали лобювання перед

⁴¹ Макар В. Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. 284 с.; Макар В. Реакція канадських українців на акцію руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 році - обставини, перебіг, наслідки*. Холм: L-Print, 2009. С. 159-169.; Макар В. Українці Канади - неперервний зв'язок із Україною: ч. 2. *Зовнішні справи: наук. журнал*. 2016. №10. С. 40-44.; Макар В. Ю. Формування, розвиток і перспективи двосторонніх відносин України та Канади: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2021. 498 с.

⁴² Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Балицька Юлія Олегівна; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2009. 213 с.; Гладун Ю.П. Громадсько-політична діяльність українців Канади (1945-1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гладун Юлія Петрівна; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 205 с.

⁴³ Балицька Ю. О. Згадана праця. С. 175.

⁴⁴ Там само. С. 176.

федеральним урядом заходів, пов'язаних з прибуттям до Канади *«третьої хвилі»* українських іммігрантів.⁴⁵ На цьому етапі, зазначає Ю. Балицька, виникли суттєві протиріччя між представниками другої та третьої хвиль. Адже перші *«вважали, що найважливішими є питання збереження самобутності»*. Натомість, представники третьої хвилі переконували у першочерговості підтримки визвольної боротьби в Україні. За висновком авторки, цей період ознаменувався систематизацією роботи КУК у сферах інтересів. Третій етап починається проголошенням федеральним урядом Канади політики багатокультурності (1971) і завершується відновленням національно-державної незалежності України (1991). Наприкінці спостерігалася зміна пріоритетів, спричинена суспільно-політичною ситуацією в Україні. Якщо до цього КУК *«не бажав співпраці з Радянською Україною, і переконував федеральний уряд не співпрацювати з СРСР»*, то з 1989 року, навпаки, *«наполягав на необхідності поглиблення українсько-канадської співпраці, що й зумовило перегляд пріоритетів та напрямів роботи КУК»*. Саме в цей час *«започатковано зовнішній курс діяльності КУК, спрямований на кооперацію з українським керівництвом та громадськими об'єднаннями України»*.⁴⁶

У рамках авторської концепції даного дослідження доцільно відзначити влучний висновок Ю. Балицької про те, що з точки зору федерального уряду Канади створення єдиного представницького органу української діаспори вбачалося корисним, адже виконавчій владі *«приймаючої країни»* було легше співпрацювати з однією керівною структурою колективного представництва етнокультурної громади, ніж з сегментованими організаціями, які діють під різними гаслами, хоча й об'єктивно переслідують схожі цілі.

Дисертаційне дослідження Юлії Гладун виконане тринадцять років тому в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Ця робота хронологічно охоплює період від завершення Другої світової війни до відновлення Україною незалежності в 1991 році. Серед основних завдань дисертації є: визначення причин, характеру та особливостей імміграційного руху українців до

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Балицька Ю. О. Згадана праця, с. 177.

Канади, характеристика третьої хвилі міграції, особливості виникнення і головні напрямки політичної роботи їхніх представницьких організацій в Канаді, аналіз причин появи та основні вектори діяльності КУК, розгляд ролі української спільноти у впровадженні політики багатокультурності, аналіз духовної, освітньої і наукової праці канадських українців, ролі етнічних організацій у збереженні їхньої ідентичності у цій державі.⁴⁷ Дослідниця поставила широке коло завдань, серед яких діяльність КУК відображає *«громадсько-політичну діяльність українців Канади, як складової частини всієї української еміграції повоєнного періоду й частини канадського суспільства»*.⁴⁸ При такій глобальній меті вона визначила об'єктом своєї роботи *«суспільно-політичні, освітні, наукові, культурні організації та установи української діаспори у Канаді»*.⁴⁹ Значна частина уваги Ю. Гладун спрямована на особливості формування української спільноти в Канаді, її соціальний і правовий статус, демографічні характеристики.⁵⁰ Розглядаючи особливості формування українських діаспорних організацій, вона фокусується на вивченні товариств взаємодопомоги⁵¹, а також усіх розрізнених структур, які постали в першій половині ХХ століття.⁵² З огляду на те, що Комітет українців Канади не був спеціальним об'єктом її роботи, появі цього феномену присвячує лише два параграфи третього розділу (3.2 і 3.3), стисло викладає всю інформацію про створення і діяльність КУК.⁵³ А інформація про суспільну, політичну, культурну, наукову і освітню роботу, яка велася під *«парасолькою»* КУК, була подана як дисперсні, самодостатні явища, тоді як, на нашу думку, жодне з досягнень канадського українства було б неможливе без участі КУК як об'єднавчого центру і репрезентанта всієї громади.

Решта праць української історіографії, присвячених діяльності українських діаспорних організацій у Канаді, мають фрагментарне спрямування. Серед них можна відзначити праці професора педагогіки Івана Руснака, котрий розглядає роль

⁴⁷ Гладун Ю.П. Громадсько-політична діяльність українців Канади (1945-1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012, с. 4.

⁴⁸ Там само, с. 8.

⁴⁹ Там само, арк. 9.

⁵⁰ Там само, с. 47–71.

⁵¹ Гладун Ю.П. Громадсько-політична діяльність українців Канади (1945-1991 рр.), С. 72-73.

⁵² Там само, с. 74–75.

⁵³ Там само, с. 75–94.

Конгресу українців Канади у збереженні рідної мови, зокрема шляхом створення й розвитку системи україномовного шкільництва.⁵⁴ Питання участі КУК та його складових організацій у національному вихованні молоді канадського українства досліджувала українська мовознавиця Марина Василик.⁵⁵

Український історик професор Юрій Недужко присвятив низку праць, у яких відображена участь КУК у боротьбі за права людини в Україні та відновлення її державної незалежності в роки Холодної війни. Значну увагу в своїх працях він приділив освітньо-виховним та культурним аспектам у діяльності українських націонал-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій в країнах Європи та Америки.⁵⁶

Завідувачка кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича докторка історичних наук Світлана Романюк і доцентка кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Інна Машкова висвітлили окремі моменти освітньої діяльності КУК та його складових організацій.⁵⁷ Участь проводу канадського українства в розбудові системи дошкільної освіти і виховання української молоді в Канаді дослідила

⁵⁴ Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX-XX століття). Чернівці: Руга, 2000. 364с.+ вкладка 48 с.; Руснак І.С. Діяльність Конгресу Українців Канади в розбудові рідномовного шкільництва (1940-1970 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 67: Педагогіка та психологія*. Чернівці, 1999. С. 73-89.

⁵⁵ Василик М. С., Руснак І. С. Національне виховання молоді в українській діаспорі Канади і США: монографія. Чернівці; Вижниця: Черемош, 2016. 193 с.: табл., с. 32-35.

⁵⁶ Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років XX століття): моногр. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. 618 с.; Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України (кінець 80 - початок 90-х років XX ст.). *Мандрівець: всеукраїнський науковий журнал гуманітарних студій / Національний університет "Кієво-Могилянська академія"*. Тернопіль, 2009. № 1 (79). С. 30-38.; Недужко Ю. Освітньо-виховні аспекти діяльності української діаспори країн Заходу в контексті боротьби за державну незалежність України (середина 40-х – 80-ті роки XX ст.). *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст.* К., 2007. Вип. 12. С. 416-433.; Недужко Ю.В. Культурні ініціативи інтелігенції української діаспори в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 50-х – друга половина 60-их років XX ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вип. XXI. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вінниця, 2006. С. 299-304.

⁵⁷ Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX - початок XXI століття): монографія. Чернівці: Руга, 2015. 518 с.; Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 230-233., с. 232-233.; Машкова І. М. Розвиток українознавчої освіти в двомовних та «рідних» школах Канади (остання чверть XX – початок XXI ст.): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Машкова Інна Миколаївна; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2019. 383 с.

педагог Ірина Рудницька-Юрійчук.⁵⁸ А Тетяна Михайленко здійснила аналіз системи національного виховання молоді громади (кінець XIX – XX ст.).⁵⁹

Про діяльність Осередку української культури і освіти (далі – ОУКО) як складової організації, що відповідала за збереження української історико-культурної спадщини, писали відома українська архівістка Ірина Матяш та одеський дослідник Анатолій Бодруг.⁶⁰ Останній ж згадав про феномен козацтва як націєзахисний чинник культури канадського українства.⁶¹

Обставини заснування та розвиток Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні вивчала сучасний український історик і юрист Наталія Гриньох.⁶² Аспект пресово-інформаційної діяльності Конгресу українців Канади висвітлила кандидат історичних наук Ольга Сорокіна, котра назвала Бюлетень КУК головною трибуною української історичної науки у вільному світі, яка сприяла збереженню тяглості найкращих традицій національної історіографії.⁶³

Активну зовнішньополітичну діяльність КУК з інформування федерального уряду Канади, канадської та світової громадськості про порушення прав людини в Українській РСР висвітлив декан історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка професор Руслан Сіромський.⁶⁴ Він також аналізував окремі аспекти внеску канадського українства та його проводу –

⁵⁸ Рудницька-Юрійчук І. Р. Розвиток української дошкільної освіти й виховання в США та Канаді: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / І. Р. Рудницька-Юрійчук; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Національний університет «Львівська політехніка». Чернівці, 2020. 311 с.

⁵⁹ Михайленко Т. В. Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець XIX-XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Михайленко Тетяна В'ячеславівна; Київський національний лінгвістичний ун-т. К., 2008. 229 с. (С. 113-114).

⁶⁰ Матяш І. Б. Архівна та рукописна україніка в Канаді. *Український археографічний щорічник*. К.: Бізнесполіграф, 2007. Вип. 12. С. 37-82.; Бодруг А. Соціокультурна місія канадського Центру української культури та освіти "Осередок" (друга чверть XX – початок XXI ст.). *Чорноморська минувшина*. 2020. Вип. 15. С. 71-80.

⁶¹ Бодруг А. Феномен козацтва як націєзберігаючий чинник культури української діаспори Канади (середина XX – початок XXI ст.). *Чорноморська минувшина*. 2017. Вип. 12. С. 119–132.

⁶² Гриньох Н. Діяльність українських науково-історичних установ у Канаді в 50–80 рр. XX ст.. *Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції "Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті"*, (Львів, 8–10 березня 2006 р.). Львів: Сполом, 2006. С. 172-180.

⁶³ Сорокіна О.С. «Бюлетень комітету українців Канади» (КУК) як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-80-х рр. XX ст.. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2015. №4 (293) травень. С.117-126.

⁶⁴ Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945-1991 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: спеціальність 07.00.07 - історія України; 07.00.02 - всесвітня історія / Сіромський Руслан Богданович; Львівський національний університет імені Івана Франка; науковий консультант: Качараба Степан Петрович. Львів, 2021. 460 с.

Комітету українців Канади – у впровадження багатокультурності Канади.⁶⁵ Участь КУК в створенні та діяльності СКВУ висвітлювали сучасний український історик, політолог і соціолог Андрій Яців та львівська дослідниця Анна Вахнянин.⁶⁶ Проблематикою з інформаційно-пропагандистської діяльності КУК, пов'язаної з критикою суспільно-ідеологічних основ радянського окупаційного режиму та його культурної політики, займалися такі дослідники, як Григорій Гончарук, Олександр Нагайцев, Олена Шановська, Надія Кіндрачук.⁶⁷ А Юрій Ладжун досліджував участь КУК в утвердженні багатокультурності Канади.⁶⁸ Деякі моменти участі проводу канадського українства в його культурно-просвітницькому житті відобразили культурологи Оксана Полтавець і Владислава Чайка.⁶⁹

Різні аспекти суспільно-політичного життя української громади Канади у 1970–1980-х роках, крізь призму донесень агентури Комітету державної безпеки УРСР (далі – КДБ), досліджував відомий фахівець з історії Європи та Північної Америки завідувач кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор історичних наук професор Олег Машевський.⁷⁰ Йому ж належать праці, в яких

⁶⁵ Сіромський Р. Питання багатокультурності та збереження національної ідентичності канадських українців у дослідженнях Ярослава Рудницького. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: Міжвид. зб. наук. пр.* 2009. Вип. 18. С. 285-292.; Сіромський Р. Проблема збереження національної ідентичності канадських українців: концепція "третьої сили" сенатора П. Юзика. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Культурологія.* 2010. Вип. 5. С. 394-404.

⁶⁶ Яців А. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: на шляху до консолідації світового українства. *Народознавчі зошити.* 2019. №2. С. 387-402.; Яців А. Шостий Світовий Конгрес Вільних Українців: дискусії про місію і майбутнє. *Народознавчі зошити.* 2018. № 6 (144). С. 1376–1384.; Вахнянин А. Другий Світовий конгрес вільних українців: підготовка, проведення та значення. *Народознавчі зошити.* 2022. № 1. С. 192–201.

⁶⁷ Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е., Шановская Е. А. Украина: предрассветные сражения: Сопротивление власти в советских документах 1975-1991 годов. Одесса: Астропринт, 2011. 320 с.; Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989-1996 рр.. Вид. 2-е, доповнене. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с.; Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 199 с.: фот.

⁶⁸ Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60-80-ті роки ХХ ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* 2011. Вип. 20. С. 260-270.

⁶⁹ Полтавець О. М. Сприяння громадських організацій української діаспори в Канаді поширенню та популяризації національного мистецтва. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* К.: Міленіум, 2011. № 4. С. 105–109.; Чайка В. В. Розвиток музичної культури української діаспори країн Північної Америки другої половини ХХ- початку ХХІ століть: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії. Спец. 032 "Історія і археологія" / Чайка Владислава Володимирівна; Мін-во культури та інформативної політики України. НАКККіМ. К., 2021. 268 с., с. 122-123.

⁷⁰ Машевський О.П. Українська діаспора у суспільно-політичному житті Канади в 1970-х – 1980-х роках (за документами КДБ УРСР). *Американська історія та політика.* Вип. 18, 2024. С. 113–124.

висвітлюються питання радянської радіопропаганди на території Північної Америки та проблеми формування багатокультурності в Канаді.⁷¹

Окремим питанням історії української культури та мистецтва в Канаді (зокрема, визначним персоналієм з-поміж канадських митців українського походження) присвятила свої дослідження доцентка кафедри історії мистецтв Київського національного університету імені Тараса Шевченка Лілія Іваницька.⁷² А її колега, доктор історичних наук Тарас Пшеничний, вивчав важливі аспекти з життя Української греко-католицької церкви в Канаді, зокрема протистояння між церквою та радянськими спецслужбами.⁷³

Багато років над різноманітними проблемами історії Канади загалом і канадського українства зокрема працює дослідниця з Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцентка Марина Бессонова. В коло її досліджень, зокрема, потрапили питання політики федерального уряду Канади з питань багатокультурності, його міжнародна політика в регіоні Центральної та Східної Європи, міграційні процеси та окремі аспекти життя української громади.⁷⁴

Діяльність Конгресу українців Канади в третю бездержавну добу української історії також перебуває в центрі уваги англоканадської історіографії, до якої належать окремі сучасні канадські дослідники українського походження з англomовного середовища. Першим внесок канадського українства в перемогу над нацистською Німеччиною в Другій світовій війни оцінив англоканадський

⁷¹ Машевський О.П. Діяльність «західних радіоголосів» в період Холодної війни та український національний рух в Північній Америці й Україні. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. № 29. 2024. С. 143-165; Машевський О.П. Ідеологи націоналізму та консолідації національних груп Канади на прикладі франко-канадців. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. № 28. 2024. С. 114-130.

⁷² Іваницька Л.В. Історико-культурна спадщина української діаспори в сучасній туристичній практиці. *Вісник Київського національного університету. Історія*. № 3/4(154/155)/2022. С. 28-31; Іваницька Л.В. Український вектор творчих пошуків канадсько-українського митця Василя Курилика. *Європейські історичні студії*, 2024, №29. С. 119-131; Іваницька Л.В. Постаць Наталії Кобринської крізь призму робіт української діаспорянки в Канаді Ірени Книш. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. №. 4, 2024. С.46-51.

⁷³ Пшеничний Т.Ю. Єпархія української греко-католицької церкви в Канаді та її участь в організації побуту для українських переселенців на початку ХХ століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. №158(1). 2024. С.64-69; Пшеничний Т.Ю. Тематика Української Греко-Католицької Церкви в наукових дослідженнях української діаспори в Канаді у 1900 – 1991 рр. *Американська історія та політика*. Вип. 18. 2024. С. 125-136; Пшеничний Т.Ю. Радянський наратив «ворожої церкви» у світлі культивування міфу про Українську греко-католицьку церкву середовищі української діаспори. *Сторінки історії*. № 58. 2024. С. 333-345.

⁷⁴ Bessonova M. Central and Eastern Europe in Canadian foreign policy. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. № 10. 2022. С. 6-33; Bessonova M., Hlavak A. Canada's perception of democratic development in independent Ukraine. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 2 (8).2020. С. 100-112; Бессонова М.М. Канада та початок Холодної війни: сучасні інтерпретації. *Американська історія та політика*. № 8. 2019. С. 46-56.

публіцист Ватсон Кіркконнелл.⁷⁵ Про інформаційно-пропагандистську війну між українсько-канадськими націонал-патріотами та комуністами в контексті історії канадсько-радянських відносин у роки Другої світової та Холодної воєн написав сучасний канадський письменник, історик українського походження Ярослав Петришин у статті «Персоніфіковане "етнічне питання": Канадські українці та канадсько-радянські відносини 1917-1991».⁷⁶ Англоканадський неоліберальний історик Віктор Сацевич дослідив організаційну структуру та діяльність КУК.⁷⁷ Інший дослідник військової історії Нандор Драйзігер проаналізував вплив британського дипломата-слов'язознавця Джеймса Еразма Трейсі Філіпса на процес становлення провладу канадського українства, а історик Норман Гіллімер і політолог Нельсон Вайсман відобразили участь української громади Канади в політичному житті країни її проживання.⁷⁸

Представлений огляд історіографії проблеми дослідження свідчить, що історія та основні напрямки діяльності Конгресу українців Канади продовжують привертати увагу наукової громадськості. При цьому слід відзначити, що інтерес дослідників має переважно фрагментарний характер, пов'язаний з висвітленням проблем життя та майбуття української діаспори. Багато аспектів, пов'язаних з функціонуванням організаційної структури та методами його практичної діяльності КУК, залишилися поза увагою науковців, що зумовлює потребу в окремому структурованому дослідженні КУК. Відсутність комплексних праць про його діяльність обумовлює постановку завдань даного дисертаційного дослідження.

⁷⁵ Кіркконнелл В. Війна – та українські канадійці. Б.м., б.р. 30 с.; Kirkconnell W. The Ukrainian Canadians and the War. Toronto: Oxford University Press, 1940. 30 p.

⁷⁶ Petryshyn J. The "ethnic question" personified: Ukrainian Canadians and Canadian-Soviet Relations 1917-1991. *Re-imagining Ukrainian Canadians: History, Politics, and Identity*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 2011. pp. 223-256.

⁷⁷ Satzewich V. The Ukrainian Diaspora. London: Routledge, 2002. 271 p.

⁷⁸ Dreisziger N. F. Tracy Philipps and the Achievement of Ukrainian-Canadian Unity. *Canada's Ukrainians Negotiating an Identity*. Toronto: Published in association with the Ukrainian Canadian Centennial Committee by the University of Toronto Press, 1991. pp. 326—341.; Hillmer N. Andre, Harvie. *The Canadian encyclopedia*. Toronto, Ont.: McClelland & Stewart Collection. 2000. P. 76.; Wiseman N. Ukrainian-Canadian Politics. *Canada's Ukrainians: Changing Perspectives, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 1991. pp. 342-376.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження представлена широким спектром письмових і аудіовізуальних історичних джерел. Письмові складають опубліковані та архівні матеріали особового походження, документи державних органів влади, громадських об'єднань, закладів освіти та культури.

Окрема група джерел – українська діаспорна періодична преса, представлена «Новими днями», «Гомоном України», «Українськими вістями», «Вільним словом», «Свободою» та «Українським літописом». Українська націонал-патріотична діаспорна преса прагнула об'єктивно і часто позитивно висвітлювати події в культурному, політичному та повсякденному житті діаспори. Вона була різноманітною – українсько-американська газета «Свобода» і українсько-канадська газета «Вільне слово» широко відображали будні канадського українства та його проводу у вигляді КУК, а всі інші – лише побіжно. Націоналістичний часопис «Гомін України» інколи виступав на боці КУК.

Найціннішими джерелами з історії Конгресу українців Канади є матеріали усіх його з'їздів, використані автором під час комплексного дослідження проблематики.⁷⁹ Особливо важливими стали також збірки документів та матеріалів

⁷⁹ Перший Все-Канадський Конгрес українців Канади Винніпег, 22, 23, 24 червня 1943. Винніпег: Накладом Ком. Українців Канади, 1943. 216 с.; Другий Все-Канадський Конгрес українців Канади, Торонто.-4,5,6 червня 1946. Торонто: Накладом Ком. укр. Канади, 1946. 197 с.; Третій Все-Канадський конгрес українців Канади, Вінніпег.-7-9 лютого 1950. Вінніпег: Накладом Ком. укр. Канади, 1950. 158 с.: іл.; Четвертий Все-Канадський конгрес українців Канади, Вінніпег.-8-10 липня 1953. Вінніпег: Накладом Ком. укр. Канади, 1953. 163 с.; П'ятий і шостий Все-Канадські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959 / Все-Канадський конгрес українців Канади (5; 1956; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1959. 239 с.: іл.; Сьомий конгрес українців Канади: 5-7 липня 1962 / Конгрес українців Канади (7; 1962; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1962. 158 с.; Восьмий конгрес українців Канади. Вінніпег: Комітет українців Канади, 1965. 195 с.; Дев'ятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1968 / Конгрес українців Канади (9; 1968; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1968. 183 с.; Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971 / Конгрес українців Канади (10; 1971; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1971. 237 с.; Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974 / Конгрес українців Канади (11; 1974; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1974. 247 с.; Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977 / Конгрес українців Канади (12; 1977; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1977. 187 с.; Тринадцятий Конгрес Українців Канади відзначає 40 років праці КУК, 1940-1980: 10-13 жовтня 1980 / Конгрес Українців Канади (13; 1980; Вінніпег). Вінніпег, Манітоба: Комітет Українців Канади, 1980. 266 с.; Чотирнадцятий конгрес українців Канади: 7,8,9 і 10 жовтня 1983. Вінніпег: Комітет українців Канади, 1983. 278 с.; П'ятнадцятий Конгрес Українців Канади. Вінніпег, Манітоба: [б.в.], 1986. 242 с.; Шістнадцятий Конгрес Українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989. Вінніпег; Манітоба: Накладом Централі Конгресу Українців Канади, 1989. 351 с.; Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р.. [Вінніпег: Накладом Централі Конгр. українців Канади], Б. р. 308 с.

перших трьох з'їздів Світового Конгресу Вільних Українців, конференції Ширшої Ради Комітету українців Канади 3–4 грудня 1947 року у Вінніпегу, з нагоди 25-річчя його діяльності.⁸⁰

Значні відомості містяться в матеріалах фонду №5235 з діяльності Уряду Української Народної Республіки (далі – УНР) в екзилі Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ).⁸¹ Чимало інформації автор почерпнув з документів фондів №№408, 429, 443 і 468 Колекції журналів, газет та бюлетенів, зібраної українцями Словаччини в 1912–1966 роках, Світового Конгресу Вільних Українців, Українського Національного Об'єднання в Канаді та Колекції документів Павла Дорожинського з Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (далі – ЦДАГОУ).⁸² Важливі факти про

⁸⁰ Протокол, доповіді, резолюції і ін. конференції Ширшої Ради комітету українців Канади: 3-4 грудня 1947 р., Вінніпег, Ман. Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1947. 84 с.; Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965. Нью Йорк: Накладом Ком. українців Канади, 1965. 310 с.; Перший Світовий конгрес вільних українців: матеріали. Вінніпег [та ін.]: Видання Секретаріату Світового конгресу вільних українців, 1969. 479 с.; Другий Світовий Конгрес Вільних Українців: матеріали. Торонто; Нью-Йорк: Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців, 1986. 470 с.: іл.; Третій Світовий конгрес вільних українців 1978: матеріали. Світовий конгрес вільних українців. Торонто [та ін.]: Вид. Секретаріату Світового конгресу вільних українців, 1988. 437 с.

⁸¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ), Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)», Опис №1, Справа №177 «Листування виконавчого органу Української Національної Ради з Комітетом українців Канади, Українським конгресовим комітетом Америки, Об'єднанням українців у Великобританії, митрополитами Української автокефальної церкви Вінніпегу і всієї Канади про співпрацю різних політичних організацій, розкол в Українській православній церкві; статут центрального представництва української еміграції в Німеччині», 18 вересня 1952 – 27 травня 1961, 136 арк.; ЦДАВОВУ, Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)», Опис №1, Справа №633 «Документи про роботу виконавчого органу Української Національної Ради (замітки про Пан-Американську українську конференцію в Торонто (Канада), листи)», 1948, 13 арк.; ЦДАВОВУ, Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)», Опис №1, Справа №1437 «Листування КУК з Головною управою УНДС у Канаді, різними організаціями та радами про роботу та фінансову діяльність КУК; вирішення організаційних питань з приводу святкування визначних подій та дат», 23 січня – 11 жовтня 1957, 22 арк.

⁸² ЦДАГОУ, Фонд №408 «Колекція журналів, газет та бюлетенів, зібрана українцями Словаччини (1912–1966)», Опис №2 «Колекція газет та бюлетенів», Справа №14 «Український голос», Вінніпег, ч. 5, 1 лютого 1939 р.; ч. 6, 8 лютого 1939 р.; ч. 7, 15 лютого 1939 р.; ч. 21, 24 травня 1939 р., 1939, 10 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №443 «Українське національне об'єднання (УНО, Канада)», Опис №2, Справа №5 «Листування Крайової Екзекутиви УНО з Сенатом Канади, організаціями та приватними особами (англ., нім., укр.)», 13 жовтня 1938 р. 27 червня 1994 р., 68 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №443 «Українське національне об'єднання (УНО, Канада)», Опис №2, Справа №8 «Статті та повідомлення представників УНО з різної тематики.», [14 грудня 1946] – 1992, 36 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926–2015), громадсько-політичного діяча, журналіста, редактора», Опис №18 «Документи про діяльність Українського національного об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем», Справа №31 «Документи (інформаційний бюлетень, листи, об'їзники) щодо участі ПУН (ОУН) в консолідаційних проєктах (СКВУ–СКУ) та співпраці з КУК (укр., англ.)», Друк типограф., комп'ют. наб., маш. з рук. прав., коп., 23 травня 1958 – 30 жовтня 1991, 19 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926-2015), громадсько-політичного діяча, журналіста, редактора», Опис №18 «Документи про діяльність Українського Національного Об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем», Справа №46 «Лист Кушніра В. до Мельника А. щодо скликання СКУ.», Маш., коп., 12 березня 1958, 1 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926-2015), громадсько-політичного діяча, журналіста, редактора», Опис №18 «Документи про діяльність Українського Національного Об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем», Справа №50 «Лист Мельника А. до Кушніра В. щодо скликання СКУ та створення ССУ.», Маш., коп., 19 квітня 1958, 1 арк.

участь представників КУК у становленні та подальшій діяльності СКВУ містять документи з фонду №429 ЦДАГОУ.⁸³ Цінна інформація про діяльність КУК і боротьбу радянського окупаційного режиму проти нього зберігається в матеріалах фонду №1 з діяльності ЦК КПУ ЦДАГОУ⁸⁴, в фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України⁸⁵, а також на Електронному архіві Українського визвольного руху.⁸⁶

Важливі факти та відгуки щодо діяльності Конгресу українців Канади знайдено у збірці опублікованих під редакцією Богдана Кордана архівних документів «Делікатне і складне питання: Документи з історії українців у Канаді, 1899-1962».⁸⁷

⁸³ ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №1 «Документи громадсько-політичних організацій (листи, комунікати, звідомлення, резолюції, звернення, нотатки для пам'яті, правильники, проекти статуту, плани роботи, вир. з газ. та ін.) з організації та проведення СКВУ.», б/д, 242 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №2 «Документи (пояснення, комунікати, засади, маніфест, начерк програми, конституції, доповіді, звернення, резолюції) програмової комісії підготовчого комітету ПАУК, листи УНОК, вир. з газ., замітки, повідомлення щодо скликання СКВУ.», грудень 1965 – 19 листопада 1967, б/д, 168 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №4 «Документи (протокол наради підготовчого комітету, програма, списки організацій, делегатів, представників ЗМІ, правильники нарад, статут, протокол, фінансові звіти, резолюції, списки членів Секретаріату, комюніке, газ. статті про перебіг конгресу, проект збірника матеріалів та ін.) Другого СКВУ. Варіанти. Англ., укр. Друг типогр., маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 14 квітня 1973 — 30 вересня 1985, б/д, 198 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №14 «Документи (протоколи VIII Пленарної сесії Пленуму Секретаріату (5 листопада 1973 р.), протоколи IX (1-2 лютого 1975 р.), XI (19-20 березня 1977 р.), XII (12-13 листопада 1977 р.) Пленарних сесій Секретаріату, зауваги, вир. з газ. та ін. Варіанти. Англ., укр., Маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 5 листопада 1973 – 13 листопада 1977. 113 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №20 «Звіти про діяльність Президії Секретаріату, листи щодо підготовки звітів комісій. Англ., укр., Маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 10 березня 1978 – 23 листопада 1988. 109 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №22 «Листування Президії та Секретаріату з організаційних питань, комунікати, звернення та ін. Англ., укр., Друк типогр., маш., рук. Ксерокопії.», 13 квітня 1973 – 13 червня 1989. 220 арк.; ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №27 «Документи (листи, обіжні листи, звернення, запрошення, повідомлення, програми, вир. з газ. та ін.) громадсько-політичних організацій, що входили чи співпрацювали з СКВУ. Англ., укр., Друк типогр., маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 3 січня – 31 грудня 1979. 180 арк.

⁸⁴ ЦДАГОУ, Фонд №1 «Центральний комітет Комуністичної партії України (1918-1991)», «Документи загального відділу (особливий сектор) ЦК КПУ (секретна частина) (1950–1953)», частина I, Справа №184 (№12/6, т. I) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 11.01.1950 – 28.03.1950, 306 арк.; Справа №185 (№12/6, т. II) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 06.04.1950 – 27.04.1950, 320 арк.; Справа №186 (№12/6, т. III) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 05.05.1950 – 27.09.1950, 276 арк.; Справа №187 (№12/6, т. IV) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 06.10.1950 – 30.12.1950, 271 арк.; Опис №25 «Документи загального відділу ЦК Компартії України (секретна частина) (1968-1991)», Справа №1891 «Письма в ЦК КПСС, информации отделов ЦК Компартии Украины и других организаций об антисоветской деятельности Плюща; материалы Комиссии при ЦК Компартии Украины по вопросам внешнеполитической пропаганды и идеологической борьбы и по другим вопросам.», 3 січня – 24 грудня 1979, 206 арк. тощо

⁸⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), Фонд № 16. Секретаріат ГПУ–КГБ УРСР/Фонд № 16. Секретаріат ГПУ–КГБ УРСР, Опис № 1. Повернення повідомлень КДБ УРСР з ЦК КПУ (Возврат сообщений КГБ УССР из ЦК КПУ), Справи №3, 10.

⁸⁶ Електронний архів Українського визвольного руху містить близько 13 тисяч електронних документів з 21 державного і недержавного архіву України. Серед них сім документів стосуються Конгресу (Комітету) українців Канади. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/3zsadmzb>

⁸⁷ Kordan B. S.. A delicate and difficult question: documents in the history of Ukrainians in Canada 1899-1962. Kingston, Ontario: The Limestone press, 1986. 174 p.

Деяка цікава інформація почерпнута зі збірок про діяльність Інституту дослідів Волині (далі – ІДВ), який знаходився у Вінніпегу, та стенограм засідань Палати громад федерального парламенту Канади.⁸⁸

Важливі факти про контакти діаспорних організацій з контрагентами в УРСР містяться у збірці радянських документів «Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кінця 80-их років ХХ століття».⁸⁹

Цінні відомості про діяльність Конгресу українців Канади наявні у спогадах визначних діячів канадського українства: публіциста та історика Василя Вериги, громадських діячів Івана Гуменюка та Ераста Гуцуляка, провідника Крайової Екзекутиви Українського Національного Об'єднання та очільника Проводу українських націоналістів Миколи Плав'юка, президента Комітету українців Канади адвоката Сергія Радчука, директора Канадського інституту українських студій професора історії та політології Альбертського університету в Едмонтоні Манолія Лупула, ветерана Другої світової війни педагога Гордона-Богдана Панчука, а також радянського дипломата Олександра Яковлева та прем'єр-міністрів Канади – прогресивних консерваторів Джона Діфенбейкера і Браяна Малруні.⁹⁰

Погляди на канадське українство та його історію суттєво різняться залежно від статусу авторів мемуарних джерел. Більшість, яка брала участь в українському етнонаціональному житті в Канаді, відображає діяльність українських діаспорних організацій в їхньому вимірі. Підхід інших - особистісний. Так, наприклад, у мемуарах Сергія Радчука та Манолія Лупула проблеми української діаспори

⁸⁸ Дирекція Інституту. Важніші ухвали і постанови (На основі протоколів 1950-1960 рр.). *Літопис Волині (Наук.-попул. зб. волинезнавства). Ін-т дослідів Волині: Рік V. 1961. Число 5.* Вінніпег (Манітоба), 1961. С. 20-28.; Official Report of Debates House of Commons. Third Session – Thirty-Fourth Parliament. Volume V, 1992 (November, 27, 1991 – February, 10, 1992). Ottawa: Queen's Printer, 1992. P. 5407-6725.

⁸⁹ Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці незалежності України. К.: Інститут історії України, 2011. 626 с.

⁹⁰ Верига В. За межами Батьківщини: збірник наукових статей і доповідей. Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 364 с.; Верига В. Слово і чин: вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи, 1946-1988. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 444 с.; Гуменюк І. Мої спомини: до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді. Торонто: [б.в.], 1957. 61 с.; Гуцуляк Е. М. Моя дерев'яна валізка: спомини. Рівне: Волинські обереги, 2009. 182 с.: фотогр.; Микола Плав'юк: Україна - життя моє. К.: Олени Теліги, 2002. Т. 2: Особисто причетний: Вибрані статті, промови, інтерв'ю. К.: [б.в.], 2002. 607 с.; Радчук С. Я обрав Канаду: спогади. Луцьк: Вежа, 2008. VIII, 105с., [6] арк. фотоіл.; Яковлев А.Н. Омут пам'яті. М.: «Вагриус». 2001. 605 с.; Diefenbaker J. G. One Canada. Memoirs of the Right Honourable John G. Diefenbaker. Volume II: The Years of Achievement 1957-1962. Toronto: Macmillan, 1976. xvi, 330 pp.; Heroes of their day: the reminiscences of Bohdan Panchuk. Toronto, Ontario: The Multicultural History Society, Ontario Heritage Foundation, 1983. 168 p.: ill.; Lupul M. R. The politics of multiculturalism: a Ukrainian-Canadian memoir. Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2005. XVII, 508 p.: ill.; Mulroney B. Memoirs: 1939—1993. Toronto: McClelland & Stewart, 2007. 1121 p.

розглядаються в контексті утвердження і розвитку політики багатокультурності в Канаді, а в свідченнях посла СРСР у Канаді О. Яковлєва та канадських прем'єр-міністрів – у вимірі загальної політичної історії.

1.3. Теоретико-методологічна основа

Теоретико-методологічна основа дисертаційного дослідження з історії Конгресу українців Канади будується на принципах історичного україноцентризму й об'єктивізму з обов'язковим дотриманням критеріїв історизму, об'єктивності, системності, багатофакторності, альтернативності, суперечності та соціального підходу.

Порівняльно-історичний метод дозволяє спостерігати за динамікою зміни акцентів у колах Конгресу українців Канади у сфері організаційної, громадської і політичної діяльності, зміни його загальнополітичної стратегії у роки Холодної війни. За цим методом простежувалися зміни в організаційній структурі та цілях діяльності КУК. Якщо спочатку він створювався винятково для допомоги збройним силам Канади в Другій світовій війні, то після перемоги над Німеччиною його метою стали підтримка українського національно-визвольного руху на Заході України і постійне порушення українського питання на міжнародному порядку денному. Згодом з'являлись все нові та нові виклики, зокрема децентралізація та розгалуження мережі місцевих відділів і провінційних рад, протидія мовно-культурній асиміляції української громади Канади. Докорінна зміна пріоритетів КУК сталася внаслідок відновлення української державності 24 серпня 1991 року.

Твердження та висновки дослідження підкріплені відповідними посиланнями на джерельний матеріал, котрий дає можливість простежити ситуацію у часовому просторі. Принцип опори на історичні факти та науково-критичний підхід дозволяють обґрунтувати ту чи іншу позицію. Чимало архівних документів первинного характеру, здебільшого з діяльності Українського Національного Об'єднання і Світового Конгресу Вільних Українців, Комуністичної партії України, вперше впроваджуються в науковий обіг. Українська націонал-патріотична

діаспорна преса в умовах свободи думки у вільному світі об'єктивно інформувала діаспору про її повсякденне життя, суспільно-політичні процеси в УРСР.

Принципи історичного україноцентризму, історизму та об'єктивності застосовувалися в аналізі історичних передумов та процесу формування проводу канадського українства, його суспільно-політичної, культурно-освітньої діяльності та інформаційної політики. Історизм і об'єктивність, зачинателем яких вважається видатний німецький класичний історик та історіограф Леопольд фон Ранке, полягали у мінімізації успадкованого від романтизму містицизму, сентименталізму та художньої риторики, описі подій з бажаним наближенням до дійсності та урахуванням об'єктивних обставин, які визначали їх перебіг.

Історичний україноцентризм передбачає погляд на історію канадського українства та його проводу як на складову частину не лише історії української діаспори як специфічної етнополітичної групи, але й у взаємозв'язку та єдності з історичним процесом розвитку української нації у глобальному контексті. Такий підхід дозволяє розглядати громади закордонних українців як окремі, автономні частини світового українства в загальному форматі своєрідного трансісторичного соціально-політичного феномену.

Під час підготовки даної дисертації автор використовував схему періодизації української історії, в основу якої покладено так званий *«закон накопичення революційної енергії»*, обґрунтований завідувачем кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимиром Сергійчуком. Згідно з ним, у рамках кожної бездержавної доби революційна енергія української нації, яка уособлює потенціал боротьби за власну державність, накопичувалась удвічі швидшими темпами. З точки зору автора зазначеної концепції, в своїй історії українська етнополітична спільнота пройшла три епохи бездержавного існування – польсько-литовську (1349–1648), московсько-австрійську (1764–1917) та радянську (1920–1991). Наведена логічна схема є концептуальним науковим узагальненням, що містить певні винятки. Так, у період між Першою та Другою світовими війнами такі окремі українські території, як Волинь та Галичина, перебували у складі Польщі. Закарпаття входило до складу

Чехословаччини, а пізніше, в 1939 році було окуповано Угорщиною. Північна Буковина, Хотинщина та Південна Бессарабія до 1940 року перебували у складі Румунії. Саме у третю бездержавну добу української історії в зарубіжжі почали поступово формуватися представницькі організації, діяльність яких була спрямована на збереження української національної культури, ідентичності, традицій та звичаїв. До таких організацій безумовно належав і Комітет українців Канади, заснований на початку Другої світової війни. Як і інші українські націонал-патріотичні самостійницькі діаспорні організації, КУК відіграв вагомий роль в канадській історії та історії всієї української діаспори як один з пересувних центрів українського світу на зарубіжжі, що зберігав українську культуру та ідентичність, просував інтереси своєї громади в Канаді.

Принцип соціального підходу використовувався у висвітленні історичних передумов формування Комітету (Конгресу) українців Канади, принцип альтернативності – у вивченні самого процесу його формування, а принципи системності і багатофакторності – у детальному висвітленні та аналізі усіх напрямків його суспільно-політичної та культурно-освітньої діяльності, інформаційної політики.

Системний підхід передбачає поширення цілісного бачення на кожен сферу діяльності КУК. Розуміння багатофакторності як елементу аналізу означає врахування геополітичних тенденцій, пов'язаних з біполярною міжнародною системою часів Холодної війни, на початку якої відбулося ідеологічне оформлення двох економіко-політичних таборів – капіталістичного та соціалістичного. Суперництво між Заходом і СРСР безпосередньо впливало на діяльність КУК, насамперед, у формі політико-ідеологічних суперечностей, інформаційно-пропагандистської війни між українськими націонал-патріотичними самостійницькими (т. зв. «*буржуазно-націоналістичними*») та прогресивно-соціалістичними радянофільськими (т. зв. «*прогресивними*») діаспорними організаціями і пов'язаними з ними громадсько-політичними виданнями.

Геополітичні чинники та відповідні масштабні зміни у міжнародних відносинах відбувалися в рамках трьох фаз. Перша фаза була пов'язана зі

створенням і згуртуванням антигітлерівської коаліції, в якій США, Велика Британія та її домініони виступали на одному боці з СРСР. Друга фаза, яка почалася після перемоги союзників над нацистською Німеччиною та мілітаристською Японією в Другій світовій війні, супроводжувалася назріванням системного політико-ідеологічного конфлікту, що набув ознак постійної багатоаспектної конфронтації між західними структурами та міждержавними об'єднаннями і радянським блоком. Розпад Радянського Союзу та відновлення державної незалежності України знаменували третю фазу геополітичних змін, які призвели до перегляду завдань, форм і методів роботи представницьких організацій канадського українства. Стосовно цього в контексті багатофакторності йдеться про вплив міжнародного порядку денного не стільки на внутрішньополітичну ситуацію в Канаді, скільки на становище та перспективи української громади Канади.

Оскільки історичний процес відбувається *«від минулого до теперішнього»*, то підсумком реконструкції постає послідовність подій за хронологією, що творять своєрідний *«ланцюжок»* причинно-наслідкових ланок та зв'язків. Тож, проблемно-хронологічний метод дозволив вивчити послідовність подій з історії канадського українства у різні часи та виявити особливості розвитку організаційної структури КУК, його суспільно-політичної та культурно-освітньої діяльності.

Водночас методологія дослідження враховує специфіку опрацювання значного масиву публічних джерел полемічного та публіцистичного характеру, що безумовно впливає на стиль викладення тексту дисертації, наближаючи його до теоретико-методологічних критеріїв і ознак публічної історії, котра у цьому аспекті значно відрізняється від загальної та традиційної академічної історії.

Доцільно відзначити, що завдяки розвитку *«публічної історії»*, яка вдається до широкого використання науково-публіцистичних елементів оформлення та стилю викладення матеріалу, історія як навчальна дисципліна зокрема і як суспільна наука загалом поступово перестає бути офіційною або *«урядовою»*. В своєму розвитку історичні дослідження стають більшою мірою мультидисциплінарними та міждисциплінарними, тобто використовують суміжні методи, які застосовуються іншими – не тільки суспільними, але й подекуди точними і природничими науками.

Окремі автори зауважують, що виразніше збереження й відтворення стилістики та емоційного забарвлення залучених та опрацьованих історичних джерел роблять історичну науку ближчою до громадськості та цікавішою для читачів.⁹¹ Враховуючи ці міркування, автор намагався подавати інформацію про діяльність Комітету (Конгресу) українців Канади у доступній для загалу описовій формі та зберігати окремі елементи стилістики використаних документальних джерел.

З приводу термінології в даній дисертації використовується декілька формулювань, які пов'язані з розселенням українських іммігрантів на території Канади, перебуванням та адаптацією їх громад і діяльністю організацій у їхньому середовищі. З позицій розселення іммігрантів та перебування осередків української діаспори Канада визначається як *«приймаюча країна»*, країна розселення, перебування та проживання іммігрантів. Вказані поняття близькі за змістом і використовуються автором як синоніми.

У залежності від контексту українська громада у Канаді тлумачиться як етнополітична спільнота (в ракурсі державно-політичних чи суспільно-політичних відносин) чи етнокультурна спільнота (в контексті багатокультурності, культурної політики та міжкультурної взаємодії).

Висновки до розділу I

Оцінка ступеня дослідженості представленої проблеми дає підстави стверджувати, що в українській та українсько-канадській історіографії бракує комплексного дослідження з історії становлення та розвитку організаційної структури Комітету (Конгресу) українців Канади, включаючи його суспільно-політичну та культурно-освітню діяльність.

Опрацьовані першоджерела, зокрема архівні матеріали, дописи учасників українського руху в Канаді, а також публікації періодичної преси дозволяють здійснити комплексний аналіз досліджуваної теми і дати відповіді на поставлені мету і завдання.

⁹¹ Чекаленко Л.Д. Публічна історія: виклики XXI століття: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 272 с.

Аналіз історіографії проблеми дослідження дає змогу виокремити декілька основних напрямків та шкіл, представлених працями канадських авторів українського походження, українську історіографію радянського періоду та доби незалежності, а також окремі твори канадських і американських академічних істориків, які розглядали діяльність українських діаспорних організацій переважно в контексті багатокультурності та політики федерального уряду в сфері національних і етнокультурних відносин.

Підсумовуючи специфіку цих груп історичних досліджень доцільно відзначити, що до середини 1970-х років в українсько-канадській історіографії спостерігалися й відтворювалися доволі чіткі розбіжності в поглядах та політичних підходах, які загалом співпадали з чотирма основними течіями, представленими в українській діаспорі. З-поміж них найбільшу групу становили організації католиків і греко-католиків, які помірно дистанціювалися від політичних партій і течій, що брали участь у Перших визвольних змаганнях 1917-1921 років в Україні. Інші ж течії, що мали власні друковані органи, включали послідовників Директорії та пізніше уряду Української Народної Республіки в екзилі, гетьманців-державників, онтологічно пов'язаних з Українською державою гетьмана Павла Скоропадського і організації, які виникли в середовищі вояків Української Національної Армії, ветеранів різних українських військових формувань часів Другої світової війни та переміщених осіб, які потрапили до Канади у перші повоєнні роки.

Обставини Холодної війни суттєво впливали на політичні акценти як в працях представників української канадської історіографії, так і в українській радянській історіографії, яка була важливим знаряддям радянської політичної пропаганди. Окрім цього вагомим чинником, постійно присутнім в історіографії періоду 1945–1991 років, були політична конкуренція і боротьба за вплив на українську громаду між націонал-патріотичними та прогресивно-соціалістичними діаспорними організаціями, які в 1942 році домоглися легалізації під назвою «Товариство Канадських Українців», а з 1946 року діяли під назвою «Товариство Об'єднаних Українських Канадців».

З середини 1970-х років партикулярні ідеологічні розбіжності в українсько-канадській історіографії поступово слабшають, що вочевидь пов'язано з позитивними наслідками діяльності КУК, який зумів переключити увагу своїх складових організацій з розбіжностей та протиріч минулого на розв'язання повсякденних справ і вдосконалення роботи в середовищі громади.

Після відновлення української державності 24 серпня 1991 року в працях українських істориків, провідних українських академічних наукових закладів та університетів, спостерігалось відчутне посилення уваги до проблем світового українства, насамперед американського та канадського. Тематика досліджень охоплювала такі напрями, як становлення та розвиток українсько-канадських відносин, роль і становище іммігрантських громад у житті поліетнічних держав, формування різних концепцій етнополітики в багатоскладових суспільствах, процеси виникнення і розвитку етнічних спільнот і дослідження ролі й діяльності українських діаспорних організацій у сфері освіти та культури. Важливе значення мала підготовка узагальнених праць і навчальних посібників, присвячених історії появи та формування зарубіжних українських громад. Водночас ознайомлення з великим масивом дослідницької на науково-популярної літератури дозволяє стверджувати, що праці, присвячені діяльності українських діаспорних організацій в Канаді, здебільшого висвітлювали такі окремі напрямки життя зарубіжного українства, як освіта, культура, питання жіночого і молодіжного руху.

Автором зібрано та проаналізовано великий обсяг історичних та документальних джерел, які поділяються на наступні групи і блоки: документи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, архівні матеріали українських діаспорних організацій у Канаді та Світового Конгресу Вільних Українців, колекції Електронного архіву Українського визвольного руху і журналів, газет та бюлетенів українських діаспорних організацій, опубліковані збірки документів і матеріалів, публікації періодичної преси, мемуари та збірки спогадів. Критична оцінка та порівняння висвітлених подій у різних джерелах надали змогу з'ясувати й

відтворити роль окремих організацій та громадсько-політичних діячів у формуванні та розвитку КУК, еволюції цілей та методів його діяльності.

Застосована у роботі методологія дозволила окреслити проблематику дослідження, визначити його структуру, забезпечити системно-логічний виклад матеріалу (як оптимальний, обрано проблемно-хронологічний) та охарактеризувати діяльність і призначення об'єкту дослідження.

РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ І СТРУКТУРУВАННЯ КОМІТЕТУ (КОНГРЕСУ) УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

2.1. Українська громада Канади наприкінці 1930-их років: початок інституалізації

Канадське українство вступило у міжвоєнну добу зі значним культурно-просвітницьким доробком і низкою місцевих організацій. У цей період спостерігалися спроби українських націонал-патріотичних діаспорних організацій посилити свою активність, перенести її з провінційного на загальнодержавний рівень. В Канаді були створені дві загальні українські церкви – Руська греко-католицька на чолі з владикою та Українська греко-православна під керівництвом всеканадської консисторії з адміністратором і єпископом.⁹²

Діаспорні націонал-патріоти приділяли значну увагу становищу українського населення Східної Галичини, Волині, Буковини та Закарпаття. Проводилися заходи з метою надання моральної та матеріальної підтримки українському населенню цих територій у боротьбі за національне визволення. Надсилалися кошти для родин політичних в'язнів і видань національної преси, влаштовувалися демонстрації проти дискримінації родичів на етнічних землях.⁹³

Канадська преса відзначала прагнення окремих громадян та політичних осередків до створення єдиного координаційного центру, хоча розбіжності в дискусіях між політичними угрупованнями в багатьох сферах життєдіяльності були настільки величезними, що, за словами історика Михайла Марунчака, *«за цією атмосферою менших справ важко було й бачити основні й далекосяжні питання»*.⁹⁴

⁹² Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Вінніпег: Українська Вільна Академія наук, 1991. Т. 2. 512 с.: іл., с. 39.

⁹³ Трошинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. К.: Вид-й дім «Альтернативи», 1999. Т. 15. 352 с., с. 81; Євтух В. Б., Трошинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство. Навч. посібник. К.: ВІК, 2005. 308 с., с. 137.

⁹⁴ *Цит. за:* Круковський В. На завершальному етапі консолідації: діяльність українських організацій Канади в контексті формування єдиного представницького органу (1938–1940 роки). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2022. Вип. 33, с. 99.

Український соціолог професор з Праги Ольгерд Бочковський наприкінці власної мандрівки країною 2 червня 1937 року зауважив у газеті «Канадійський українець»: *“Українці повинні зійтися при круглому столі. В Канаді вони мають специфічне призначення. Вони повинні єднатися там, де ходить про загально-українські справи. Перед співгорожанами вони повинні виступати як українці, а не як члени поодиноких угруповань. Вони повинні особливу увагу звертати на пропагування української справи між канадійцями”*.⁹⁵ Втім, Ольгерд Бочковський лише нагадав своїм землякам про цю довголітню філософію.⁹⁶ З роками ідея цілковитого згуртування канадського українства все частіше отримувала додаткові імпульси. Ті умови, які формувалися всередині Канади та за її межами, змушували українців шукати компроміси з метою об’єднання.⁹⁷

На українських етнічних землях під ворожою займанщиною йшла боротьба, що вимагала всебічної підтримки заокеанського українства і одностайного виступу в обороні прав українського народу. В лавах національно-патріотичного табору діаспори тривали внутрішні суперечки. Союз українців-самостійників, Братство українців-католиків (далі – БУК), Українське Національне Об’єднання і Союз гетьманців-державників (далі – СГД) налагоджували стосунки з урядом Канади з власних позицій. У той час, як ще не встигла делегація однієї організації повернутися з Оттави після звернення до прем’єр-міністра країни виступити на захист поневолених українців у СРСР, інша поспішно заперечувала право першої представляти канадських українців. Навіть прихильно налаштовані до української проблеми канадські державні діячі та дипломати часто не знали, якому українському представникові варто вірити. Було очевидно, що розрізнене канадське українство не зможе допомогти рідній Батьківщині, окупованій Радянським

⁹⁵ Цит. за: Круковський В. На завершальному етапі консолідації: діяльність українських організацій Канади в контексті формування єдиного представницького органу (1938–1940 роки). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2022. Вип. 33, с. 99.

⁹⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 246-247.

⁹⁷ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Балицька Юлія Олегівна; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2009. С. 37.

Союзом, Польщею, Румунією та Чехословаччиною, чії уряди посилювали переслідування місцевої національно-культурної інтелектуальної еліти.⁹⁸

Головним імпульсом, який спонукав канадське українство до консолідації, стали події 1938–1939 років в Україні та в світі.⁹⁹ На західноукраїнських землях, підконтрольних Польщі, під виглядом «умиротворення» уряд останньої розгорнув кампанію колонізації перенаселених та економічно відсталих територій поляками й санкціонував руйнування українських православних церков у Холмському та Підляському воєводствах. Майже 175 церков було зрівняно з землею, а 150 переведено на римо-католицькі служби. Посилювалося навернення українського православного населення в римо-католицизм. Українські політичні лідери та інтелектуали були засуджені до ув'язнення в концентраційному таборі в Березі-Картузській. Водночас румуни нехтували інтересами українців у Північній Буковині та Бессарабії. Тут, як і в Польщі, закривалися українські школи та редакції газет. Уряд Чехословаччини також розгорнув політику переслідування українських інтелектуалів у Закарпатті, яке користувалося адміністративною автономією. Уряди всіх цих держав, населених етнічними українцями, провадили політику асиміляції та придушення національного руху.¹⁰⁰

Українсько-канадські націонал-патріоти тлумачили репресивну діяльність урядів країн Центральної Європи, до яких входили українські території, як колоніальну. Утім, становище українців у цих країнах привернуло увагу української діаспори не тільки з політичних мотивів, але й тому, що багато з них там мали родичів, які безпосередньо зазнавали утисків.¹⁰¹ Відтак, навесні 1938 року СУС, УНО та канадські громадяни-українці православного і греко-католицького віросповідання провели маніфестації проти репресивної політики на Холмщині та Підляшші з боку уряду Другої Речі Посполитої. Їх учасники засудили дії польської влади, зокрема руйнування православних церков, закриття читалень «Просвіти» та

⁹⁸ Верига В. За межами Батьківщини: збірник наукових статей і доповідей. Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 364 с., с. 76.

⁹⁹ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 39.

¹⁰⁰ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity. Toronto, Ottawa: Department of History of the University of Ottawa, 1967, p. 38-39.

¹⁰¹ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді. *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994, с. 136.

інших культурно-просвітницьких товариств. Вони надсилали листи й телеграми до федерального уряду Канади з проханням втрутитися у ситуацію.¹⁰² Збиралися також кошти на допомогу постраждалим від утисків українцям. Заходи координував Протестний комітет місцевих організацій, створений колишнім депутатом законодавчих зборів Манітоби, членом Українського народного дому самостійником Тарасом Фарлеєм.¹⁰³ Вінніпег зі своїми численними культурними і громадськими організаціями перетворився у центр протестних акцій.¹⁰⁴ 4 вересня 1938 року тут відбулися наради Українського Народного Дому та представників українських церков і організацій під керівництвом Тараса Фарлея *“в справі спільної маніфестації місцевих українців проти Польщі та інших гнобителів українського народу...”*. На одному із засідань провідник Союзу українців-самостійників Мирослав Стечишин *“подав огляд положення українського народу по Світовій Війні, а зокрема в Польщі, і представив образ теперішнього польського наступу на українську Холмщину...”*. Наступного тижня в «Українському голосі» з'явилась замітка «Історичний лист!», в якій митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький виступив на захист українських православних вірян Холмщини та Підляшшя й засудив їх переслідування з боку уряду Польщі. 18 вересня біля будівлі міської Авдиторії (міської ради) Вінніпегу відбулася демонстрація під керівництвом Тараса Фарлея в присутності трьох тисяч канадських українців *«проти насильств в Польщі»*. Відтак, українські греко-католики і православні створили спільний фронт.¹⁰⁵ У добу великих релігійних суперечностей це був крок до зближення у конфесійній площині.¹⁰⁶ Українські християнські церкви в Канаді полишили свій антагонізм і були представлені у Протестному комітеті через Союз українців-самостійників та Братство українців-католиків. Значною мірою це сталося завдяки віце-президентові БУК отцеві Василю Кушніру, котрий на той час був настоятелем найбільшої української парафії при кафедрі святих Володимира та Ольги у Вінніпегу. Маючи гострий політичний інстинкт, В. Кушнір

¹⁰² Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 247.

¹⁰³ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 39-40.

¹⁰⁴ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді, с. 137.

¹⁰⁵ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 4: Доба росту й диференціації: роки 1930-1939. Вінніпег: Тризуб, 1969. 475 с., с. 397-398.

¹⁰⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 247.

представляв патріотичне крило українсько-канадського греко-католицького духовенства, що ставило національні інтереси вище релігійних.¹⁰⁷ Делегацію канадських українців прийняв заступник міністра закордонних справ Канади Оскар Склтон. За свідченням громадського діяча того часу Семена Ковбеля, він поведився «*дуже чемно і прирік взяти петицію під серйозну розвагу*».¹⁰⁸

Подібні акції відбувалися і в інших містах Канади, де проживала значна кількість українців.¹⁰⁹ Представники Української греко-православної церкви і Союзів українців-самостійників та бувших українських вояків у вересні 1938 року звернулися до уряду Канади з вимогою повідомити Лігу Націй щодо вкрай незадовільного становища українців в Польщі.¹¹⁰ Вінніпезька маніфестація канадського українства 4 вересня 1938 року заслуговує на увагу як подія-катализатор, що суттєво сприяла початку процесу його консолідації у рамках єдиного координаційного центру.¹¹¹

8 лютого 1939 року Репрезентаційний комітет канадських українців випустив комунікат №2 «Про становище українців відносно української справи в Європі». Його підписали представники всіх українських націонал-патріотичних діаспорних організацій та християнських церковних конфесій Канади, українці-депутати законодавчих зборів провінцій і міст, державні та громадські діячі і науковці. Документи були надіслані до федерального уряду та парламенту Канади і оприлюднені в різних часописах Північної Америки та Західної Європи. Лист на обговорення виніс депутат Палати громад федерального парламенту Канади з Вегревілля в провінції Альберті вчитель Вільям Гейгорст з партії Соціального кредиту.¹¹²

¹⁰⁷ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 137.

¹⁰⁸ Макар В. Реакція канадських українців на акцію руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 році - обставини, перебіг, наслідки*. Холм: L-Print, 2009. С. 159-169., с. 166.

¹⁰⁹ Його ж. Згадана стаття, с. 166.

¹¹⁰ Макар В. Українці Канади - неперервний зв'язок із Україною: ч. 2. *Зовнішні справи: наук. журнал*. 2016. №10. С. 40-44., с. 41.

¹¹¹ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 247.

¹¹² ЦДАГОУ, Фонд №408 «Колекція журналів, газет та бюлетенів, зібрана українцями Словаччини (1912–1966)», Опис №2 «Колекція газет та бюлетенів», Справа №14 «Український голос», Вінніпег, ч. 5, 1 лютого 1939 р.; ч. 6, 8 лютого 1939 р.; ч. 7, 15 лютого 1939 р.; ч. 21, 24 травня 1939 р., 1939, 10 арк., арк. 6 зв.

Нові предметні розмови з приводу консолідації українських організацій відбулися в червні 1939 року.¹¹³ Пропозиція надійшла від Національної військової служби Канади, яка була зацікавлена молодими військовослужбовцями-українцями, котрі достойно проявили себе у Першій світовій війні та на строковій службі. Військовий департамент налагодив контакт з організаційним комітетом канадських українців через ветерана Першої світової війни 1914-1918 років, українського самостійника і канадського ліберала Василя Буряника. Це була довгоочікувана нагода представити уряду позицію української спільноти в Канаді щодо подій в Європі.¹¹⁴ 30 червня сформована українсько-канадська делегація на чолі з Василем Буряником. До неї входили самостійник адвокат Теодор Гуменюк з Торонто та греко-католицький священник Василь Гігейчук з Оттави. Делегація представила меморандум про становище українців у Європі та важливість відновлення незалежності їхньої Батьківщини. 3 липня документ був остаточно затверджений учасниками перемовин.¹¹⁵ 6 липня цього року Василь Буряник зустрівся з прем'єр-міністром Канади Вільямом Лайоном Маккензі Кінгом¹¹⁶ та інформував його про утиски українців з боку урядів Польщі та Радянського Союзу.¹¹⁷ Окрім того, В. Буряник разом з В. Гігейчуком і Т. Гуменюком спілкувався з членом Ради Північно-Західних територій та заступником міністра закордонних справ Канади політекономістом Оскаром Скелтоном, фахівцем зі східноєвропейських і українських справ, та дипломатом Норманом Робертсоном стосовно подій у Європі та Україні, зокрема в Закарпатті. Учасники зустрічі заявили про нагальну потребу тісної співпраці між офіційною Оттавою та українською громадою. 9 липня 1939 року делегати спілкувалися з першим секретарем Верховного комісара Канади у Великій Британії Лестером Пірсоном. 13 липня канадський прем'єр Маккензі Кінг надіслав до Лондона звіт про результат перемовин з канадськими українцями.

¹¹³ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 248.

¹¹⁴ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 139-140.

¹¹⁵ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 45.

¹¹⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2, с. 249.

¹¹⁷ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 45.

Переговори українсько-канадських націонал-патріотів з федеральним урядом Канади сприяли прискоренню політичної консолідації української діаспори.¹¹⁸

На початку Другої світової війни канадське українство перебувало у стані поступового згуртування з різних ідейно-політичних сил у єдиний провід. Уряд Канади, зацікавлений у наборі добровольців до складу збройних сил, наполягав на спрямуванні їхніх зусиль на боротьбу із супротивником.¹¹⁹ 4 вересня 1939 року провідник Крайової Екзекутиви УНО Володимир Коссар провів засідання, де була одноставно ухвалена резолюція про нагальну потребу формування єдиного представницького органу всіх українських груп в Канаді, за винятком комуністів.¹²⁰ За цих обставин Союз українців-самостійників та Українське Національне Об'єднання розпочали змагання за лідерство в праві представляти українську громаду.¹²¹

Напередодні Другої світової війни в середовищі української громади діяла велика кількість громадсько-політичних та культурно-освітніх організацій різної ідеологічної спрямованості. При цьому джерела їх протиріч чималою мірою походили від розбіжностей і конфліктів між різними силами, як брали участь у подіях Української національної революції 1917-1921 років, а також в регіональному походженні й релігійних відмінностях між групами українських емігрантів. Тут варто нагадати, що очільники Комуністичної партії (більшовиків) України, які бачили в активній політичній діяльності національно-патріотичного табору канадського українства пряму загрозу не лише для українських діаспорних комуністів у Канаді, але й існуванню радянської влади в самій Україні, дуже детально вивчали структуру української громади і складові її суспільно-політичного життя. Зокрема, про канадське українство регулярно (за допомогою спецслужб) готувалися звіти з обмеженим доступом, які лягали на столи секретарям Центрального комітету Компартії (більшовиків) України (далі – ЦК КП(б)У). У цих документах, характеристика української діаспори Канади починалася з визначення її кількості. І в цьому питанні інформатори ЦК КП(б)У ніколи не довіряли офіційній

¹¹⁸ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2, с. 248-249.

¹¹⁹ Верига В. За межами Батьківщини: збірник наукових статей і доповідей, с. 77.

¹²⁰ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity. p. 55.

¹²¹ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 48.

статистиці. Так, зокрема, в записці на ім'я Микити Хрущова від 28 грудня 1946 року, підготованій народним депутатом Верховної Ради СРСР від Львова Семеном Стефаником після його відвідин Канади, вказувалося, що офіційна канадська статистика веде мову про 300 тисяч українців*, у Британській енциклопедії вказується про 500 тисяч мешканців Канади українського походження, але реальна кількість українців у цій державі може сягати приблизно 700 тисяч осіб¹²² (з яких 450 тисяч народилися вже в Канаді).¹²³ Розбіжності в оцінках чисельності українців пояснювалися тим, що частина українського етнічного населення записувалася за ознаками країни походження. Тому багато українців позначалися як поляки, австрійці, чехи чи румуни. У підсумку за сукупною кількістю українська громада посідала четверте місце серед етнічних груп після англоканадців, франкоканадців та німців.¹²⁴ Оцінка її кількості в межах 500–600 тисяч осіб також подавалася у довідці, підготовленій політвідділом Міністерства закордонних справ (далі – МЗС) УРСР для ЦК КП(б)У в квітні 1950 року.¹²⁵ Варто відзначити, що увага в радянських таємних документах також зверталася на високий рівень концентрації українців у трьох провінціях – Манітобі, Саскачевані й Альберті, де навіть урядова статистика подавала кількісні показники українців у понад 100 тисяч осіб у кожній адміністративній одиниці. При цьому, в Манітобі й Альберті українці були другою за чисельністю етнічною групою після англоканадців.¹²⁶

Важливими сприймалися оцінки соціального походження і політичних вподобань канадських українців. Так, у доповідній записці Семена Стефаника йшлося про те, що ті – це, здебільшого, фермери й робітники, а *«капіталістів – великої буржуазії – українського походження немає»*, і лише останніми роками зростає кількість т. зв. дрібної буржуазії, а також *«професіоналістів»* – юристів,

* За даними офіційної статистики Канади, на початок 1940-х рр. у цій державі мешкало приблизно 330 тисяч українців. 85% з них народилися в Канаді. 90% були підданими британської корони. 48% були задіяні у сільському господарстві (фермерстві). 93% володіли англійською або французькою мовами (ЦДАГОУ. Ф.№1, Опис №23, Справа №4366 т. II «Телеграммы за подписями тт. Кагановича, Хрущева, справки, информации МИД УССР и т. д.». 14.02.1947–01.08.1947), арк. 186.

¹²² ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп. №23, Спр. №4359 т. II «Докладные записки, справки и материалы к ним министерства иностранных дел УССР, собранные для секретарей ЦК КП(б)У». 08.01.1947–01.10.1947, арк. 3.

¹²³ Згадана справа, арк. 5.

¹²⁴ Там само, арк. 3.

¹²⁵ ЦДАГОУ, Ф. №1, Оп. №24, Спр. №185 т. II. «Вопросы иностранных связей и международная информация». 06.04.1950 – 27.04.1950, арк. 35-37.

¹²⁶ ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп. №23, Спр. №4359 т. II, арк. 3–4.

лікарів, учителів, інженерів тощо.¹²⁷ З цього автор документа робив висновок про те, що немає економічної основи для існування українського «буржуазно-націоналістичного» руху на канадській землі.¹²⁸ Але, попри відсутність економічних основ, такий рух, за твердженням С. Стефаніка, існував через наявність окремих українських політичних організацій, що сподівалися на відновлення «капіталістичного ладу» в Україні спочатку з допомогою гітлерівської Німеччини, а потім – з допомогою «англосаксів». І ці українські політичні групи спираються на канадську «велику буржуазію».¹²⁹ Загалом, оцінюючи політичну спрямованість українських діаспорних організацій, радянські чиновники поділяли їх на дві основні групи за ознаками ставлення до СРСР. До першої групи були зараховані учасники «прогресивного руху» – насамперед спершу соціал-демократичні, а після становлення СРСР – прогресивно-соціалістичні організації. До іншої зараховувалися всі інші, включаючи неполітичні об'єднання та різні організації націонал-патріотичного і право-націоналістичного спрямування, які вважалися «реакційними», «фашистськими» або «буржуазно-націоналістичними». Серед них найбільш впливовими вважалися: Братство українців-католиків, яке об'єднувало майже 200 тисяч членів, а також створене 1932 року Українське Національне Об'єднання, до якого примикали Військова Організація Націоналістів, Молоді Українські Націоналісти та декілька інших організацій фахового спрямування. Окремо відзначалося, що до цього ж напряму належала й Українська Стрілецька Громада, створена у Вінніпегу 1928 року ветеранами Українських Січових Стрільців, які брали участь у Першій світовій війні в лавах австро-угорської армії. Зауважувалося, що ця організація підтримувала зв'язок з провідником ОУН у Європі полковником Армії УНР Євгеном Коновальцем.¹³⁰

Другою за впливовістю українською організацією вважався Союз Українців-Самостійників, який очолювали діячі, близькі до Директорії УНР часів головування Симона Петлюри. В політичному відношенні організація орієнтувалася на уряд УНР в екзилі під керівництвом Андрія Лівіцького. До її складу входили різні

¹²⁷ ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп. №23, Спр. №4359 т. II, арк. 5.

¹²⁸ Згадана справа.

¹²⁹ Там само, арк. 5–6.

¹³⁰ Там само, арк. 7.

громадсько-політичні, молодіжні, жіночі, станові, фахові та культурні товариства. Важливою ознакою СУС вважалися зв'язки з Українською Православною Автокефальною Церквою¹³¹, яка налічувала майже 100 тисяч вірян.¹³²

Між СУС та УНО існували глибокі політико-ідеологічні протиріччя, пов'язані насамперед зі сприйняттям і розумінням традицій та статусу української державності. З точки зору СУС, державна незалежність України, проголошена Четвертим Універсалом Української Центральної Ради 22 січня 1918 року, зберігала чинність, попри її московсько-більшовицьку окупацію. Тому діяльність політичних організацій української еміграції мала підпорядковуватися меті відновлення тієї суверенної Української держави, проголошеної 1918 року. Репрезентативним органом влади залишався легітимний уряд УНР в екзилі, який не припиняє своєї політичної діяльності разом з іншими структурами Державного центру УНР у формі сукупності номінальних законодавчих і виконавчих українських органів влади.

Третя організація, яка згадувалася у звіті, – Союз Гетьманців-Державників, до якого входили прибічники гетьмана П. Скоропадського – переважно «монархісти», які намагалися підтримувати зв'язки з релігійними діячами та громадами.

Найбільш чисельним українським об'єднанням вважалося Братство Українців-Католиків – створена 1932 року масова організація, політично близька до Прогресивно-консервативної партії Канади. Доречно відзначити, що загалом з-поміж мешканців української діаспори частка католиків і греко-католиків становила понад 60%.¹³³

Серед організацій української громади окрему виділявся Союз Українських Організацій (далі - СУО), чії учасники відокремилися від дружньо налаштованих щодо СРСР українсько-канадських лівих товариств. За політичною спрямованістю ця організація вважалася «троцькістською» та «антирадянською».

В 1918–1940 роках основним представником лівого спрямування вважалося Товариство «Український Робітничо-Фармерський Дім», яке демонструвало лояльне

¹³¹ ЦДАГОУ, Ф. №1, Оп. №24, Спр. №185 т. II, арк. 44-50.

¹³² ЦДАГОУ, Ф. №1, Оп. №23, Спр. №4359 т. II, арк. 9.

¹³³ ЦДАГОУ, Ф. №1, Оп. №24, Спр. №185 т. II, арк. 51-54

ставлення до СРСР. В червні 1940 року федеральний уряд Канади оголосив його нелегальним та конфіскував його власність, включаючи 87 домів культури та низку типографій. Невдовзі конфіскована власність була за символічну платню передана іншим українським націонал-патріотичним діаспорним організаціям, насамперед релігійним та культурно-просвітницьким, зокрема і УНО.¹³⁴

Приводом для утисків організацій лівого спрямування з боку уряду стало воєнне вторгнення Німеччини до країн Західної Європи. Федеральний уряд Канади не безпідставно вважав ліві організації прямою чи опосередкованою радянською політичною агентурою. При цьому, попри укладення пакту Молотова – Рібентропа про ненапад 23 серпня 1939 року, західні політичні кола були схильні сприймати СРСР як невоюючого союзника Німеччини.

Наведений огляд загалом доволі чітко показує глибину протиріч між різними політичними угрупованнями, які мали вплив на українську діаспору в Канаді. На цьому тлі особливе значення відігравав факт ситуативного й тимчасового виключення з політичного життя радянофільських соціалістичних організацій, агітація та пропаганда яких були тимчасово заблоковані внаслідок обмежень і заборон з боку федерального уряду.*

Центральною фігурою в процесі зближення та координації українських націонал-патріотичних діаспорних організацій в Канаді виявився Василь Кушнір, який представляв найбільшу греко-католицьку групу в діаспорі. Саме ця мирянська організація у вигляді Братства українців-католиків стала ініціатором формування її центрального представницького органу. У вересні 1939 року Василь Кушнір зробив першу спробу об'єднання, покликавши представників СУС та УНО до Вінніпегу. Вони дійшли одностайності в необхідності створення об'єданого представництва канадських українців.¹³⁵ Того ж місяця діячі УНО в Саскатуні вирішили сформувати Репрезентаційний комітет за взірцем, запропонованим Василем Кушніром.

¹³⁴ ЦДАГОУ, Ф. №1, Оп. №24, Спр. №185 т. II, арк. 37-39.

* Детально про лівий український рух в Канаді див.: Rhonda L. Hinthner. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 2018. 312 pp.; Дзира О.І. *Комуністичний рух українців в Канаді у міжвоєнний період*. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. 45, т.1. Запоріжжя, 2016. С. 231–236.

¹³⁵ Veryha W. *The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity.*, p. 56.

Новий етап консолідації українських організацій Канади розпочався у листопаді цього ж року. Провід СУС формально погодився відкласти свої попередні заперечення щодо входження УНО до координаційного органу, однак не прийняв остаточного рішення.¹³⁶ 3 лютого 1940 року в Саскатуні був сформований Репрезентаційний Комітет Українців Канади (далі – РКУК) під керівництвом Василя Кушніра. До його президії увійшли члени Братства українців-католиків Орест Жеребко та Тома Мельничук і члени Українського Національного Об'єднання інженер Володимир Коссар, професор ботаніки і поет Тиміш Павличенко та адвокат Василь Свистун.¹³⁷ Організації-засновники РКУК погодилися, що відтепер проблемою єдності канадського українства повинен займатися Комітет, а не окремі організації.¹³⁸ Наступного дня Василь Кушнір заявив у пресі: *«В Канаді ми жили старим краєм. Це були наша радість і смуток. Це ми вліпляли в молодь нашу і не прогайнували ні одного моменту. Прийшов час нашого іспиту в Канаді, коли ми маємо доказати, що ми здібні тут бути воєдино і створити один провід»*.¹³⁹

Значна частина громади вітала створення Репрезентаційного Комітету, а в її осередках почали виникати місцеві представництва.¹⁴⁰ Англомовна канадська преса схвально описувала успіхи в об'єднанні канадського українства та патріотичне спрямування РКУК, що допомогло йому здобути широку громадську підтримку. Крайова Екзекутива УНО розпочала кампанію з призову українців до канадського війська, що отримало схвалення з боку федерального уряду.¹⁴¹ Провідники Репрезентаційного комітету відразу після його заснування 3 і 19 лютого запросили СГД і СУС до своєї структури. Проте їхні очільники відмовились через минулі, германофільські погляди діячів УНО, котре стояло коло витоків РКУК.¹⁴²

7 березня 1940 року очільники СУС, СГД та СУО сформували у Вінніпегу новий, альтернативний суспільний блок, який накреслив свою платформу відносно

¹³⁶ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 142.

¹³⁷ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 249.

¹³⁸ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 70.

¹³⁹ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра. Вінніпег: Видавничий фонд о. д-ра В. Кушніра, 1995. 215 с.: портр., с. 65.

¹⁴⁰ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 70-71.

¹⁴¹ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 142-143.

¹⁴² Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 70-74.

РКУК як нерепрезентативного і незаконного і такого, що потребує розпуску.¹⁴³ Самостійники скликали власний Ініціативний комітет, що висловив готовність залучити БУК і УНО до своєї структури вже за умови визнання Союзу українських організацій як члена-засновника центрального представницького органу.¹⁴⁴ У свою чергу, греко-католики та націоналісти-мельниківці негативно поставилися до СУО як до «*троцькістсько-комуністичної*» банди і «*п'ятої колони*» Москви.¹⁴⁵ 9 травня 1940 року СУС організував чергову зустріч з СГД, СУО та деякими місцевими організаціями у Вінніпегу і разом з ними заснував представницький орган – Український Центральний Комітет у Канаді (далі – УЦКК).¹⁴⁶ Прилюдне зречення провідника Союзу українських організацій Данила Лобая від соціалізму зробило його прийнятним для національно-патріотичного табору. Проте, на відміну від Ярослава Арсенича і Мирослава Стечишина, Тиміш Павличенко і Василь Кушнір визнавалися компетентними лідерами канадського українства, що зміцнювали процес його консолідації.¹⁴⁷

Українська громада Канади опинилася у стані розколу, адже на роль її представника претендували два окремих комітети – Репрезентаційний та Центральний.¹⁴⁸ Ці організації вели гостру полеміку навколо права представляти інтереси громади на всіх рівнях. На шпальтах українсько-канадських газет розпочалася популістична кампанія вихваляння одного проводу за рахунок приниження іншого. Водночас значна частина канадського українства вкрай негативно поставилася до появи УЦКК.¹⁴⁹ 24 травня 1940 року Екзекутива Центрального Комітету у Вінніпегу провела збори, де його президентом був обраний один з провідників Союзу українців-самостійників Ярослав Арсенич.¹⁵⁰ У червні 1940 року відбувалися полемічні баталії між «Українським голосом» і

¹⁴³ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 144-145.

¹⁴⁴ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 75.

¹⁴⁵ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 145-146.

¹⁴⁶ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 76-84.

¹⁴⁷ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 142.

¹⁴⁸ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 250.

¹⁴⁹ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра ..., с. 66.

¹⁵⁰ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 5: Доба консолідаційних заходів, воєнні роки й повоєнна розбудова 1940-1949. Едмонтон: Канадський інститут українських студій, 1973. 464 с., с. 23.

«Новим шляхом» стосовно того, хто має більшу підтримку – Репрезентаційний Комітет Українців Канади чи Український Центральний Комітет у Канаді?¹⁵¹

Тим часом, в серпні 1940 року міністр закордонних справ Великої Британії лорд Едвард Вуд Галіфакс, після консультацій з офіційною Оттавою, спрямував до Канади свого експерта – Джеймса Еразма Трейсі Філіппса, якому було доручено як фахівцеві з українського питання сприяти об'єднанню розрізнених угруповань у єдину організацію.¹⁵² За завданням від британського уряду і з дозволу канадського уряду він спонукав провідних діячів канадського українства відкинути політичні розбіжності та суперечки.¹⁵³ Проаналізувавши ситуацію в середовищі громади, Дж. Е. Т. Філіппс виявив предмет непорозумінь між її представницькими організаціями й закликав до об'єднання у єдину структуру задля її якомога активнішої участі у воєнних зусиллях Канади.¹⁵⁴ До посередництва були запрошені професори українознавства Ватсон Кіркконнелл і Джордж Сімпсон, котрі підтримували тісні особисті зв'язки з представниками українських національно-патріотичних діаспорних організацій.¹⁵⁵

Утім, за оцінкою старшого референта політвідділу МЗС УРСР Миколи Бегмета, професор літературознавства Гамільтонського університету, радник уряду з національних питань В. Кіркконнелл, професор історії Саскатунського університету Дж. Сімпсон та Трейсі Філіппс в статусі неофіційного спеціального радника з національних питань, були справжніми кураторами створення КУК.¹⁵⁶ Особливість місії Філіппса, чия дружина походила зі Львова – британського офіцера, який встиг попрацювати колоніальним чиновником, дипломатичним кореспондентом і, як з'ясувалося набагато пізніше, був британським секретним агентом, полягала у вивченні громадських настроїв населення Канади і США та їх

¹⁵¹ Prymak T. M. *Maple leaf and trident: the Ukrainian Canadians during the Second World War.*, p. 45.

¹⁵² Його ж. Згадана праця, р. 46.

¹⁵³ Dreisziger N. F. Tracy Philipps and the Achievement of Ukrainian-Canadian Unity. *Canada's Ukrainians Negotiating an Identity*. Toronto: Published in association with the Ukrainian Canadian Centennial Committee by the University of Toronto Press, 1991. pp. 326—341., p. 340.

¹⁵⁴ Kordan B.S. Luciuk L.Y. A Prescription for Nationbuilding: Ukrainian Canadians and the Canadian State, 1939-1945. *On guard for Thee: war, ethnicity, and the Canadian State, 1939-1945*. Ottawa: Canadian Committee for the History of the Second World War: Canadian Government Pub. Centre, 1988. pp. 85-100., p. 89-90.

¹⁵⁵ Kordan B.S. *Canada and the Ukrainian Question, 1939-1945: A Study in Statecraft*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2001. P. 33-34.

¹⁵⁶ ЦДАГОУ, Ф. №1, Оп. №24. Спр. №185. «Украинская иммиграция и деятельность украинских националистов в странах мира (справка). 1950», арк. 55.

налаштуванні на підтримку Великої Британії у війні. Загальне керівництво цим проектом забезпечувало міністерство інформації королівства. Військові невдачі Британського Експедиційного корпусу в Бельгії і на півночі Франції, його евакуація з Дюнкерка 25 травня – 4 червня 1940 року та капітуляція Франції 22 червня того ж року підвищили значення стійкої підтримки з боку Канади. Філіппсу було доручено з'ясувати позиції іммігрантських громад та нейтралізувати германофільські настрої тих організацій, які мали споріднені організації в Східній Європі. В цьому сенсі найбільше занепокоєння викликала позиція Союзу Гетьманців-Державників, яка орієнтувалася на П. Скоропадського, який жив у Німеччині. Вагомим чинником, якій змушував Лондон турбуватися з приводу надійності підтримки з боку Канади, були стійкі негативні настрої значної частини населення цієї країни проти примусової мобілізації до армії, насамперед серед франкоканадського населення Квебеку. Невдовзі Трейсі Філіппс отримав посаду радника канадського уряду з питань європейських іммігрантських громад у новоствореному Відділі з питань національностей, де до нього приєднався колишній директор Українського бюро у Лондоні Володимир Кисілевський.

Через 50 років після створення КУК його активний учасник Василь Дідюк відверто визнавав: *«Український відбиток громадського життя в той час ще не був упорядкований. Окремі організації вели працю на своїх загумінках. Церкви були поділені. Канадський уряд потребував фінансової, моральної і людської сили до своєї воєнної машини. Тому він не міг не помітити майже півмільйонної етнічної групи свого населення, яка гуртувалась в різних організаціях та була в стані непорозуміння між собою. Він старався піддержати намагання тодішніх патріотичних одиниць для завершення консолідації та створення з існуючих крайових організацій однієї української репрезентації»*.¹⁵⁷

Заключний етап створення координаційного органу українських діаспорних організацій Канади відбувся восени 1940 року.¹⁵⁸ Об'єднавча конференція двох українських комітетів відбулася 6–7 листопада у вінніпезькому готелі «Форт

¹⁵⁷ Дідюк В. Вступне слово. В кн. *Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті*. Торонто, 1991, с. 7.

¹⁵⁸ Veryha W. *The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity.*, p. 89.

Гері».¹⁵⁹ Після вступних промов делегати від згаданих структур дійшли одностайності, що згідно зі своєю конституцією майбутній об'єднаний орган представлятиме усіх канадських українців і виступатиме як *«представник громади канадських українців перед народом та урядом Канади»*.¹⁶⁰ Вони погодилися з нагальною необхідністю створення спільного фронту з метою допомоги українській справі в Європі та підтримки військових зусиль Канади у її боротьбі з нацизмом. Делегати вирішили, що новий Провід виступатиме від імені всього канадського українства.¹⁶¹ Внаслідок успішних перемовин паралельні структури та діаспорні організації канадського українства інтегрувалися у єдиний Комітет українців Канади.¹⁶²

Керівники українських діаспорних організацій оприлюднили комунікат до всієї громади про створення на основі Репрезентаційного і Центрального комітетів українців Канади єдиного Комітету українців Канади, який покликаний до *«скріплення воєнних зусиль як горожан Канади»* і *«координації праці у всіх спільних справах українського народу»*.¹⁶³ Канадське українство сприйняло історичну подію з великим ентузіазмом, адже, за спогадами Василя Кушніра, *«...через заснування Комітету наша видатність у допомогі воєнним зусиллям Канади побільшилася, про це нема що говорити. Ця видатність солідна на кожному кроці: вона солідна у збільшенню жертв на Червоний Хрест, на амбулянси, в закупленні щадничих воєнних сертифікатів, в участі українських юнаків в канадійській армії та загалом у всіх починах ріжних місцевих воєнних комітетів»*.¹⁶⁴ Керівники та члени організацій-засновниць Комітету українців Канади визнали, що постійне прагнення до єдності завдяки величезним зусиллям на перемовинах дали природне право священникові бути першим і довголітнім його президентом.¹⁶⁵

Чиновники провінційного та федерального рівнів вітали створення Комітету українців Канади, який претендував на представництво щонайменше 90 відсотків

¹⁵⁹ Luciuk L. Y. Searching for a Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory. By Lubomyr Luciuk. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2000. xxviii + 576 p., p. 47.

¹⁶⁰ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 90-91.

¹⁶¹ Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді., с. 148-149.

¹⁶² Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 250.

¹⁶³ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 68-69.

¹⁶⁴ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 250-251.

¹⁶⁵ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 68.

усього українського населення країни.¹⁶⁶ Канадське суспільство схвально відреагувало на його появу.¹⁶⁷ Через два місяці газета "Новий шлях" змогла заявити, що «в результаті створення КУК зникли жахливі міжорганізаційні непорозуміння, які заважали кожній організації».¹⁶⁸

Об'єднання переважної більшості канадського українства під одним суспільно-політичним проводом надало «українському голосу» нової ваги і динаміки в світі. Усвідомлюючи, що уряди Великої Британії та Канади зацікавлені в його лояльності і допомозі у веденні війни з Німеччиною, КУК вирішив публічно поставити на порядок дня питання створення незалежної Української держави в Європі. Навесні 1943 року він оприлюднив свою позицію щодо долі і міжнародно-політичного статусу України в повоєнній Європі. У березні-квітні великого резонансу набуло звернення Комітету до прем'єр-міністра Вільяма Лайона Маккензі Кінга, в якому наголошувалося: «Український народ бажає створення незалежної української держави в Європі». Документ, переданий до уряду Канади депутатом канадського парламенту Антіном Глинкою, був оприлюднений агенцією «Канадійська Преса» («Canadian Press») 31 березня. У меморандумі КУК було відзначено, що, які б рішення не були прийняті щодо післявоєнного устрою, вони повинні мати своїм результатом остаточне політичне об'єднання територій, заселених українцями. «Варто враховувати вимогу українського народу про створення незалежної вільної держави у вільній Європі, і українське питання має бути включене до будь-якої програми постійної реорганізації Європи».¹⁶⁹ Нагадувалося, що завжди, «коли український народ мав можливість, він відкрито заявляв про свої суверенні права і вимагав самоуправління». При цьому представники КУК висловлювали заперечення з приводу заяви польського емігрантського уряду в Лондоні від 25 лютого про те, що «кордон між Польщею і Росією, який існував до виникнення війни, повинен залишитися в силі», що означало претензію на збереження контролю над населеними українцями територіями Східної

¹⁶⁶ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity, p. 94-95.

¹⁶⁷ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 57.

¹⁶⁸ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity, p. 95.

¹⁶⁹ Сергійчук В. Соборна пам'ять України. Календар-альманах. 2008 рік. К.: ПП Сергійчук М. І., 2007, с. 87.

Галичини і Волині.¹⁷⁰ Того самого березня 1943 року КУК підготував декларацію уряду Великої Британії, у якій, між іншим, було вміщено два ключові пункти: « 1. В інтересах рівноваги сил і тривалого миру в Європі, створення Самостійної Української Держави, яка обійме всі етнографічні українські терени, є історичною необхідністю міжнародного значення. 2. Українські етнографічні терени, які знаходяться в складі Чехословаччини, Румунії, Польщі і Радянського Союзу неможна розглядати окремо в кожному випадку, але тільки як цілісне українське питання».¹⁷¹ Для остаточного врегулювання української проблеми в Європі КУК пропонував створити після завершення війни спеціальну Міжнародну комісію.¹⁷²

У зв'язку з прагненням діячів української громади Канади відновити обговорення українського питання в міжнародно-політичному дискурсі, в радянській пресі була проведена контрпропагандистська кампанія, спрямована на «розвінчування» українсько-канадських «буржуазних націоналістів» за те, що ті насмілилися порушити питання про необхідність існування незалежної України у післявоєнному світі. За вказівкою тодішнього першого секретаря ЦК КП(б)У Микита Хрущова, 13 і 14 травня 1943 року у провідних московських газетах були надруковані статті відомих українських вчених, зокрема академіка Олександра Богомольця і поета Павла Тичини, покликані затаврувати КУК як агентів ворога – «відвертих націоналістів і профашистських елементів», або «українсько-німецьких націоналістів», які пропагують український сепаратизм стосовно Росії. Показова деталь цієї інтриги полягала у тому, що демарш проти очільників проводу канадського українства в радянській пресі був інспірований керівниками радянофільського Товариства канадських українців, яке боролось з КУК за вплив на українську громаду.¹⁷³ Стараннями цієї організації, за сприяння ЦК КП(б)У, в 1943 році світ побачила англomовна книга канадсько-американського журналіста Реймонда Артура Дейвіса «Українські канадці проти Гітлера» (Торонто: Видавництво «Прогресивна книга», 1943), у якій діяльності українсько-канадських

¹⁷⁰ Його ж. Згадана праця, с. 87.

¹⁷¹ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №4365 т. III «Докладные записки, справки, информации МИД УССР, Украинского общества культурной связи с границей в ЦК ВКП(б), Председателю Совета министров УССР, Секретарю ЦК КП(б)У». Начато 08.08.1947 – Закончено 24.12.1947, арк. 160.

¹⁷² Згадана справа.

¹⁷³ Сергійчук В. Соборна пам'ять України. Календар-альманах. 2008 рік., С. 86-104.

націонал-патріотів, зокрема КУК і УНО, було присвячено чотири з восьми розділів («Українські “спеціалісти” в Оттаві»; «П’ята колона-I»; «П’ята колона-II»; «Бомба і куля»¹⁷⁴). У книзі всі їхні організації оголошувалися «фашистськими і гітлерівськими»¹⁷⁵, а самостійницькі декларації КУК характеризувалися як абсурдний, алогічний «вимисел», покликаний розколоти антигітлерівську коаліцію і спровокувати війну між її учасниками (Великою Британією та СРСР) через українське питання. Автор, зокрема, написав: «Комітет українців Канади став виразником усіх українських націоналістичних груп. Але було очевидне протиріччя в подвійній цілі, яку він собі ставив у власній програмі (допомогти Канаді у війні з нацистською Німеччиною і боротись за незалежність України – В.К.), бо неможливо сумістити боротьбу проти нашого спільного ворога з боротьбою проти одного з учасників коаліції (тобто, проти СРСР – В.К.). Виходить треба боротися проти самих себе»¹⁷⁶. Тобто, проти проводу канадського українства було висунуто радикальне звинувачення, суть якого зводилася до того, що своїми заявами про необхідність підтримати ідею відновлення української державності він руйнує єдність антигітлерівської коаліції і намагається «відірвати Канаду від союзників»^{177*}. Від уряду Канади автор вимагав розпустити КУК або змусити його змінити свою «антисоюзницьку» програму, а також заборонити всі українські національно-патріотичні діаспорні організації як «п’яту колону Німеччини»¹⁷⁸.

Проте гнівна реакція Кремля, ЦК КП(б)У і комуністичної агентури в Північній Америці на самостійницькі декларації КУК не зупинила репрезентантів канадського українства у їхньому прагненні домогтися незалежності для своєї історичної батьківщини. Уже 22-24 червня 1943 року, під час проведення Першого Все-Канадійського Конгресу українців Канади, понад 758 делегатів від усіх структур КУК констатували: «Ми, канадські українці, доложимо всіх наших зусиль і здібностей, щоб наш український нарід мав чітке, повне і практичне розуміння

¹⁷⁴ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №4365 т. III, арк. 146–147.

¹⁷⁵ Згадана справа, арк. 154.

¹⁷⁶ Там само, арк. 158.

¹⁷⁷ Там само, арк. 177.

* Цікаво відзначити, що аналогічний пропагандистський прийом застосовує сучасна Росія у війні проти України, накидаючи думку західним суспільствам про беззмістовність спротиву українського народу російській окупації, адже це може лише зруйнувати баланс між ядерними державами і призвести до світової ядерної війни.

¹⁷⁸ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №4365 т. III, арк. 177–178.

програми миру Атлантійського Чартеру*, який несе собі запоруку кращої будучності всіх народів, який у слушний час прийде і на українську землю і принесе українському народові сповнення віковичних бажань стати господарем на своїй землі у вільній Самостійній Українській Державі».¹⁷⁹ У підсумкових документах Конгрес визначив п'ять головних цілей. Чотири стосувалися внутрішньополітичного життя: репрезентація української громади перед федеральним урядом; координація діяльності українських діаспорних організацій у громадському і державному житті Канади; підтримка пошани і терпимості між складовими організаціями КУК; розбудова всіх ділянок життя української громади.¹⁸⁰ Третя ціль стосувалася безпосередньо боротьби за незалежність історичної батьківщини: *«Бути речником слушних прав і змагань української нації до державної нації на своїй рідній землі із становища канадського громадянства. Давати їм моральну і матеріальну допомогу, спрямовану на її остаточне визволення з-під московсько-большевицької окупації та відбудови Української Самостійної Соборної Держави»*.¹⁸¹ Самостійницька позиція проводу канадського українства не могла бути проігнорованою в Москві, і від моменту його створення протистояння з Кремлем було наперед визначене і невідворотне.

Канадське українство пройшло довгий і складний шлях до об'єднання, що часто ускладнювався егоїстичними інтересами. Друга світова війна та події в окупованій Україні вимагали єдності тутешніх українців, котрі шукали спосіб консолідації, проте не знаходили компромісів. Завдяки втручання федерального уряду вони сіли за стіл перемовин та визначили формат подальшої співпраці. Започаткувався новий етап суспільно-політичного життя громади, який поклав початок процесу формування з доволі аморфної і політично несвідомої маси українських емігрантів окремої етнополітичної спільноти тутешніх українців, які не лише почали відігравати помітну роль у житті Канади, але й відкрито задекларували свої самостійницькі цілі щодо землі предків. Заснування Комітету українців Канади

* Йдеться про Атлантичну Хартію.

¹⁷⁹ Дідюк В. Вступне слово. В кн. *Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті*. Торонто, 1991, с. 8.

¹⁸⁰ Його ж. Згадана стаття, с. 8–9.

¹⁸¹ Там само, с. 9.

засвідчило довершення ідеї згуртування, що билася в серцях кожного активного канадського українця та врешті вилилася в єдину провідну організацію.

2.2. Формування і розвиток організаційної структури Комітету (Конгресу) Українців Канади

Відповідно до рекомендацій канадського професора Джорджа Сімпсона і британського дипломата Дж. Е. Трейсі Філіппса, Комітет українців Канади очолюватиме Екзекутива, що складалася з тринадцяти членів і поділялася на Президію та Раду. До першої мали обиратися шість членів, включаючи представника Союзу українських організацій, з чітко визначеними функціями для кожного. До Екзекутивної ради входитимуть семеро, четверо з яких – представники від кожної з чотирьох основних організацій, а троє – як кооптовані члени.¹⁸² Екзекутивна рада мала керувати цілісною організаційною системою Комітету і вважатися *«своєрідним кабінетом міністрів»*, тобто урядом чи повноважним виконавчим органом української діаспори в Канаді.¹⁸³ Однак ці рекомендації були дещо змінені на установчому засіданні, що відбулося 15 листопада 1940 року, на користь БУК, УНО та СГД. Ці організації мали вводити до складу Проводу двох постійних членів, тоді як СУС – трьох. Коригування дозволило чотирьом основним організаціям делегувати по два члени, БУК – одного. Кількість кооптованих збільшувалася з трьох до шести. Екзекутивна рада складалася з трьох постійних членів, які представляли БУК, УНО та СГД. Оскільки СУС вже мав двох членів у Президії, він не отримав жодного додаткового місця у Раді, однак - подвійне представництво серед членів, котрі працюватимуть в КУК протягом одного календарного року.¹⁸⁴

Утворювалися й інші такі допоміжні органи, як Координаційна комісія та Консультативна рада, до якої було запрошено понад двадцять осіб. Серед цих членів Ради були канадські федеральні та провінційні законодавці українського

¹⁸² Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity, p. 96.

¹⁸³ Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965. Нью Йорк: Накладом Ком. українців Канади, 1965. 310 с.: іл., с. 15.

¹⁸⁴ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 96-97.

походження, редактори українських діаспорних газет та директори українських навчальних закладів. З'явилася Почесна рада, яка складалася з канадців неукраїнського походження. Словом, Комітет українців Канади, створений у листопаді 1940 року, був представницьким.¹⁸⁵ Першим виконавчим директором КУК був призначений імміграційний діловод Іван Рурик, котрий працював на посаді до 1948 року.¹⁸⁶ Одночасно заснована Генеральна рада, до складу якої входило майже двадцять членів кожної з компонентних організацій, котрі займали керівні посади в осередках української громади Канади. Слід зазначити, що члени Екзекутиви і Ради обирались або призначались складовими організаціями на відповідні посади і могли бути замінені їх організаціями в будь-який час. Тому Комітет був не органічним підрозділом організацій-членів, а частиною встановленого «конституційного устрою», який ніколи не змінювався.¹⁸⁷

Поступово сформувалася організаційна структура Комітету, тісно пов'язана із тим, що БУК і УНО запросили СУС, СГД і Українську Робітничу Організацію (далі – УРО) до створення об'єднаного органу. Ця єдина представницька організація канадського українства одержала свій статут, котрий відображав і регулював функціонування всієї її структури та наявних підрозділів. Членство в керівних органах КУК змінювалося раз на три роки (тобто усього 17 разів). Комітет (Конгрес), що мав найбільшу повноту влади і складався з делегатів від складових організацій, їхніх відділів та місцевих осередків усієї Канади, виконував роль законодавчого органу. Його Президія ставала виконавчим органом, що складався з представників основних організацій, які відігравали провідну роль в Проводі канадського українства.¹⁸⁸ Між скликаннями конгресів діяла Ширша, або Президіальна Рада, що збиралася лише у винятково важливих випадках.¹⁸⁹

Поточними справами завідувала Президія, яка формувалася з представників головних складових організацій. Краєві з'їзди Комітету українців Канади – Конгреси – користувалися найвищим авторитетом серед організованого канадського

¹⁸⁵ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity, p. 97-98.

¹⁸⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 316.

¹⁸⁷ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 98.

¹⁸⁸ Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення. Мюнхен: Вид-во Укр. техн.-господар. ін-ту "Logos", 1968. 78 с., с. 30.

¹⁸⁹ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 315.

українства та здобули загальне визнання як український діаспорний парламент. З'їзди проводилися раз на три роки, в них брали участь делегати Крайових ексекутив складових організацій КУК. Все-Канадійський Конгрес підсумовував кожні попередні три роки діяльності Комітету українців Канади, схвалював напрямки його подальшої діяльності на наступні три роки, визначав для цього фінансові основи, обирав Президію і Контрольну комісію, змінював статут.¹⁹⁰

Перший Все-Канадійський Конгрес (з'їзд) українців Канади проходив 22–24 червня 1943 року у Вінніпегу зі значним піднесенням. У ньому взяло участь понад 750 делегатів. Як масштабний представницький з'їзд не мав законодавчих повноважень, а був радше чисельним зібранням представників різних організацій і гостей, котрих члени Президії інформували про ухвалення певних резолюцій. На той час КУК існував фактично на підставі угоди і не без втручання з боку уряду Канади. Перспективи подальшого існування проводу канадського українства після Другої світової війни тоді не розглядалися, і взагалі таку можливість було важко передбачити, адже організації-засновниці КУК протистояли між собою.¹⁹¹

На час проведення I з'їзду Комітету українців Канади в його структурі перебували всього п'ять організацій – БУК, СУС, УНО, СГД і СУО. Ці організації, окрім останньої, мали по три своїх представники кожна в Екзекутиві, тоді як п'ята – лише два. Редактори таких газетних видань діаспорних угруповань, як «Український Голос», «Новий шлях», «Канадійський Фармер», теж брали участь у організаційному житті Комітету. Існувала також Ширша Рада КУК, котра включала по 20 членів від кожної організації – члена Проводу канадського українства. Комітет українців Канади користувався *«повною кооперацією всіх членів складових організацій»* та послуговувався у *«виконанню своїх завдань всіма організаційними засобами та п'ятьма тижневиками, одним пів-тижневиком і шістьма дво-тижневиками»*.¹⁹²

¹⁹⁰ Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965., с. 21.

¹⁹¹ Верига В. Слово і чин: вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи, 1946-1988. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 444 с., с. 119.

¹⁹² Перший Все-Канадійський Конгрес українців Канади. Виніпег, 22, 23, 24 червня 1943 / Вст. сл. В.Кушніра. Виніпег: Накладом Ком. Українців Канади, 1943. 216 с., с. 35.

У роки Другої світової війни Комітет поставив за мету координувати участь громади у військових зусиллях Канади та Британської імперії для завершення війни за *«принципи демократії й християнської цивілізації, соціальну справедливість і свободу, за незалежність народів»* та *«утримувати між згаданими організаціями кооперацію у всіх справах, які вони вважають за спільні для себе»*.¹⁹³ Організаційна структура КУК передбачала делегування кожною складовою організацією-членом провідного комітету – Братством українців-католиків, Українським Національним Об'єднанням, Союзами українців-самостійників і гетьманців-державників – двох своїх представників до Екзекутиви і одного до Ради комітету. А Союз українських організацій міг призначити свого члена і до Екзекутиви, і до Ради.¹⁹⁴

Після створення КУК дух об'єднавчих процесів ставав визначальним у середовищі канадського українства. Зокрема, у червні 1943 року було проведено перший Конгрес українців-католиків Канади. На цьому зібранні було ухвалено рішення про об'єднання *«об'єднати різні жіночі організації в одне репрезентативне тіло»*.¹⁹⁵ 28 липня 1944 року за дорученням проводу КУК Ліга українських католицьких жінок Канади, Організація українок Канади, жіноча секція гетьманців-державників та Союз українок Канади створили в тілі КУК жіночу секцію, яка стала називатися Комітет українок Канади. Його провідницею обрана українська громадська діячка Марія Дима. Завданнями цього органу були консолідування військових зусиль, допомога українському народові в боротьбі за незалежність, плекання української культури, ознайомлення з канадськими громадянами-українцями, виховання молоді на старих традиціях віри, любові до рідної країни, пошани до старших, та відстоювання інтересів українського жіноцтва у Канаді.¹⁹⁶ 12 січня 1945 року за вказівкою проводу КУК був сформований Фонд допомоги українців Канади на чолі з журналісткою Ганною Мандрикою.¹⁹⁷ Його головна увага зосереджувалася на тому, щоб *«зацікавити і зрушити українське*

¹⁹³ Згадане джерело, с. 49.

¹⁹⁴ Протокол, доповіді, резолюції і ін. конференції Ширшої Ради комітету українців Канади: 3-4 грудня 1947 р., Вінніпег, Ман. Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1947. 84 с., с. 67-69.

¹⁹⁵ Темник Д. Комітет Українок Канади. Відділ в Торонті 1944–1990. *Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті*, с. 308.

¹⁹⁶ Другий Все-Канадський конгрес українців Канади: Торонто, Онт. 4, 5, 6 червня, 1946 / Комітет українців Канади. Торонто: Онтаріо, 1946. 198 с., с. 53-54.

¹⁹⁷ Згадане джерело, с. 37.

*суспільство Канади до грошових пожертв на допомогу своїм землякам, як тільки скінчиться війна».*¹⁹⁸

3–4 грудня 1947 року Комітет українців Канади провів засідання Ширшої Ради.¹⁹⁹ Статутна комісія схвалила зміни до статуту його проводу. Відтепер Комітет українців Канади мав координувати участь громади у зміцненні та розвитку громадських і державних установ Канади, заснованих на *«принципах демократії й християнської цивілізації, соціальну справедливість й свободу, за незалежність народів»*, *«утримувати між складовими організаціями кооперацію у всіх справах, які вони вважають за спільні для себе»*. Отже, цілі та завдання Комітету українців Канади змінилися внаслідок нової геополітичної ситуації після Другої світової війни. Комітет поділявся на Екзекутиву, куди входила Президія, та Координаційну комісію з іншими комісіями в разі потреби для виконання окремих завдань.²⁰⁰

У кожній місцевості Канади, де проживала певне число українців, вільним вибором із представників осередків діаспорних організацій формувався відділ КУК у складі його голови, секретаря, скарбника та рядових членів, обраних на загальних зборах. Відділу надавалося право залучати нових членів за згодою більшості делегатів. При кожному з них створювалася допоміжна установа з делегаток українських жіночих діаспорних організацій. Екзекутива КУК могла ініціювати створення Провінційної або Окружної екзекутиви в кожній конкретно взятій канадській провінції чи окрузі.²⁰¹ Станом на 1950 рік КУК мав 168 відділів по всій території країни проживання діаспори. 1949 року Комітет українців Канади спробував поживити працю органів української громади, влаштувавши безліч політичних віче, конференцій та маніфестацій. У зв'язку з браком бюджету КУК вирішив тимчасово призупинити діяльність у збірці фондів, допоки *«національна вкладка зростає і буде можна нею покрити всі потреби»*.²⁰²

¹⁹⁸ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 265.

¹⁹⁹ Протокол, доповіді, резолюції і ін. конференції Ширшої Ради комітету українців Канади: 3-4 грудня 1947 р. ..., с. 7.

²⁰⁰ Згадане джерело, с. 67-68.

²⁰¹ Там само, с. 69-70.

²⁰² Третій Все-Канадський конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба - 7, 8, 9 лютого, 1950 / Все-Канадський конгрес українців Канади (3; 1950; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег: Накладом Комітету українців Канади, 1950. 158 с.: іл., с. 20-21.

У зв'язку з тим, що з 1948 року до Канади стали прибувати колишні бійці та старшини Української Повстанської Армії, солдати українських воєнізованих формувань в лавах німецької армії, остарбайтери з України та інші борці за незалежність, їхні представники делегувалися до КУК безпосередньо або через материнські установи. Комітет українців Канади перетворився із організації, що складалася з п'яти первинних членів, у могутню представницьку структуру, до складу якої входили всі українські націонал-патріотичні діаспорні організації та установи в Канаді. Він став центральним проводом усього вільного канадського українства, що потребував кваліфікованого і двомовного адміністративного персоналу під проводом здібного ексекютивного директора, який міг би *«попровадити цю широку і скомпліковану установу»*. Ним став секретар Координаційного Українського Комітету в Європі колишній депутат Сейму Польщі Володимир Кохан.²⁰³

10 липня 1953 року за постановою IV Конгресу до лав Комітету українців Канади приєдналися 11 нових організацій – Українська Вільна Академія Наук (далі – УВАН), Наукове товариство імені Тараса Шевченка (далі – НТШ), українське товариство «Пласт», Українське Євангельське Об'єднання, Український Національно-демократичний союз, Союз бувших українських вояків, Братство карпатських січовиків, Українське технічне товариство, Союз українців-жертв російського комуністичного терору, Об'єднання демократичної української молоді (далі – ОДУМ) та Український народний союз.²⁰⁴ За пропозицією історика, політолога Богдана-Ростислава Боцюрківа була створена Рада української молоді Канади.²⁰⁵ Її ядром виступали такі молодіжні організації, як Союз української молоді Канади, Українське католицьке юнацтво, молодь Українського Національного Об'єднання, «Пласт», власне Спілка української молоді та Організація демократичної української молоді. Останні три були створені після Другої світової війни на базі третьої хвилі міграції. Всі вони мали власні чартеровані

²⁰³ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 137-138.

²⁰⁴ Четвертий Все-Канадійський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953 / Все-Канадійський конгрес українців Канади (4; 1953; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: [б.в.], 1953. 163 с.: іл., с. 76.

²⁰⁵ Згадане джерело, с. 65.

статути, однострої, прапори і відзнаки.²⁰⁶ Станом на 10 липня 1953 року Комітет українців Канади вже нараховував 18 складових організацій.

10 липня цього року Комітет декларував нові завдання. Всі складові організації, що входили до загальної діаспорної структури, поділялися на звичайні (провідні або головні) та надзвичайні (другорядні). Перші, представлені Братством українців-католиків, Союзами гетьманців-державників, українських канадійських ветеранів і українців-самостійників, Українським Національним Об'єднанням та Українською робітничою організацією, розглядалися як основоположні, що вели загальногромадську роботу в масштабах провінцій (діяли на *«краєвому рівні»*) та входили до КУК на основі статуту. До складу звичайних були зараховані культурно-просвітницькі, станові, господарські, кооперативні, страхові, спортивні, жіночі, молодіжні та інші українські установи, організації, товариства і об'єднання, котрі згодом вступали до його лав і мали спеціальні цілі та завдання краєвого характеру.²⁰⁷

На 5 липня 1956 року, тобто станом на час проведення V з'їзду, Комітет українців Канади нараховував у своєму складі 23 складових організації.²⁰⁸ За пропозиціями членів статутної комісії на чолі з адвокатом Іваном Соломоном з'їзд постановив наділити Президію Комітету повноваженням щорічно скликати Краєву Громадську нараду, що мала складатися з керівників складових організацій і відділів, *«устійнювати опінію про важніші актуальні справи та скріплювати внутрішній організаційний зв'язок»*. Крім того, була підтримана пропозиція про опрацювання правильників для комісій, відділів та представництв КУК, створення *«Залізної Української Фундації»*, котра *«стала б сильною і постійною фінансовою базою для праці КУК та для реалізації інших важних і спільних українській спільноті завдань і цілей»*. Конгрес доручив Президії готувати вишколених організаторів до активної праці у відділах і представництвах, заснувати нові,

²⁰⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 307-308.

²⁰⁷ ЦДАГОУ, Фонд №443 «Українське національне об'єднання (УНО, Канада)», Опис №2, Справа №5 «Листування Крайової Екзекутиви УНО з Сенатом Канади, організаціями та приватними особами (англ., нім., укр.)», 13 жовтня 1938 р. 27 червня 1994 р., 68 арк., арк. 6-7.

²⁰⁸ П'ятий і шостий Все-Канадійські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959 / Все-Канадійський конгрес українців Канади (5; 1956; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1959. 239 с.: іл., с. 7.

особливо провінційні та окружні, давати якомога більше опіки над ними, аби ті могли щорічно скликати свої з'їзди. Було вирішено утворити два секретаріати – на Заході та Сході Канади, що мали б координувати діяльність відділів, а також створити Українську Пресову Агенцію в Оттаві і налагодити взаємодію між відділами та складовими організаціями.²⁰⁹

КУК ставав широкою та могутньою організацією зі складною структурою. Відтак задекларував нову мету – *«сильно намагатися, щоб знайти спільні напрямні для всіх українців Канади і злучити всі установи до спільних зусиль для досягнення вищого престижу українського імени в тій країні»*.²¹⁰ 24 квітня 1959 року, після довгих листувань та розмов з окремими членами Президії Комітету, Головна управа Ліги визволення України, створеної бандерівською гілкою українських націоналістів в Канаді, подала письмову заяву про своє бажання вступити до проводу канадського українства як складова організація.²¹¹ 8 травня 1959 року на засіданні Конституючих зборів Комітету Президія та Президіальна Рада прийняли її до своїх лав.²¹² Це був надзвичайно важливий крок в політичному житті канадського українства, оскільки вперше під одним організаційним дахом об'єднувалися основні уламки колись єдиної ОУН, що суттєво знижувало градус взаємної критики й ворожості в націоналістичній публіцистиці.

25 квітня 1959 року учасники Загальних зборів Інституту дослідів Волині схвалили рішення про вступ до Комітету. 1 липня цього ж року він вже спрямував делегатів на VI Конгрес та переніс свою штаб-квартиру до Торонто.²¹³ У січні наступного року до Комітету українців Канади приєдналося братство колишніх вояків Першої Української дивізії Української Національної Армії, а навесні 1962 року – Спілка української молоді.²¹⁴ 21 червня 1963 року до КУК зголосилося пристати Об'єднання українських педагогів Канади, що дозволило суттєво посилити

²⁰⁹ П'ятий і шостий Все-Канадські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959, с. 101-102.

²¹⁰ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 139.

²¹¹ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 6: Доба дальших консолідаційних заходів і демографічних пересувів (дисперсія) 1950-1959. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1982. XII, 416 с., с. 364.

²¹² П'ятий і шостий Все-Канадські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959., с. 153.

²¹³ Дирекція Інституту. Важніші ухвали і постанови (На основі протоколів 1950-1960 рр.). *Літопис Волині (Наук.-попул. зб. волинезнавства). Ін-т дослідів Волині: Рік V. 1961. Число 5.* Вінніпег (Манітоба), 1961. С. 20-28., с. 26.

²¹⁴ Сьомий конгрес українців Канади: 5-7 липня 1962 / Конгрес українців Канади (7; 1962; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1962. 158 с., с. 21, 23.

освітньо-просвітницьку складову роботи КУК.²¹⁵ Загалом, у 1965 році Комітет українців Канади вже нараховував 29 складових організацій.²¹⁶

23 січня 1970 року до Комітету українців Канади приєдналася Федерація клубів українських професіоналістів і підприємців (далі – ФКУПП), а 3 вересня 1971 року – Українська Народна Поміч. Зі вступом до КУК ФКУПП отримала місце в головній шістці основних складових організацій.²¹⁷ Нова велика група людей, пов'язаних з фінансовою та юридичною працею, суттєво посилила відповідні спроможності Комітету. Тепер до цього складу входило 32 організації.

На початок 1970-х років, після тридцяти років діяльності Комітету українців Канади провідну роль у ньому посідали організації так званої «великої шістки» – Ліга визволення України, Українське Національне Об'єднання, Федерація клубів українських професіоналістів та підприємців, Союз українців-самостійників, Братство українців-католиків та Союз українських канадійських ветеранів.²¹⁸ Вплив Союзу гетьманців-державників та Української робітничої організації, які були серед організацій-засновниць, поступово зменшувався. Вони перестали відігравати провідну роль в житті української діаспори, перетворилися на пересічні суспільно-політичні організації.

11 жовтня 1971 року відбулася остання сесія Х з'їзду Комітету українців Канади. Частина засідань була присвячена змінам до статуту, оформленим у відповідній резолюції. З'їзд обрав нових керівників КУК і затвердив спеціальну комісію з кодифікації тексту статуту організації. Комісія мала до 1 листопада цього року підготувати зведений текст статуту з урахуванням положень редакції Статуту 1959 року, Хартії 1963 року та нових поправок, схвалених на з'їзді. Текст Статуту мав бути узгоджений Президією до 15 листопада й отримати затвердження від державного секретаря до 30 листопада того ж року. В дискусії члени Президії запропонували перейменувати Комітет українців Канади у Конгрес та створити почесну Президію, куди на довічний термін мали входити діячі української

²¹⁵ Восьмий конгрес українців Канади. Вінніпег: Комітет українців Канади, 1965. 195 с., с. 26.

²¹⁶ Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965., с. 25.

²¹⁷ Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971 / Конгрес українців Канади (10; 1971; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1971. 237 с., с. 53, 58.

²¹⁸ Satzewich V. The Ukrainian Diaspora. London: Routledge, 2002. 271 p., p. 133-134.

діаспори, відомі завдяки заслугам на благо Канади та канадського українства. Ці пропозиції дістали підтримку більше ніж половини делегатів з'їзду.²¹⁹

У рамках другої частини дискусії, присвяченої поправкам до Статуту, Іван Соломон виніс на обговорення проєкт змін з рекомендаціями Президіальної статутної комісії від 29 червня 1971 року, котрий передбачав принцип ротації – зокрема передачу управління в КУК від БУК до СУС у вересні 1972 року, та до УНО – в 1974 році.²²⁰ Таким чином, всі шість головних складових організацій – Братство українців-католиків, Союз українців-самостійників, Українське Національне Об'єднання, Ліга визволення України, Союз українських канадійських ветеранів та Федерація клубів українських професіоналістів і підприємців – мали чергуватися за ротаційною системою в президентстві Комітету.²²¹ Ці зміни також дістали схвалення значної частини делегатів Х Конгресу українців Канади²²², однак виконані далеко не в повному обсязі, включаючи рішення про зміну назви.

11 жовтня 1971 року Конгрес доручив Президії КУК створити комісії з питань фінансів, організаційних справ, молоді, жіноцтва, культури, освіти та шкільництва, суспільної опіки та зовнішніх зв'язків. Його проводу було запропоновано призначити постійного організатора для підтримки постійних живих контактів між централею проводу та українською громадою Канади з метою *«скріплення організаційної пов'язаності всього українського громадського життя в усіх його ділянках»*.²²³

Х Конгрес також прийняв до своїх лав Об'єднання українських письменників у Канаді «Слово» та Народну фундацію імені Тараса Шевченка.²²⁴ 28 квітня 1972 року Президія Комітету рекомендувала залучити до діяльності місцевого відділу в Торонто Онтарійську обласну організацію Українського

²¹⁹ Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971., с. 177-187.

²²⁰ Згадане джерело, с. 193.

²²¹ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 190.

²²² Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971., с. 197-199.

²²³ Згадане джерело, с. 222.

²²⁴ Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974 / Конгрес українців Канади (11; 1974; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1974. 247 с., с. 23.

вільного козацтва, яка, здебільшого, охоплювала ветеранів дієвої Армії УНР.²²⁵ Вона посилила роботу відділу КУК в Торонто в царині комемораційних і просвітницьких заходів у середовищі українсько-канадської молоді.²²⁶

Тим часом, у провінціях зростали лави прихильників КУК. 1972 року запрацювали Онтарійська та Саскачеванська провінційні ради. В травні 1974 року в Едмонтоні проведені установчі збори Альбертської провінційної ради, у вересні того ж року у Ванкувері була заснована Британо-Колумбійська провінційна рада. Управи відділів у Вінніпегу та Монреалі «сповнили обов'язки» Манітобської та Квебецької провінційних рад. Створені місцеві відділи в Мос-Джо та Принц-Алберті в Саскачевані й у Ватерфорді в Онтаріо.²²⁷ Для підтримки тісної взаємодії між центром та місцевими осередками Централі Комітету вислала у кожний відділ або представництво по два друкованих двомовних заклики, вперше використаний двомовний текст президента Петра Кондри на магнітних стрічках для його трансляції на радіостанціях.²²⁸

Делегати XIII Конгресу 13 жовтня 1977 року підтримали резолюції письменника і адвоката Петра Саварина щодо ротаційного пересування Централі КУК між Едмонтоном, Вінніпегом і Торонто та перейменування Комітету українців Канади на Конгрес українців Канади.²²⁹ Після XV Конгресу запрацювала нова статутна комісія Комітету під керівництвом Ярослава Скрипника, чия мета полягала в *“консолідації статуту Централі КУК та її реєстрації в федеральному уряді включно з пропонованими змінами”*, залученні провінційних рад до складу Екзекутиви та перейменуванні Комітету українців Канади на Конгрес українців Канади.²³⁰ Таким чином, з організаційними перетвореннями настав час і для зміни

²²⁵ Войченко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 8: У змаганні за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності 1970-1979. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1992. X, 594 с., с. 162.

²²⁶ Івах-Байда О. Паланка Українського вільного козацтва в Торонті. В кн. *Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті*. С. 414 – 417.

²²⁷ Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974 ..., с. 23-24.

²²⁸ Там само, с. 28-29.

²²⁹ Тринадцятий Конгрес Українців Канади відзначає 40 років праці КУК, 1940-1980: 10-13 жовтня 1980 / Конгрес Українців Канади (13; 1980; Вінніпег). Вінніпег, Манітоба: Комітет Українців Канади, 1980. 266 с., с. 174.

²³⁰ Шістнадцятий Конгрес Українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989. Вінніпег; Манітоба: Накладом Централі Конгресу Українців Канади, 1989. 351 с., с. 52-53.

назви.²³¹ 11 лютого 1989 року Президія Комітету українців Канади на чолі з Дмитром Ципівником перейменувала Комітет на Конгрес українців Канади, що й було передбачено рішенням Х з'їзду КУК ще 11 жовтня 1971 року.²³²

На початку 1990-х років запрацювала статутна комісія КУК на чолі з членом Ліги визволення України адвокатом Ігорем Бродою. З огляду на доленосні для України події, зокрема відновлення її національної державності 24 серпня 1991 року, вона підготувала нову редакцію установчого документу, що містив лише 20 параграфів замість 39-ти, котрий здобув одностайне схвалення Президії.²³³ З цього моменту статут виглядав наступним чином. Головним штабом проводу канадського українства залишився Вінніпег. Тепер зі зміною назви розширювалися цілі організації. В нових умовах Конгрес покликаний виступати як авторитетний представник української громади перед народом та урядом Канади, посилити та координувати її участь у суспільному та культурному житті. На основі християнських та демократичних принципів справедливості, свободи та незалежності сприяти розвитку дружніх та взаємовигідних відносин між Канадою та Україною, допомагати у розбудові молоді, незалежної, демократичної держави, а також планувати та розвивати серед канадських українців здорове життя у всіх його аспектах. Провідними складовими організаціями виступала вже не «*велика шістка*», а «*велика п'ятірка*» організацій, включаючи БУК, СУС, УНО, ЛВУ та ФКУПП, а до категорії «*звичайних*» зараховувалися всі інші організації, що входили до складу Конгресу.²³⁴

Як вищий законодавчий орган Конгресу українців Канади мали виступати конвенції та з'їзди, що склалися з акредитованих делегатів усіх складових організацій й мали проводитися раз на три роки. Ті організації, які мали в Екзекутиві по два представники, могли делегувати до з'їзду по 100 осіб. Інші, представлені в Екзекутиві одним своїм членом, делегували по 50 осіб, а ті, що не мали представництва у верхівці – по 25 делегатів. Кожній провінційній раді надавалося

²³¹ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 253.

²³² Шістнадцятий Конгрес Українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989. ..., с. 153.

²³³ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р. [Вінніпег: Накладом Централі Конгр. українців Канади], Б. р. 308 с.: фотоіл., с. 186-187.

²³⁴ Згадане джерело, с. 187-189.

право делегувати по три особи, а кожен відділ – по одній, і те за умови приналежності до провідної складової організації КУК. Конвенція мала переглядати діяльність Конгресу українців Канади за кожні минулі три роки, затверджувати напрямки подальшої праці на кожні наступні три роки, окреслювати його фінансову базу, обирати Екзекутиву Президії та Раду аудиторів і вносити зміни до Статуту. Якщо всі проєкти рішень схвалювалися звичайною більшістю голосів, то згода на зміни до Статуту вимагала підтримки у дві третини делегатів. Передбачався кворум на з'їзді з 250 делегатів, кожен з яких мав лише один голос. Голосування могло проводитися як відкрито, так і таємно вирішувалося більшістю присутніх.²³⁵

Дев'ятий параграф Статуту Конгресу українців Канади у редакції 1992 року про Президію та її Екзекутиву є найдовшим. Устрій цього органу відображав принцип розподілу владних повноважень між представниками провідних організацій у формі узгодженого делегування функцій. Згідно з положенням Статуту, Президія віднині складалася з 24 осіб і представляла всі складові організації та провінційні ради. Рядові складові організації посилали по одному делегату, тоді як провідним складовим організаціям надавалися привілеї: представлятися двома особами й висувати своїх кандидатів на посаду президента КУК. Той був і залишався виборною особою у верхівці проводу канадського українства. Тим часом, Братство українців-католиків делегувало до Президії дві особи, перша з яких мала бути першим віце-президентом, а інша – головою Організаційного комітету. Союз українців-самостійників делегував до Президії двох, перший з яких мав стати другим віце-президентом, а інший – генеральним секретарем. Українському Національному Об'єднанню запропоновано делегувати до Президії дві особи, перша з яких мала стати третім віце-президентом, а інша – координатором. Ліга визволення України делегувала до Президії двох осіб, перший з яких мав бути четвертим віце-президентом, а інший – скарбником. Федерація українських клубів професіоналістів і підприємців послала до Президії два делегати,

²³⁵ Там само, с. 189-190.

перша з яких мала бути п'ятим віце-президентом, а інша – головою Комітету зі зв'язків з громадськістю.²³⁶

У кожному населеному пункті Канади, де є принаймні дві українські місцеві організації, Централь Кук могла організувати відділ, а агенції призначалися нею в тих містах чи селах, де немає відділів.²³⁷

Нова редакція статуту була схвалена 167-ма делегатами XVII Конгресу, проти неї виступили 58.²³⁸ Згодом з'їзд постановив Екзекутиві протягом трьох місяців скликати статутну комісію з представників всіх як провідних, так і звичайних складових організацій, котра мала за рік до XVIII Конгресу 1995 року підготувати проєкт змін організаційної структури КУК.²³⁹

Висновки до розділу II

Істотним поштовхом для формування Комітету українців Канади стали події у Польщі та Закарпатті в 1938–1939 роках. Репресії проти українського населення в Польщі спричинили значну активізацію громадсько-політичних настроїв і хвилю протестних виступів з боку канадських українців. Посилення колоніального в своїй основі, національного та релігійного по формі гноблення українців з боку офіційної Варшави на Холмщині та Підляшші навесні 1938 року, яке супроводжувалося знищенням православних храмів, українських книгарень та культурно-просвітницьких товариств, та окупація Угорщиною Карпатської України 15 березня 1939 року спричинили кампанію солідарності з боку української діаспори, зокрема з огляду на наявність зв'язків з цими територіями, звідки походила значна частина українських іммігрантів і де проживали їхні родичі. Суттєвий політичний резонанс викликали й події, пов'язані з початком Другої світової війни та розділом території Польщі між Німеччиною та СРСР.

Процес згуртування канадського українства навколо ініціативного координаційного комітету безпосередньо пов'язаний з початком воєнних дій у Західній Європі в квітні-травні 1940 року. Вагому роль у просуванні цієї ініціативи відіграв український греко-католицький священник Василь Кушнір, котрий на час

²³⁶ Там само, с. 190-191.

²³⁷ Там само, с. 196-197.

²³⁸ Там само, с. 197-203.

²³⁹ Там само, с. 270.

об'єднання був віце-президентом Братства українців-католиків. У витоків Репрезентаційного Комітету Українців Канади, створеного 3 лютого 1940 року у Вінніпегу, стали Українське Національне Об'єднання та Братство українців-католиків, які поділяли спільні цілі. Тим часом 9 травня 1940 року Союзи українців-самостійників, гетьманців-державників та українських організацій об'єдналися навколо проводу іншого органу – Українського Центрального Комітету в Канаді. Виникнення двох конкуруючих центрів спричинило серйозний розкол канадського українства, який вдалось подолати завдяки залученню посередників, котрі діяли за згоди і за вказівкою канадського уряду – місцевих професорів літературознавства та історії В. Кіркконелла та Дж. Сімпсона, а також британського неофіційного представника і консультанта Дж. Е. Т. Філіппса. Саме за їхнього посередництва 7 листопада 1940 року всі українські національно-патріотичні діаспорні організації дали згоду на входження до Комітету українців Канади на чолі з В. Кушніром. Від самого початку існування одним з провідних векторів своєї роботи КУК оголосив підтримку боротьби українського народу за державну незалежність від СРСР.

Організаційна структура Конгресу українців Канади формувалася і розвивалася відповідно до викликів часу і потреб української громади. Його керівні й низові підрозділи оновлювалися згідно зі змінами у статуті. Протягом 1940-1950-их років посилювалася діяльність комісій, рад та референтур, створювалася система місцевих відділів. Після 1971 року запрацювали провінційні ради. З'їзд поступово набув функцій законодавчої інстанції Комітету, а Президія та Екзекутива забезпечували виконавчі функції. Завдяки цьому зростала роль Конгресу у політичному і громадському житті не лише української громади, а й всієї Канади загалом. 11 лютого 1989 року Комітет українців Канади перетворено на Конгрес українців Канади, відтак його законодавчим органом стала Конвенція. Після відновлення української державності 24 серпня 1991 року завдання Конгресу доповнилися новими принциповими складовими, включаючи надання підтримки Україні у державотворенні та сприяння зміцненню дипломатичних стосунків з Канадою.

Важливо відзначити, що до початку 1990-х років у структурі КУК зберігався розподіл між складовими організаціями на звичайні (провідні чи привілейовані) та надзвичайні (рядові чи другорядні). Вони мали різні квоти представництва в керівних органах, різні права в ухваленні колективних рішень. При цьому в керівних органах намагалися зберігати певний баланс між історичними конкурентами, які делегували своїх представників за стабільно визначеними квотами. Братство українців-католиків, яке впродовж 1940-х–1970-х років було наймасовішою організацією, виконувало специфічну роль демпфера, спроможного перешкоджати внутрішнім конфліктам та перенесенню суперництва в керівні органи КУК.

Редакція статуту КУК, розроблена в 1991 році, запровадила новий принцип формування керівних органів на основі принципу розподілу владних повноважень між представниками провідних організацій у формі узгодженого делегування функцій.

РОЗДІЛ III. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТУ (КОНГРЕСУ) УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

3.1. Роль Комітету (Конгресу) українців Канади у громадсько-політичному житті української діаспори

Після початку Другої світової війни вся українська націонал-патріотична діаспорна преса в Канаді розмістила декларації про відданість та редакційні статті, що пояснювали позицію громади в боротьбі з нацистською Німеччиною в Європі. 5 вересня 1939 року Братство українців-католиків видало декларацію про відданість канадського українства Канаді та Британській імперії і її королю Георгу VI, а наступного дня в «Українському голосі» Екзекутива Союзу українців-самостійників опублікувала заяву під назвою «За Канаду та Британську імперію», у якій закликала непохитно вірити у демократичні інституції. 7 вересня цього року «Новий Шлях» приєднався до закликів української діаспорної преси, додавши: *«Ми без вагань, добровільно, спільними діями стаємо на захист нашої прийомної Вітчизни»*. Читачам, котрі приїхали до Канади кілька десятиліть тому, редакція роз'яснила: *«Багато з нас воювали у світовій війні на боці наших історичних ворогів, ворогів нашого народу, окупантів України. Ми були змушені взятися за зброю і були загнані на передову. Цього разу ми в зовсім іншій ситуації. Ми встаємо на захист нашої прийомної країни, закони якої є нашими законами, її потреба – нашою потребою, а її доля – нашою долею»*.²⁴⁰

Провід КУК підтримав майже 40 тисяч українців-військовослужбовців за кордоном, надаючи їм матеріальну допомогу. Він згуртовував навколо себе всі *«лояльні елементи»* української громади в Канаді.²⁴¹ Великий контингент української громади, особливо юна частка, вступив до лав збройних сил країни її

²⁴⁰ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity..., p. 100-102.

²⁴¹ Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians; with Special Reference to the Ukrainian Canadian Committee. Sandy Lake, Manitoba, 1952. 137 p., p. 100.

проживання.²⁴² Хоча на початку становище ускладнювалося неспроможністю уряду мобілізувати громадян призовного віку, оскільки армія мала добровільну основу.²⁴³

Союз української молоді Канади організував регіональні зустрічі для своїх членів та їхніх друзів за спеціальними програмами бойових дій. Було запроваджено конкурс з мовлення на тему «Як ми можемо допомогти Британії виграти війну?», після чого за найкращі виступи переможцям роздавалися призи. Українсько-канадські газети були переповнені фотографіями та новинами про юнаків з діаспори, котрі приєдналися до збройних сил. Реакція українців на заклик до зброї набувала масовості. 13 лютого 1940 року директор громадської інформації заявив, що *«десять відсотків саскачеванських призовників на дійсну службу є канадцами українського походження, хоча цей конкретний штаб крові становить менше 10 відсотків населення Саскачевану»*.²⁴⁴ Англоканадський історик Ватсон Кіркконнелл написав про тисячі українців, що прямували прямо до Оттави з готовністю допомогти Канаді у війні в той чи інший спосіб.²⁴⁵

Посиленню військових зусиль сприяло створення Репрезентаційного Комітету українців Канади 4 лютого 1940 року. 30 травня його провід опублікував звернення до українців-громадян Канади та Британської імперії, зокрема і молоді із закликом до мобілізації у лави збройних сил та захисту країни, наголосивши, що перемога над нацистською Німеччиною *«означає надію на визволення великої української нації в Європі»*.²⁴⁶

У меморандумі, переданому Прем'єр-міністру Канади 28 травня 1940 року, делегація РКУК заявила, що той *«готовий продовжувати, будь-яким чином у межах своїх повноважень, великі військові зусилля Канади та союзників і підтримувати будь-який справедливий план, який вони можуть схвалити для звільнення України»*.²⁴⁷

²⁴² Gerus O. W. The Ukrainian Canadian Committee. *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. with the Multiculturalism Directorate, Department of the Secretary of State and the Canadian Publishing Centre. 1982. pp. 195-214., p. 199.

²⁴³ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 103.

²⁴⁴ Його ж. Згадана праця, p. 103-105.

²⁴⁵ Kirkconnell W. The Ukrainian Canadians and the War. Toronto: Oxford University Press, 1940. 30 p., p. 5; Кіркконнелл В. Війна – та українські канадійці. Б.м., б.р. 30 с., с. 4-5.

²⁴⁶ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 107.

²⁴⁷ Його ж. Згадана праця., p. 107.

На початку червня 1940 року в оприлюдненому комунікаті Український Центральний Комітет у Канаді підтримав воєнні зусилля уряду. А 9 червня діячі Українського Громадського комітету на чолі з директором Українського прес-бюро у Лондоні Володимиром Кисілевським, педагогом Григорієм Мазуриком, лікарем Іваном Кучерепою та адвокатом Теодором Гуменюком організували віче в Торонто, яке *«рішило кликати всіх українців мешканців Торонто, аби давали жертви на мейорів воєнний фонд... При кінці мітингу сколектовано поважну суму грошей...»*.²⁴⁸ На початку вересня 1940 року Провід УЦКК у Вінніпегу *«на своїм черговім засіданню вирішив повести кампанію серед українського населення за збірками у тісній кооперації зі зарядом Червоного Хреста...»*.²⁴⁹ Наприкінці місяця провід Союзу українок Канади (далі – СУК) оголосив кампанію на збір коштів для купівлі військового автомобілю швидкої допомоги. 5-6 жовтня делегати з'їзду відділів СУК у Вайті схвалили *“дотеперішню акцію Союзу Українок Канади в воєнних змаганнях Канади”* і закликали українсько-канадське жіноцтво підтримувати її.²⁵⁰ З середини цього місяця його провід почав подавати відомості про діяльність відділів у різних місцевостях на воєнні потреби.²⁵¹ 23 жовтня під патронатом УЦКК у Міській Авдиторії Вінніпегу відбувся концерт, завдяки якому українці *«показали практичний спосіб поширення збуту канадійських воєнно-щадничих стемплів»*.²⁵²

На момент заснування Комітету українців Канади вже накопичувалося багато проблем, з якими треба було впоратися, але найважливішою з них були воєнні зусилля Канади. Координатор РКУК Орест Жеребко, який керував участю у воєнних зусиллях, як і раніше, продовжував наполегливу працю. Фактично, КУК координував те, що було ініційовано різними українськими діаспорними організаціями з початку війни.²⁵³ На першому засіданні Екзекутиви КУК у Вінніпегу 3 грудня 1940 року схвалений детальний план майбутньої діяльності, в якому

²⁴⁸ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 5., с. 26.

²⁴⁹ Її ж. Згадана праця, с. 35.

²⁵⁰ Там само, с. 38.

²⁵¹ Там само, с. 39.

²⁵² Там само, с. 40.

²⁵³ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 99-100.

військова тематика визнана головним пріоритетом. Подібне рішення схвалив черговий з'їзд СУС 21–22 грудня цього року.²⁵⁴

Утім, бурхлива енергійна агітація за вступ до Збройних Сил була не єдиною ділянкою, якій, зокрема, Комітет українців Канади приділяв свою увагу. Канадський Червоний Хрест, який дбав про потреби збройних сил, отримав щедрю підтримку від місцевого українства не лише через загальноканадські кампанії, в яких кожен відділ КУК, і особливо українські жіночі організації брали активну участь.²⁵⁵ Вони влаштовували концерти, фестивалі та інші розважальні заходи для підтримки Канадського Червоного Хреста.²⁵⁶ Активна реакція діаспорних українців певною мірою спонукала федеральний уряд Канади до перегляду військової програми. Бажаючи звільнитися від попереднього зобов'язання не вводити військовий обов'язок, він оголосив 28 квітня 1942 року національний плебісцит щодо скасування старого закону про добровільність військової служби. Громадяни підтримали цю пропозицію.²⁵⁷

Українська громада Канади ніколи не відставала в участі у кампанії на підтримку воєнних зусиль країни, але коронного успіху досягнула під час «Четвертої Позики Перемоги», оголошеної 26 квітня 1943 року з метою зібрати один мільярд доларів. Усі українські газети під керівництвом КУК енергійно вступили в кампанію, і результат справді потішив: внесок діаспори у перемогу був великим.²⁵⁸

Комітет водночас опікувався потребами канадських солдатів-українців за кордоном, надавав їм матеріальну та моральну допомогу.²⁵⁹ 7 січня 1943 року в Манчестері канадські солдати-українці організувалися в Союз українських канадійських вояків на чолі з лейтенантом Гордоном-Богданом Панчуком. З метою збереження морального духу солдатів-українців, провід КУК сформував спеціальну комісію для догляду за їхнім добробутом.²⁶⁰

²⁵⁴ Там само, р. 108.

²⁵⁵ Там само, р. 120.

²⁵⁶ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991), с. 79.

²⁵⁷ Gerus O. W. The Ukrainian Canadian Committee., p. 199-200.

²⁵⁸ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 121.

²⁵⁹ Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians., p. 64.

²⁶⁰ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 113-114.

2 червня 1943 року «Вінніпезька вільна преса» відзначила позитивний внесок КУК у воєнні зусилля та підтримку морального духу майже 40 тисяч українців-військовослужбовців збройних Канади в той час, як діаспорні комуністи намагалися перешкоджати цьому.²⁶¹ 8 червня 1944 року міністр національної військової служби генерал-майор Лео Рішер Лафлеш заявив у Ванкувері, що серед особового складу трьох піхотних дивізій канадської сухопутної армії з 36000 солдатів і офіцерів українське походження мають 12000. Багатьох відзначено нагородами за хоробрість при виконанні бойових завдань.²⁶²

Внесок канадських українців у перемогу над нацистською Німеччиною високо оцінили державні і громадські діячі.²⁶³ Воєнні зусилля, без перебільшення, перетворили їхній народний образ «*химерних селян, фанатичних націоналістів та потенційних революціонерів*» на взірць патріотів, глибоко інтегрованих в канадське суспільство. А самим переселенцям війна з фінансовими та фізичними жертвами вселила впевненість у собі і, власне, сформувала їхню громадянську зрілість.²⁶⁴ Депутат Палати громад федерального парламенту Канади Пол Мартін на II Конгресі українців Канади, що відбувся в Торонто 4-6 червня 1946 року, наголосив: «*В останній війні Ви вислали до канадійської армії своїх синів, з яких можна було створити дві дивізії. Це дійсно величавий вчинок, коли уважати, що щойно перед 55 роками до цієї країни прибув перший українець. (...) Своім вчинком в часі війни, Ви показали, що Ви відважні й витривалі. Ви доказали, що Ви охочі помагати й співпрацювати. Особливо Ви показали, що Ви любите Канаду, і що Ви варті того, щоб зватися канадійцями*».²⁶⁵

Варто зауважити, що на Заході Канади політична інтеграція української громади мала глибше, ніж на Сході, коріння – її представники залучалися до політичного життя країни проживання, ставали членами не лише традиційних політичних партій – ліберальної і консервативної, а й таких нових політичних сил,

²⁶¹ Перший Все-Канадійський Конгрес українців Канади. Вінніпег, 22, 23, 24 червня 1943., с. 41.

²⁶² Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991).., с. 79.

²⁶³ Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity., p. 123.

²⁶⁴ Gerus O. W. The Ukrainian Canadian Committee., p. 200.

²⁶⁵ Другий Все-Канадійський конгрес українців Канади: Торонто, Онт. 4, 5, 6 червня, 1946., с. 49-50.

як Федерація кооперативної співдружності, соціал-консервативна Партія соціального кредиту та Об'єднані фермери Альберти.²⁶⁶

Канадське українство не задовольнилося своїми здобутками на виборах до провінційних легіслатур і пішло далі, до рівня федерального парламенту.²⁶⁷ Подією стало обрання українсько-канадського політекономіста і педагога Михайла Лучковича за списком Об'єднаних фермерів Альберти до нижньої палати федерального парламенту 14 вересня 1926 року.²⁶⁸ Протягом усього парламентського життя він захищав інтереси не лише виборців Вегревілля та української громади, але й представників інших етнічних меншин, котрі раніше вважалися «небажаними» іммігрантами. Також рішуче засуджував скоєну польським урядом на Галичині і Волині «нацифікацію» українського селянства восени-взимку 1930 року і Голодомор-геноцид 1932–1933 років. До речі, здобув потужну підтримку з боку українських та іноетнічних діаспорних організацій і англоканадської преси.²⁶⁹

З часу створення Комітету інтеграція канадського українства в суспільне та політичне життя посилювалася не лише через контакти його представників із чиновниками федерального уряду Канади, провінційних урядів, депутатами федерального парламенту Канади та місцевих законодавчих зборів всіх рівнів, а й завдяки лобюванню інтересів громади консолідованою представницькою організацією на державному рівні.²⁷⁰

Наступним, другим, представником канадського українства, але цього разу першим - інтересів єдиного проводу українських національно-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій у вигляді КУК, у Палаті громад федерального парламенту Канади став Антін Глинка, уродженець міста Вегревілля в провінції Альберті, де проживала чисельна українська громада.²⁷¹ Виправдовуючи

²⁶⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 116-117.

²⁶⁷ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 292.

²⁶⁸ Макар В. Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. 284 с., с. 169.

²⁶⁹ Його ж. Згадана праця, с. 172-176.

²⁷⁰ Сухобокова О. Інтеграція української діаспори у політичне життя Канади. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія*. 2011. № 105. С. 52–56., с. 54.

²⁷¹ Kordan B. S. A delicate and difficult question: documents in the history of Ukrainians in Canada 1899-1962 / Bohdan S. Kordan, Lubomyr Y. Luciuk. Kingston, Ontario: The Limestone press, 1986. 174 p., p. 97.

довіру, він брав активну участь в житті канадського українства, боровся проти етнічної дискримінації представників різних меншин, зокрема і українців, під час набору до службових структур, зокрема Королівської канадської кінної поліції та правоохоронних органів. Допомагав нужденним, домогся надання тутешнім українцям права на вступ до лав поліції без реєстрації²⁷².

23 червня 1943 року в доповіді «Українці й повоєнна суспільно-економічна перебудова в Канаді» на Першому Все-Канадійському Конгресі українців Канади член редакції часопису «Українські вісті» і Братства українців-католиків, очільник місцевого відділу КУК в Едмонтоні Іван Ісаїв порушив тему залучення канадських українців у політичне життя, пояснивши, що перед цим вони повинні отримати вишкіл через знайомства, поглиблення своїх знань із суспільних, економічних і політичних справ, кристалізацію власного світогляду, набуття дипломатичної форми поведінки, брати участь в парафіях і товариствах, ставати успішними у обраній професії та матеріально незалежними.²⁷³

Канадські українці високо оцінили турботи Антіна Глинки про свою громаду. 11 червня 1945 року той був переобраний депутатом нижньої палати парламенту.²⁷⁴

Антін Глинка домагався від уряду започаткування поштового контакту між українськими переміщеними особами та канадськими імміграційними службами з метою сприяння переїзду перших до країни, відвідував табори скитальців (переміщених осіб) у Центральній та Південній Європі, порушував питання їхнього поселення в Канаді задля запобігання примусовому поверненню до СРСР.²⁷⁵

А третім українцем, обраним до Палати громад став член Федерації кооперативної співдружності педагог з Давфина Федір Заплітний, котрий зарекомендував себе як чудовий оратор, писав гарну політичну сатиру і цитував її на трибуні нижньої палати законодавчого органу домініону.²⁷⁶

²⁷² Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 293-294.

²⁷³ Перший Все-Канадійський Конгрес українців Канади. Виніпег, 22, 23, 24 червня 1943., с. 157-159.

²⁷⁴ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 294-295.

²⁷⁵ Його ж. Згадана праця., с. 295-296.

²⁷⁶ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 416.

27 червня 1949 року наступним, четвертим українцем-депутатом Палати громад федерального парламенту Канади обраний українсько-канадський юрист і підприємець ліберал Іван Дікур. Той, зокрема, виступав на підтримку наміру солдатів Першої Української Дивізії Української Національної Армії з переїзду до Канади. Він також дбав про потреби мешканців свого виборчого округу у Вегревіллі.²⁷⁷

26 травня 1952 року на довиборах до Палати громад у виборчому окрузі Онтаріо переміг мер міста Ошави прогресивний консерватор Михайло Старчевський.²⁷⁸ П'ятий за рахунком українець-депутат нижньої палати проявив себе як *«високий фахівець справ праці, добрий і річевий промовець, врешті щирий заступник старших, пенсійників і тих, що потребують допомоги»*.²⁷⁹

10 серпня 1953 року до нижньої палати парламенту обраний член Партії соціального кредиту підприємець з Едмонтона Амвросій Головач, котрий пізніше працюватиме в уряді Альберти.²⁸⁰ Таким чином, політичне представництво канадського українства і його провду вже складалося з чотирьох осіб – Івана Дікура, Фреда Заплітного, Михайла Старчевського та Амвросія Головача.²⁸¹ 17 серпня редакція незалежного українського діаспорного часопису «Канадійський Фармер» висловила радість з приводу того, що канадське українство матиме *«в доміняльному парламенті добру репрезентацію як етнічна група»*.²⁸²

9 січня 1954 року провід КУК надіслав лист до прем'єр-міністра Луї Сен-Лорана з проханням посприяти втіленню *«давніх аспірацій української спільноти в Канаді мати в сенаті свого представника»*. Іван Дікур став зв'язковим між Комітетом і федеральним урядом. 28 липня 1955 року Луї-Сен Лоран призначив 13 нових сенаторів, серед них і першого українця у верхній палаті федерального парламенту – українсько-канадського педагога Василя Волохатюка, відомого в

²⁷⁷ Mr. Justice John N. Decore and Myroslava Decore. *Ukrainians in Alberta, Vol. 2*. Edmonton: Ukrainian Pioneers' Association of Alberta, 1981. pp. 80-86., p. 80-84.

²⁷⁸ Велика перемога у виборах посла Михайла Старчевського. *«Українські Вісті»: газета*. 1952. 9 червня. Ч. 24. Рік XXV. С. 1.

²⁷⁹ Новий міністер праці: життєвий шлях мін. Михайла Стара-Старчевського. *«Вільне слово»: Український тижневик*. 1957. 29 червня. Ч. 26. Рік XXIV. С. 1.

²⁸⁰ Марунчак М. Г. Історія українців Канади, Т. 2., с. 449.

²⁸¹ Yuzuk P. The political achievements of Ukrainians in Canada, 1891–1981. *Український історик*. Вип. 3–4 (75–76); 1 (77). Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1982–1983. С. 79–91., с. 87.

²⁸² Канадійська преса про вислід виборів. *«Свобода»: газета*. 1953. 25 серпня. Ч. 179. С. 3.

Канаді як Вільям Волл.²⁸³ За час сенаторства зарекомендував себе як «блискучий бесідник і аргументатор».²⁸⁴

З метою зростання політичної ваги провід Комітету зміцнював зв'язки з канадськими сенаторами-українцями та українцями-депутатами Палати громад федерального парламенту Канади, провінційних легіслатур і муніципальних рад.²⁸⁵ 7 липня 1956 року делегати П'ятого Всеканадійського Конгресу українців Канади постановили вести «скріплену освідомлюючу працю між українським населенням за активну участь у канадійських політичних партіях і суспільних організаціях, шануючи особисті переконання кожної людини», пробудити «глибше зацікавлення до муніципальних, провінціальних і федеральних справ та більшу активність при виборах», сприяти обранню «здібних і відповідальних» громадян Канади українського походження на керівні виборні посади в усіх рівнях державної служби від будь-якої політичної партії та долучити інші українські націонал-патріотичні діаспорні організації, котрі не вступили до лав КУК, до участі у процесі.²⁸⁶

18 травня 1957 року виконавчий директор Комітету Володимир Кохан від імені його Централі звернувся до представників управ і рядових членів його складових організацій та відділів із закликом чинити за принципом «Голосуйте, як хочете, але голосуйте всі»²⁸⁷. 10 червня на виборах до Палати громад федерального парламенту Канади перемогла Прогресивно-консервативна партія Канади під керівництвом друга канадського і світового українства та всієї української нації, адвоката-баристера Джона Джорджа Діфенбейкера.²⁸⁸ Були переобрані Амвросій Головач, Фред Заплітний та Михайло Старчевський. А новими депутатами нижньої палати канадського парламенту стали соціал-консерватор педагог із Вегревілля в

²⁸³ Новий осяг Українців Канади. «Українські Вісті»: газета. 1955. 8 серпня. Ч. 31. Рік XXVIII. С. 4.

²⁸⁴ Помер сенатор Василь Вал. «Вільне слово»: Український тижневик. 1962. 21-28 липня. Ч. 29-30. Рік XXIX. С. 1.

²⁸⁵ П'ятий і шостий Все-Канадійські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959., с. 45.

²⁸⁶ Згадане джерело, с. 103.

²⁸⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВОВУ), Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)», Опис №1, Справа №1437 «Листування КУК з Головною управою УНДС у Канаді, різними організаціями та радами про роботу та фінансову діяльність КУК; вирішення організаційних питань з приводу святкування визначних подій та дат», 23 січня – 11 жовтня 1957, 22 арк., арк. 14.

²⁸⁸ Консервативна партія повалила ліберальний уряд у Канаді: консерватисти мають 111 послів, ліберали 103, ССФ 25, соц.-кредит 19. «Українські Вісті»: газета. 1957. 17 червня. Ч. 24. Рік XXX. С. 1.

Альберті Петро Стефура та прогресивні консерватори адвокат з Маркету в Манітобі Микола Мандзюк, лікар з Гайд-Парку в Онтаріо Іван Кучерепа.²⁸⁹

21 червня 1957 року сталася чи не найвагоміша подія в історії канадського українства – міністром праці Канади став Михайло Старчевський, відомий в Канаді як Майкл Старр.²⁹⁰ Канадське українство висловило радість з цього приводу, оскільки йшло до цього *«шляхом себе вияву на всіх відтинках життя в Канаді, включно активної політики»*.²⁹¹ За свідченням Джона Діфенбейкера, Майкл Старр *«знав проблеми праці з власного досвіду – і як працівник, і як роботодавець»*. Він проявив себе одним з найкращих міністрів праці в новітній канадській історії.²⁹² За час його перебування на посаді міністра праці протягом менш ніж шести років в Канаді не відбувалося жодного великого робітничого страйку.²⁹³ Його великою заслугою стало запровадження в 1960 році закону, яке надало федеральному уряду право укладати угоди з провінціями про надання фінансової допомоги для покриття витрат, пов'язаних з реалізацією програм технічного або професійного навчання. За час діяльності нового міністра праці Канади зайнятість в країні збільшилася з 5249000 осіб в лютому 1956 року до 5840000 осіб в лютому 1962 року.²⁹⁴

Українська громада підтримала прогресивних консерваторів на виборах до нижньої палати парламенту 31 березня 1958 року, й ті перемогли.²⁹⁵ Відтак якщо раніше політичне представництво канадського українства та його проводу у вигляді КУК складалося із трьох прогресивних консерваторів, двох соціал-консерваторів з Партії соціального кредиту і одного соціал-демократа з Федерації кооперативної співдружності, то після цієї кампанії – з усіх шести прогресивних консерваторів.²⁹⁶ До канадських українців у головному законодавчому органі британського домініону в Північній Америці прийшло нове поповнення: прогресивні консерватори

²⁸⁹ Шістьох українських кандидатів обрано послами. *«Українські Вісті»: газета*. 1957. 17 червня. Ч. 24. Рік XXX. С. 1.

²⁹⁰ Дж. Діфенбейкер – новий прем'єр: Михайло Стар (Старчевський) іменований міністром праці. *«Українські Вісті»: газета*. 1957. 24 червня. Ч. 25. Рік XXX. С. 1.

²⁹¹ Українець міністром в Оттаві. *«Гомін України»: газета*. 1957. 29 червня. № 27 (424). С. 1.

²⁹² Diefenbaker J. G. One Canada. Memoirs of the Right Honourable John G. Diefenbaker. Volume II: The Years of Achievement 1957-1962. Toronto: Macmillan, 1976. xvi, 330 pp., p. 46.

²⁹³ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 449.

²⁹⁴ Diefenbaker J. G. One Canada. Memoirs of the Right Honourable John G. Diefenbaker. Volume II: The Years of Achievement 1957-1962., p. 287-289.

²⁹⁵ Вислід виборів у Канаді. *«Свобода»: газета*. 1958. 3 квітня. Ч. 63. С. 2.

²⁹⁶ Івасечко Ю. Оцінка вислуду канадійських виборів. *«Свобода»: газета*. 1958. 10 квітня. Ч. 68. С. 2.

українського походження: підприємець зі Східного Едмонтон в Альберті Василь Скорейко, фермер з Маккензі в Саскачевані Стенлі Корчинський та підприємець Володимир Яцула зі Спрінгфілда в Манітобі.²⁹⁷ Останній раптово помер від серцевого нападу 24 вересня 1958 року у Вінніпегу.²⁹⁸ Його замінив дантист Йосип Слоган, котрий переміг на довиборах в окрузі Спрінгфілд в Манітобі, що відбулися 15 грудня 1958 року.²⁹⁹ 15 січня 1959 року прем'єр-міністр Канади Джон Діфенбейкер призначив другого за рахунком канадського сенатора-українця – прогресивного консерватора адвоката Івана Гнатишина.³⁰⁰

У своїй праці наприкінці 1950-их років Комітет українців Канади мав велику підтримку від депутатів Палати громад і сенаторів українського походження. Як зазначав ексекютивний директор провуду Володимир Кохан у звіті перед делегатами VI з'їзду КУК 11 липня 1959 року, не було жодної *«такої уважнішої справи до уряду, щоб перед тим не були про неї поінформовані українські парламентаристи»*.³⁰¹

Українці подолали все більше бар'єрів, досягнувши символічно та політично важливих посад: у п'ятдесятих роках Майкл Старр з Ошави був обраний до кабінету Діфенбейкера, а двоє українців призначені до Сенату. Усі політичні партії стали сприятливими до членства та лідерства українців.³⁰² 18 червня 1962 року прогресивні консерватори знову перемогли на виборах до нижньої палати канадського парламенту.³⁰³

На початку 1960-их років Комітет українців Канади зосередився на сферах, де вони могли б відчутніше впливати на зовнішню політику уряду, зокрема на

²⁹⁷ Народ Канади передав керму держави Консервативній партії: 209 консерватів, 47 лібералів, 8 ССФ у парламенті. *«Вільне слово»: Український тижневик*. 1958. 5 квітня. Ч. 14. Рік XXV. С. 1.

²⁹⁸ Помер посол Володимир Яцула. *«Свобода»: газета*. 1958. 1 жовтня. Ч. 188. С. 1.

²⁹⁹ Ліберал виграв у Трініті, консерват у Спрінгфілді. *«Вільне слово»: Український тижневик*. 1957. 20 грудня. Ч. 51. Рік XXV. С. 1.

³⁰⁰ Сенатор Іван Гнатишин. *«Гомін України»: газета*. 1959. 7 лютого. № 7 (508). С. 1, 8., с. 1.

³⁰¹ П'ятий і шостий Все-Канадійські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959., с. 158-159.

³⁰² Wiseman N. Ukrainian-Canadian Politics. *Canada's Ukrainians: Changing Perspectives, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 1991. pp. 342-376., p. 350.

³⁰³ Передбачають близькі нові вибори!: Ні одна партія не отримала потрібної більшості.. *«Вільне слово»: Український тижневик*. 1962. 23 червня. Ч. 25. Рік XXIX. С. 1.

культурні та правозахисні аспекти канадсько-радянських відносин.³⁰⁴ Була створена зародкова коаліція «третьої сили», що потенційно вплинула на зміну балансу сил між двома основними групами країни.³⁰⁵ Централь Кук безперервно апелювала до федерального уряду з пропозиціями надати українській спільноті таку ж підтримку в соціальному розвитку, якою вже користувалася інші спільноти Канади. Так, делегати VII Конгресу українців Канади 7 липня 1962 року звернулися до влади з проханням всіляко сприяти зрівнянню прав українців Канади з тими, які мають англо-канадські і франко-канадські спільноти в галузі освіти, культури й мистецтва, та пропозицією про впровадження вивчення української мови у канадських школах і університетах з відповідною кількістю українських студентів.³⁰⁶ Відтак запровадження в державі політики багатокультурності стало переломним моментом в інтеграції української діаспори у суспільно-політичне та культурне життя Канади.³⁰⁷

7 липня 1962 року у Вінніпегу несподівано помер перший канадський сенатор-українець ліберал педагог Василь Волохатюк. Українська громада перебувала у жалобі у зв'язку з цією прикрою новиною.³⁰⁸ Проте відбулася нова знаменна подія в політичній історії канадського українства, котра дещо покрила цю втрату – 4 лютого 1963 року прем'єр-міністр Канади Джон Діфенбейкер призначив тодішнього викладача історії Манітобського університету та очільника Манітобського історичного товариства і Комітету студій етнічних груп фахового історика-українця Павла Юзика довічним канадським сенатором.³⁰⁹ 8 квітня цього року на виборах перемогли ліберали на чолі з досвідченим дипломатом Лестером Пірсоном. До речі, всі п'ять канадських українців-членів Прогресивно-консервативної партії переобралися.³¹⁰

³⁰⁴ Petryshyn J. The "ethnic question" personified: Ukrainian Canadians and Canadian-Soviet Relations 1917-1991. *Re-imagining Ukrainian Canadians: History, Politics, and Identity*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 2011. pp. 223-256., p. 242.

³⁰⁵ Bociurkiw V. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community. *Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment*. Toronto: The University of Alberta Press, 1978. pp. 98-129., p. 102.

³⁰⁶ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 122-123.

³⁰⁷ Сухобокова О. Інтеграція української діаспори у політичне життя Канади., с. 55.

³⁰⁸ Сен. Вал помер у Вінніпегу. «Українські Вісті»: газета. 1962. 12 липня. Ч. 28. Рік XXXV. С. 1.

³⁰⁹ Верига В. Батько канадської багатокультурності: Павло Юзик. *На службі народній*. Л.; Торонто, 2007. С. 261-266., с. 264.

³¹⁰ Невдалі вибори. «Українські Вісті»: газета. 1963. 18 квітня. Ч. 16. Рік XXXVI. С. 4.

19 липня 1963 року федеральний уряд Канади на чолі з новим прем'єр-міністром лібералом Лестером Пірсоном створив Королівську комісію двомовності та двокультурності, покликану дослідити проблему загострення протистояння англо- і франко-канадців та запропонувати шляхи її вирішення.³¹¹ Одним з її десяти членів був український діаспорний мовознавець Ярослав Рудницький.³¹² Провід КУК розгорнув розробку брифів, які представляв та захищав у всіх канадських центрах. Стверджувалося, що Канада – це не двокультурна, а багатокультурна країна, і що її суспільство формують не лише дві етнокультурні спільноти.³¹³ Особлива увага зверталася на необхідність широкого запровадження української мови як важливого показника національності у навчальних закладах.³¹⁴

3 березня 1964 року у верхній палаті федерального парламенту Павло Юзик виголосив промову «Канада: багатокультурна нація», зазначивши, що держава в етнічному розумінні складається не лише з англо- і франко-канадців, але й із «третього елемента». Цим компонентом є аллофони – канадці не англосаксонського й не французького походження, чії позиції особливо міцні в західних провінціях, де українці, поляки, німці та інші іммігранти складають значну частину населення.³¹⁵ 7 вересня цього року делегація Комітету українців Канади подала Королівській комісії у справі двомовності й двокультурності свій «бриф».³¹⁶ Закликала федеральний уряд країни усунути всю панівну дискримінацію у формі категоризації та викладати українську мову, починаючи з початкових класів у державних школах та університетах на рівних засадах з тими самими кредитами, що й усі інші сучасні мови.³¹⁷

³¹¹ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади., С. 123.

³¹² Сіромський Р. Питання багатокультурності та збереження національної ідентичності канадських українців у дослідженнях Ярослава Рудницького. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: Міжвід. зб. наук. пр.* 2009. Вип. 18. С. 285-292., с. 286.

³¹³ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади. С. 123.

³¹⁴ Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60-80-ті роки ХХ ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* 2011. Вип. 20. С. 260-270., с. 262.

³¹⁵ Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. початок ХХІ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Тріада плюс, 2011. 699 с.: іл., портр., с. 307.

³¹⁶ Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60 - 80-ті роки ХХ ст.), с. 262.

³¹⁷ Дев'ятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1968 / Конгрес українців Канади (9; 1968; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1968. 183 с., с. 131.

Першим успіхом КУК стало порозуміння із провінційним урядом Квебеку. 2 жовтня 1965 року прем'єр-міністр провінції Жан Лесаж офіційно підтримав позицію, що Канада – це радше багатокультурна, аніж двокультурна держава, тим самим ввівши україномовне навчання у початкових класах, де набиралася відповідна кількість учнів.³¹⁸

1966 року Павло Юзик разом з доктором Осипом Бойком та депутатом Палати громад від Ліберальної партії Стівом Отто став біля витоків *«третьої канадської сили»* – угруповання іммігрантів, котрі прибули до країни з метою поліпшити своє фінансово-економічне становище і при тому не цікавились економікою та політичним життям Канади. Мовляв, українці Канади є не заробітчанами, а будівничими країни, у якій проживають³¹⁹, важливою етнополітичною складовою канадської громадянської нації. 15 грудня 1968 року за ініціативи Павла Юзика та комітету Сенату з культурних прав, за підтримки федерального уряду, провінційного уряду Онтаріо та декількох міжетнічних організацій, у Торонто була скликана конференція *«Блоків з питань культурних прав»*.³²⁰ Даний захід під назвою *«Конференція мислячих»* зібрав понад 150 представників від понад двадцяти етнічних груп Канади.³²¹ Делегати рішуче відхилили поняття *«двокультурність»*, як несумісне з ідеалом *«рівноправного суспільства»*, і закликали уряд Канади до *«офіційного визнання багатокультурного характеру Канади»*, відповідного переорієнтування фінансування громадських культурних організацій.³²²

25 червня 1968 року на виборах до Палати громад Василю Скорейку та Стаху Корчинському вдалося переобратись у Едмонтоні-Східному в Альберті та Маккензі в Саскачевані. До них приєдналися шість новообраних – два прогресивних консерватори хірург Павло Євчук з Атабаски в Альберті і громадський діяч Стефан Папроцький з центра Едмонтону в Альберті, чотири ліберали адвокат Вільям Дікун з

³¹⁸ Yuzyk P. Ukrainian Canadians: their Place and Role in Canadian Life. Toronto: Ukrainian Canadian Business and Professional Federation, 1967. 104 p., p. 50.

³¹⁹ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 300-301.

³²⁰ Wociurkiw B. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community., p. 104.

³²¹ Сіромський Р. Проблема збереження національної ідентичності канадських українців: концепція "третьої сили" сенатора П. Юзика. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Культурологія.* 2010. Вип. 5. С. 394-404., с. 401.

³²² Wociurkiw B. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community., p. 104.

Гайд-Парку в Онтаріо, публіцист Норман Кафик з власне Онтарійської округи в однойменній провінції, професор інженерії Марк Смеречанський з Провінчера в Манітобі та адвокат Аллен Сулятицький з Рокі-Мантіна в Альберті.³²³

Завдяки наполегливій діяльності проводу КУК українська громада домоглася ухвалення рішень влади з урахуванням своїх інтересів. 1970 року всі степові провінції ухвалили закони, за якими шкільні ради мали можливість запроваджувати двомовне англо-українське навчання.³²⁴ На X Конгресі українців Канади, що відбувся 8–11 жовтня 1971 року, П'єр Трюдо наголосив на важливості засад політики не лише для українців Канади, а й для всього канадського суспільства загалом, підкреслюючи той факт, що громадські діячі допомогли урядові і парламентові країни втілити у життя програму покращення життя та зрівняння у правах усіх етнонаціональних складників канадського суспільства.³²⁵

30 жовтня 1972 року відбулися вибори до нижньої палати канадського парламенту.³²⁶ Павло Євчук, Стефан Папроцький та Стенлі Корчинський були переобрані. Політичний контингент канадських українців у Палаті громад цього року поповнили три новообраних депутати – прогресивний консерватор інженер Андрій Гарві з центра Калгарі в Альберті, новий демократ вчитель Ілля Нездоля з Мідов-Лейка в Саскачевані та прогресивний консерватор робітник Петро Маснюк з Портеджу в Манітобі.³²⁷ А 8 липня 1974 року, коли відбулися дострокові вибори до Палати громад федерального парламенту, до політичного представництва КУК приєднався адвокат Роман Гнатишин із Саскатуна-Біггара в Саскачевані, син канадського сенатора-українця Івана Гнатишина і майбутній генерал-губернатор Канади.³²⁸

³²³ Yuzuk P. The political achievements of Ukrainians in Canada, 1891–1981., с. 88.; Members of the House of Commons, Provincial Legislatures, Community Leaders, etc. *Canada-Ukraine Parliamentary Program Newsletter*. Fall 2007. Issue 1. P. 6-26., р. 6-8.; Михайло Стар перепав у виборах тільки 53 голосами. «Свобода»: газета. 1968. 29 червня. Ч. 123. С. 1.

³²⁴ Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60 - 80-ті роки ХХ ст.), с. 265.

³²⁵ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади. С. 125.

³²⁶ Сосновський М. Українці і вислід виборів у Канаді. «Вільне слово»: Український тижневик. 1972. 9 грудня. Ч. 50. Рік XXXIX. С. 3.

³²⁷ Yuzuk P. The political achievements of Ukrainians in Canada, 1891–1981., с. 88.; Members of the House of Commons, Provincial Legislatures, Community Leaders, etc., р. 6-7.

³²⁸ Вісім кандидатів-українців перемогли у канадських федеральних виборах. «Свобода»: газета. 1974. 12 липня. Ч. 130. С. 1.

1973 року в Оттаві створена консультативна рада багатокультурності, до якої ввійшли семеро канадських українців, зокрема президент КУК Петро Кондра, історик Манолій Лупул, Володимир Тарнопольський та генеральний секретар СКВУ Микола Плав'юк.³²⁹ 14–16 жовтня цього року відбулася конференція ради, у якій брали участь делегати КУК. Ті, серед іншого, наполягали на невідкладному виконанні двох основних принципів проголошеної два роки тому політики – вільне вивчення української мови та систематична трансляція етнічних програм національними засобами масової інформації.³³⁰

11–14 жовтня 1974 року делегати XI з'їзду КУК доручили Президії «вжити заходів, щоб уряд Канади створив окреме міністерство культури, включивши до його компетентності всі ділянки багатокультурності, включно з радіо і телебаченням, з метою задоволення потреб всіх культурних груп Канади».³³¹ 20 грудня 1976 року П'єр Елліот Трюдо призначив українсько-канадського адвоката Івана Івасіва четвертим сенатором-українцем³³², а 16 вересня 1977 року – українця Нормана Кафіка міністром багатокультурності.³³³ Той докладав багато зусиль, щоб створити імідж «*посла багатокультурності*».³³⁴

22 травня 1979 року, коли відбулися парламентські вибори, до палати громад були обрані вісім прогресивних консерваторів українського походження – Павло Євчук, Іван Кушнір, Василь Юрко, Стефан Папроцький, Андрій Гарві і Дональд Мазанковський з Альберти та Роман Гнатишин і Стах Корчинський із Саскачевану. Три українці – Дон Мазанковський, Роман Гнатишин та Стефан Папроцький – стали міністрами транспорту, енергетики та багатокультурності в новосформованому прогресивно-консервативному уряді письменника і журналіста Джозефа Кларка.³³⁵ У

³²⁹ Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60 - 80-ті роки ХХ ст.), с. 266.

³³⁰ Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974., с. 40, 96-102.

³³¹ Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60 - 80-ті роки ХХ ст.), с. 266.

³³² Адвокат Іван Івасів найменований на сенатора Канади. «Свобода»: газета. 1976. 24 грудня. Ч. 254. С. 1.

³³³ Норман Кафік, син українського батька, найменований міністром багатокультуралізму Канади. «Свобода»: газета. 1977. 22 вересня. Ч. 207. С. 1.

³³⁴ Lupul M. R. The politics of multiculturalism: a Ukrainian-Canadian memoir. Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2005. XVII, 508 p.: ill., p. 270-271.

³³⁵ ЦДАГОУ, Фонд №1 «Центральний комітет Комуністичної партії України (1918-1991)», Опис №25 «Документи загального відділу ЦК Компартії України (секретна частина) (1968-1991)», Справа №1891 «Письма в ЦК КПСС, информации отделов ЦК Компартии Украины и других организаций об антисоветской деятельности Плюща;

вересні 1979 року прем'єр-міністр призначив нового, вже п'ятого канадського сенатора-українця – ним стала шкільна вчителька і фермерка з Альберти прогресивна консерваторка Марта Беліш.³³⁶ Сенаторкою вона була аж до відходу на пенсію 27 вересня 1990 року.³³⁷

4 вересня 1984 року на виборах до Палати громад федерального парламенту перемогла опозиційна Прогресивно-консервативна партія під керівництвом адвоката Браяна Малруні. Лобісти інтересів канадського українства у вигляді Комітету українців Канади (Роман Гнатишин, Андрій Гарві та Стефан Папроцький) були переобрані завдяки підтримці своїх виборців у місті Саскатуні в Саскачевані та в містах Едмонтоні та Вегревіллі в Альберті. Контингент канадських українців у законодавчому органі поповнили Василь-Вільям Лесик, Олександр Киндій та Андрій Вітер.³³⁸ 17 вересня того ж року Дональд Мазанковський почав працювати міністром транспорту.³³⁹ 30 червня 1986 року Роман Гнатишин був призначений міністром юстиції та генеральним прокурором Канади, а його партійний колега Дональд Мазанковський – віцепрем'єр-міністром.³⁴⁰ 9 липня того ж року із життя пішов Павло Юзик. Українська громада перебувала у скорботі за «*батьком канадської багатокультурності*» і вшановувала його пам'ять, адже той залишив по собі політичний та інтелектуальний спадок.³⁴¹

24 травня 1988 року прем'єр-міністр Браян Малруні призначив суддею Верховного Суду Канади українця Івана Сопінку.³⁴² Той згодом представляв інтереси КУК перед Королівською комісією з виявлення нацистських воєнних злочинців.³⁴³ 21 листопада цього року прогресивні консерватори повторно перемогли на виборах до Палати громад Канади. Олександр Киндій та Андрій Гарві

материалы Комиссии при ЦК Компартии Украины по вопросам внешнеполитической пропаганды и идеологической борьбы и по другим вопросам», 3 січня – 24 грудня 1979, 206 арк., арк. 131-133.

³³⁶ Narasymiw B. Political Participation of Ukrainian Canadians Since 1945. *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Ltd, 1982. pp. 126-142., p. 132.

³³⁷ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 303.

³³⁸ Кіт Я. Новий уряд Канади. «Свобода»: газета. 1984. 20 жовтня. Ч. 202. С. 2, 4., с. 2, 4.

³³⁹ Два українці стали членами кабінету Канади. «Свобода»: газета. 1984. 20 вересня. Ч. 180. С. 1.

³⁴⁰ Новий міністер юстиції Канади. «Гомін України»: газета. 1986. 9 липня. № 28 (2235). С. 1.

³⁴¹ Верига В. Батько канадської багатокультурності: Павло Юзик., с. 261, 265-266.

³⁴² Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 303.

³⁴³ Яворський С. Джон Сопінка - суддя Верховного Суду Канади. *Нові дні: український універсальний журнал*. Toronto, 1988. Ч. 39, № 461/462, липень-серпень, с. 39.

пройшли до нижньої палати федерального парламенту.³⁴⁴ Українець Гарві Андре був призначений міністром регіонального промислового розвитку та державним міністром науки.³⁴⁵

29 січня 1990 року в урочистій залі засідань Сенату відбулася церемонія вступу колишнього депутата Палати громад федерального парламенту та міністра юстиції і генерального прокурора Канади Романа Гнатишина на посаду генерал-губернатора Канади. Ця подія мала особливе значення для всього канадського українства, адже наступного, 1991 року воно відзначало сторіччя власного поселення у британському домініоні.³⁴⁶

Обрання Романа Гнатишина генерал-губернатором українська спільнота Канади сприйняла як гідну оцінку свого внеску у розвиток країни. Зокрема, він започаткував на теренах своєї резиденції відкриті літні концерти, встановив нагороди в галузях мистецтва, науки, освіти, став на захист аборигенів і метисів. Перебування на посаді генерал-губернатора Канади етнічного українця, котрий позиціонував своє походження в просторі публічної політики країни та на міжнародному рівні, сприяло мобілізації матеріальних та людських ресурсів українською діаспорою та захисту її інтересів³⁴⁷. Слід зауважити, що в перші роки існування КУК автори радянських звітів та довідок про становище українців у Канаді підкреслювали «*маріонетковість*» Комітету щодо федерального уряду, обґрунтовуючи свою позицію тим, що, попри лояльність КУК до влади, українці фактично не представлені у владі ні на провінційному, ні на федеральному рівні, а в канадському парламенті є лише двоє депутатів-українців.³⁴⁸ Як бачимо, після Другої світової війни ця ситуація зазнала докорінної трансформації, завдяки активності КУК етнокультурна українська громада набула рис етнополітичної, яка через свою суспільно-політичну активність добивалася захисту політичних, культурних і соціальних прав у межах канадської держави та її багатокультурного суспільства.

³⁴⁴ Консервати перемогли у федеральних виборах. «Гомін України»: газета. 1988. 30 листопада. № 49 (2360). С. 1.

³⁴⁵ Hillmer N. Andre, Harvie. *The Canadian encyclopedia*. Toronto, Ont.: McClelland & Stewart Collection. 2000. p. 76.

³⁴⁶ Рамон Гнатишин – новий генеральний губернатор Канади. «Свобода»: газета. 1990. 17 жовтня. Ч. 31. С. 1, 7., с. 1.

³⁴⁷ Макар В. Ю. Формування, розвиток і перспективи двосторонніх відносин України та Канади: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2021. 498 с., с. 181-182.

³⁴⁸ ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп. №23, Спр. №4359 т. II, арк. 12–14.

3.2. Становлення інформаційної служби Комітету (Конгресу) українців Канади

Самопредставлення в системі засобів масової інформації залишалося для Комітету українців Канади насущним. Україномовне телебачення та радіомовлення, періодична преса оберігали громаду від природніх законів асиміляції³⁴⁹, а також зберігали резистентність перед радянською друкованою³⁵⁰, телевізійною³⁵¹ і радіо-пропагандою, яка з вересня 1947 року розпочала спеціальне мовлення українською мовою на Північну Америку за рішенням секретаря ЦК КП(б)У Лазаря Кагановича.³⁵² На сторінках українських національно-патріотичних діаспорних часописів друкувалися повідомлення про засідання Централі КУК, пленарні засідання Президії, річне засідання Централі, поточну працю Комітету Українок Канади, установчі збори Культурно-Освітньої Ради при КУК, першу Всеканадську конференцію університетських студій українознавства та діяльність проводу в інших сферах.³⁵³

Використання радіостанцій для передачі музичних та вокальних концертів, доповідей та новин українською мовою почалося ще у 1930-их роках, втім, обмежилося студіями осередків української громади та з нагоди національних і релігійних свят.³⁵⁴ Спершу народні доми, освітні та політичні організації виготовляли передачі власними силами, зокрема і силами хорів, а пізніше для передач почали вживати платівки.³⁵⁵

³⁴⁹ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 118.

³⁵⁰ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №5488 «Вопросы иностранных связей и международных отношений». Начато 16.01.194 – Закончено 29.12.1948. «План работы УСКС на август – декабрь 1948 года», арк. 118–146.

³⁵¹ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №5488 «Звіт УТКЗЗ до відділу пропаганди ЦК КП(б) У щодо виготовлення документальної стрічки “Перебування на Радянській Україні делегацій прогресивних українських організацій Канади і США”, 23 жовтня 1948 р.», арк. 229.

³⁵² ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №4365 т. III, арк. 60–61.

³⁵³ Сорокіна О.С. «Бюлетень комітету українців Канади» (КУК) як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-80-х рр. ХХ ст.. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2015. №4 (293) травень. С.117-126., с. 121.

³⁵⁴ Тесля І. Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення., с. 48.

³⁵⁵ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 220.

На Першому Все-Канадійському Конгресі українців Канади 23 червня 1943 року у Вінніпегу Григорій Гис запропонував делегатам створити пресову службу КУК в Лондоні, що мала би вести мовлення на Північну Америку, та інформаційно-пропагандистський відділ при ній, видавати англомовну літературу про українців та Україну.³⁵⁶ Наступного дня координатор КУК та провідник Крайової Екзекутиви УНО Володимир Коссар підтримав його ідею, додавши, що саме цій пресовій службі слід сприяти висвітленню діяльності української громади в англоканадській, франкоканадській та іншій пресі та подавати сюди правдиві відомості.³⁵⁷

Після Другої світової війни почалося організоване і регулярне україномовне радіомовлення.³⁵⁸ Цьому сприяли нова хвиля української еміграції до Канади, утворення на її основі нових релігійних і національних організацій на такому мистецькому рівні, що могли поширювати українську хорову та музичну культуру.³⁵⁹ Щоденні українські *«радіогодини»* розпочалися у Торонто, Вінніпегу та Едмонтоні, а щотижневі – в Монреалі, Давфіні, Саскатуні та Віндзорі. Найбільша кількість так званих радіоаудіцій відбувалася у різдвяні та великодні свята.³⁶⁰ Налагодження регулярного інформування української громади україномовними ЗМІ було для КУК завданням підвищеної ваги також з огляду на радянські інформаційно-психологічні спецоперації, які з перших повоєнних років були розгорнуті ЦК КП(б)У з допомогою т. зв. *«прогресивних українських організацій»* та засобами Українського культурного товариства зв'язків із закордоном. Для ілюстрації масштабів пропагандистської роботи комуністів наведемо дані лише за 1948 рік, коли для психологічної обробки канадських українців було спрямовано: 3 кінофільми (13 копій); 26 найменувань політичної літератури (1488 примірників); 280 фотоматеріалів (6110 копій); 225 радянофільських статей, розміщених у канадській пресі; 39 найменувань художньої літератури (8629 примірників); газети *«Радянська Україна»* і *«Правда України»* (63424 примірники); 6 найменувань літературних журналів (11650 примірників); 3 довідники і словники (1442

³⁵⁶ Перший Все-Канадійський Конгрес українців Канади Виніпег, 22, 23, 24 червня 1943., с. 80.

³⁵⁷ Згадане джерело, с. 133.

³⁵⁸ Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення., с. 48.

³⁵⁹ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)., с. 220.

³⁶⁰ Тесля І. Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення., с. 48.

примірники).³⁶¹ З 1950 року т. зв. «прогресивні організації українців Канади», за погодженням з відділом агітації і пропаганди ЦК КП(б)У, скеровували на навчання журналістиці в УРСР молодих комуністів. Розлогі характеристики кандидатів на навчання, з детальними біографічними довідками та передбачуваними місцями майбутньої роботи після повернення в Канаду, ретельно вивчались у радянському посольстві в Оттаві, в Міністерстві державної безпеки (далі – МДБ) УРСР і в ЦК КП(б)У.³⁶² У Москві та Києві були незадоволені тим, що станом на 1950 рік на три т. зв. «прогресивні» україномовні газети в Канаді припадає аж дванадцять «націоналістичних».³⁶³ Тому вживалися заходи для швидкої зміни ситуації на власну користь. І треба визнати, що в 1950–1951 роках радянська агентура з т. зв. «прогресивних» організацій разом з київським Товариством культурних зав'язків із закордоном і ЦК КП(б)У зуміли частково перехопити в КУК інформаційний порядок денний під час відзначення 60-річчя початку поселення перших українців на канадській землі і 90-річчя з дня смерті Тараса Шевченка. 31 березня 1951 року головна газета Ліги визволення України «Гомін України» закликала протидіяти цій акції: «... московсько-большевицькі прислужники з так званих прогресивних організацій задумали, й останнім часом почали використовувати в своїх цілях, патріотичні почуття української громадськості... Вони захопили в свої руки ініціативу проведення урочистостей з нагоди 60-річчя поселення українців у Канаді... Вся кампанія цієї кліки має яскраво виражений політичний і дискримінаційний характер для української громадськості. Серйозна загроза наслідків діяльності цієї кліки полягає на тому, що свої дії вона прикрила святим для кожного українця іменем Тараса Шевченка... <...> Українська громадськість повинна зрозуміти провокаційність дій московських прислужників і дати їм рішучу відповідь. Українська громада відзначатиме день 60-річчя поселення українців у Канаді як день української солідарності, день антикомуністичної готовності <...> Монумент Тарасові Шевченку, привезений большевиками в Канаду, з часом

³⁶¹ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №5488 «Зведена таблиця відправлених матеріалів УТК33 за 1948 рік», арк. 405.

³⁶² ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 24, Спр. №186 «Вопросы иностранных связей и международная информация», арк. 181–199; 217–219; 221–222; Справа №708 (№12/06, т. I) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 13.01.1950 – 13.12.1950, арк. 70–71.

³⁶³ Згадана справа. «Список прогресивних і націоналістичних газет, які видаються в Канаді», арк. 201–202.

буде ревіндикований українською громадськістю, як власність українців за межами України. Черговий московсько-большевицькій диверсії дамо належний відпір!».³⁶⁴ Фактично, врятувати інформаційну складову святкувань важливих для канадського українства дат цього року проводу КУК вдалося за допомоги канадського уряду, який погодився на вироблення спільної з ним програми ювілейних святкувань, а також завдяки широкому залученню і співпраці українських церков (греко-католицької та автокефальної православної), які організували відповідні урочисті богослужіння з висвітленням у місцевій україномовній та англомовній пресі.³⁶⁵

Ще одним вектором впливу комуністичної пропаганди на українську громаду стало суттєво нарощене в 1951–1952 роках радіомовлення українською мовою «за океан». ЦК КП(б)У чітко визначив основні цілі такого впливу: «1. Пропаганда комуністичного будівництва в Радянській Україні та висвітлення успіхів УРСР як невід'ємної частини СРСР. 2. Пропаганда перемог ленінсько-сталінської національної політики в контексті скріплення дружби між народами СРСР. 3. Викриття звіриного образу американського імперіалізму та його прислужників – українських буржуазних націоналістів; виховання ненависті в зарубіжних слухачів до англо-американських паліїв війни. 4. Пропаганда соціалістичних перетворень в Західній Україні (маючи на увазі, що більшість українців у Канаді та США є вихідцями з західних областей)».³⁶⁶ Агресивна інформаційна політика комуністів не залишала альтернативи – боротьба з їхньою пропагандою потребувала централізації зусиль. Упродовж всього 1951 року КУК через підконтрольну пресу розгорнув широку кампанію, покликану переконати уряд Канади створити україномовну редакцію канадського радіо, яка працюватиме не лише для слухачів у Канаді, але й забезпечуватиме радіомовлення на окуповану московськими більшовиками Україну.³⁶⁷ Зусилля КУК, врешті-решт, досягли своєї мети й у червні 1952 року в Міжнародній службі Канадської телерадіомовної корпорації створено український

³⁶⁴ Цит. за: ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп. №24, Спр. №976 (12/16 т. I) «Подготовка к празднованию в Канаде 60-летия первых украинских поселений и Шевченковского юбилея. Краткая справка», арк. 72.

³⁶⁵ Згадана справа, арк. 71.

³⁶⁶ ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп.№24, Спр. 1882 (12/16 т. II) «Вопросы Министерства иностранных дел». 08.051952 – 08.12.1952, 179 арк. «Докладная записка. О некоторых недостатках радиопередач для украинцев, проживающих за границей», арк. 99–100.

³⁶⁷ ЦДАГОУ, Ф.№1, Оп.№24, Спр. 1882 (12/16 т. II) «Обзор газеты “Украинский Голос” за 1951 год», арк. 245–246; «Обзор издающихся в Канаде украинских националистических газет за 1951 год», арк. 275.

відділ, керівником якого став педагог Гордон-Богдан Панчук.³⁶⁸ Звідси українська музика та україномовні випуски новин і передачі релігійного та культурного змісту не лише розповсюджувалися на територію Канади, але й пересилалися на етнічні землі.³⁶⁹

1 січня 1953 року друком вийшов перший випуск Бюлетеня Комітету українців Канади. *«З появою цього бюлетеня КУК матиме на будуче більші можливості подавати джерельні вістки про свою працю, обговорення, організаційні справи і працю, бюджетово-фінансові питання, національна вкладка, та все, що є важне для ведення громадської праці. Започатковуємо цей бюлетень в добрій вірі й з твердим наміром зробити добру службу для ще кращого розвитку українського громадського життя в Канаді».* – писали видавці.³⁷⁰ Канадське українство прихильно поставилося до появи головного інформаційного органу свого проводу.³⁷¹ Бюлетень став зв'язковим каналом між Централєю Комітету, його складовими організаціями, місцевими осередками та всією громадою, своєрідним *«дзеркалом української організованої спільноти в Канаді».* Тут подавалася інформація про кроки КУК на культурному, громадському і політичному шляху.³⁷² Оприлюднювалися матеріали, які розкривали основні завдання, що мотивували успіхи українських емігрантів, поглиблювали знання про форми і способи їхньої роботи. Офіційні документи у вигляді звернень, постанов, заяв, розпоряджень і комунікатів відображали основні етапи роботи канадського українства зі збереження національної ідентичності, етнокультурних особливостей українців зарубіжжя, зближення з населенням материкової України. Редакційні матеріали, зокрема рецензії, доповіді, програми конференцій, статті, тексти публічних виступів, інформували про вагомий внесок учених, педагогів, популяризаторів знань у розвиток української науки та культури на теренах Канади, висвітлювали будні

³⁶⁸ Heroes of their day: the reminiscences of Bohdan Panchuk. Toronto, Ontario: The Multicultural History Society, Ontario Heritage Foundation, 1983. 168 p.: ill., p. 132.

³⁶⁹ Тесля І. Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення., с. 48.

³⁷⁰ Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. Мюнхен: Український вільний університет, 1977. 341 с., с. 117.

³⁷¹ Четвертий Все-Канадський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953., с. 38.

³⁷² Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді., с. 117.

канадських українців.³⁷³ Поява Бюлетня КУК завдала суттєвого удару по т. зв. україномовній *«прогресивній»* пресі, зокрема по основному рупору радянофільської пропаганди – газеті *«Українське життя»*, яка, маючи лише 7500 читачів-передплатників, постала перед загрозою банкрутства, що змусило МЗС УРСР звернутись до Центральних комітетів Комуністичних партій Радянського Союзу та України з проханням надати газеті щорічні субсидії в розмірі десяти тисяч канадських доларів.³⁷⁴

1–2 травня 1953 року в готелях *«Сент-Реджіс»* і *«Роял-Александра»* у Вінніпегу з ініціативи проводу Комітету українців Канади пройшла перша крайова конференція працівників українсько-канадської преси. У вступному слові його президент Антін Яремович підкреслив, що в Канаді українська діаспорна преса *«може виконати велику роль всередині української етнічної групи і назовні дати українському життю ясне лице»*. Учасники конференції заснували Спілку українських журналістів Канади, котра мала координувати працю діаспорних часописів та друкувати англomовне видання, закликали до захисту і збереження української вільної преси в умовах радянського окупаційного режиму в Україні.³⁷⁵

Тим часом, Централя КУК вела перемовини з дирекцією Канадської телерадіомовної корпорації про відведення часу україномовним трансляціям у її мережі.³⁷⁶ 1956 року після добровільної відставки Гордона-Богдана Панчука з посади очільника українського відділу Міжнародної служби Канадської телерадіомовної корпорації його замінив канадський телеведучий Діп Чіпмен. Завдяки йому налагодилася ця співпраця.³⁷⁷

У 1950–1960-их роках приватні телепрограми почали з'являтися у різних осередках української громади Канади. Вони виготовляли телевізійну продукцію з нагоди різних урочистостей та історичних дат. Утім, їхнє поширення було суттєво ускладнене через високу вартість комерційного продукту. Зважаючи на цей фактор,

³⁷³ Сорокіна О.С. «Бюлетень комітету українців Канади» (КУК) як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-80-х рр. XX ст., с. 122.

³⁷⁴ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис №24, Спр.№2910 (12/5 т. I), «Вопросы Министерства иностранных дел УССР». 06.01.1953 – 10.11.1953, 165 арк. «Письмо Министра иностранных дел УССР А.Барановского в ЦК КПУ тов. Мельникову Л. Д. 2 февраля 1953 года», арк. 6–8.

³⁷⁵ Четвертий Все-Канадський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953., с. 116-121.

³⁷⁶ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 118.

³⁷⁷ П'ятий і шостий Все-Канадські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959., с. 152-153.

КУК домагався визнання на державному рівні українсько-канадської культури як частини загальноканадської, що відкривало б шлях для створення українських постійних теле- і радіопередач у державних або регіональних ЗМІ.³⁷⁸

5 липня 1962 року проблему інформаційної політики Комітету українців Канади висвітлив на VII з'їзді КУК співробітник українського відділу служби міжнародного радіомовлення та керівник відділу франкомовних новин Канадської телерадіомовної корпорації український діаспорний журналіст Ростислав Шульгин.³⁷⁹ На його пропозицію делегати доручили Президії КУК подати урядові меморандум представницьких організацій етнічних меншин про право на мовлення їхніми ж мовами, залучити їх носіїв до керівництва корпорації, нарешті розглянути на Королівській комісії це питання.³⁸⁰ Після VII з'їзду провід КУК створив пресову комісію та відновив видання «Пресових вістей».³⁸¹

11 жовтня 1965 року делегати VIII Конгресу доручили Президії Комітету звернутися до всіх видавців, редакторів і журналістів оприлюднити правдиву інформацію з нагоди 75-річчя українського поселення в Канаді, 100-річчя Канади та 50-річчя заснування Української Народної Республіки, створити пресову референтуру для популяризації українського друкованого слова.³⁸² Зокрема, закликали керівництво Канадської телерадіомовної корпорації та Національної кінематографічної ради Канади *«удокументувати»* в усіх засобах масової інформації *«кольорові серії більших фестивалів, які будуть організовані і координовані через КУК у цілій Канаді, щоб представити багатство української культури, як внесок українців Канади до канадійської культури, як цілості»* та *«історичні розповіді про поселення українців в Канаді, використовуючи для цього всі доступні джерела, такі як “Сини Землі” І. Киріяка та інші аспекти з українського життя – соціальні, культурні, релігійні, виховні й економічні в Канаді з думкою збагатити Канаду тим безцінним вкладом»*.³⁸³ А 14 жовтня 1968 року делегати IX з'їзду КУК зобов'язали Президію розбудовувати службу зв'язку та інформації,

³⁷⁸ Тесля І. Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення., с. 48.

³⁷⁹ Сьомий конгрес українців Канади: 5-7 липня 1962., с. 89-93.

³⁸⁰ Згадане джерело, с. 131-132.

³⁸¹ Там само, с. 137.

³⁸² Восьмий конгрес українців Канади., с. 138-139.

³⁸³ Згадане джерело., с. 154.

оформити пресово-інформаційну комісію з метою налагодження інформаційної служби і забезпечення подачі відомостей про життя канадського українства через пресу, підготувати видання україномовної і англійської періодичної преси та розширення впливу на сферу телебачення і радіомовлення.³⁸⁴

3 липня 1970 року українці Манітоби отримали можливість слухати щоденно, окрім неділь, україномовні радіоновини на Вінніпезькій радіостанції, а щопонеділка – півгодинну програму української музики і літератури, які провадили Централь КУК та відділ Союзу українського студентства Канади для *«студій і підготовки матеріалів для майбутніх українських радіопрограм»* в надії *«здобути на радіостанціях СБС для терену цілої Канади»*.³⁸⁵ З цього моменту у країні поступово влаштовувалися україномовні телепередачі, Канадська телерадіомовна корпорація час від часу пересилала на своїх радіохвилях українську пісню та музику на численні прохання слухачів.³⁸⁶

11 жовтня 1971 року делегати Х Конгресу доручили Президії вжити негайних заходів для усунення дискримінаційних положень, які обмежують використання інших мов етнічних груп Канади (окрім англійської, французької, індіанської та ескімоської) встановити життєздатні та ефективні зв'язки з визнаними організаціями, що представляють різні етнокультурні сегменти населення Канади, згідно з рекомендаціями Королівської комісії з радіомовлення, телебачення та телекомунікацій, Канадської телерадіомовної корпорації та Національної кінематографічної ради Канади.³⁸⁷ Нарешті започаткувалися приватні *«радіогодини»* в усіх осередках української громади Канади. Запровадилися такі щоденні україномовні радіопрограми, як *«Пісня України»* – в Торонто, *«Українська радіопрограма Василя Шарвана»* – у Буффало, *«Сурма»* – у Торонто. У Порт-Артурі та Форт-Вільямсі Ліга визволення України створила редакцію щотижневої радіопрограми.³⁸⁸

³⁸⁴ Дев'ятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1968., с. 162-163.

³⁸⁵ Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971., с. 62.

³⁸⁶ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991), с. 220.

³⁸⁷ Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971., с. 217.

³⁸⁸ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991), с. 220-221.

26–29 березня 1972 року делегація КУК в Оттаві під керівництвом президента Петра Кондри зустрілася з чиновниками Національної кінематографічної ради Канади та Королівської комісії з питань радіомовлення, телебачення і телекомунікацій. Мовилося про виробництво фільму на українську тематику та дублювання українською мовою десяти картин, відібраних КУК для показу в публічних школах, зняття обмежень на використання української мови в радіо- і телепередачах.³⁸⁹ Було збільшено передавання англomовних програм з нагоди українського Великодня, Давфинського фестивалю та Різдва. Завершено випуск україномовних фільмів «Курилик», «Пливи до моря», «Канадці танцюють», «Познайомтесь з Канадою», «Нагані».³⁹⁰ У листопаді 1973 року делегація КУК на чолі з Ісидором Глинкою офіційно виступила проти наміру федеральної телерадіокорпорації вилучити україномовні передачі з франко-канадської станції в Сен-Боніфасі. Апеляція була успішною, і мовлення продовжилося. У травні 1974 року провід КУК представив доповідь на слуханнях спеціальної Комісії в Оттаві на захист етнічних програм на радіо і телебаченні. Після цього відбулася розмова з президентом Канадської телерадіомовної корпорації Лореном Пікаром. Ці заходи сприяли ліцензуванню станцій CKJS і CKND TV у Вінніпегу, які зобов'язалися включати етнічні програми.³⁹¹ Наприкінці цього року тут вийшов перший документальний фільм про канадське українство.³⁹²

12 березня 1975 року члени КУК на чолі з представником проводу Павлом Климківим на слуханнях Канадської комісії з питань радіомовлення, телебачення і телекомунікацій відстоювали потребу включення українських та інших етнічних програм до телерадіопередач Канадської телерадіомовної корпорації.³⁹³ 25 березня у Вінніпегу розпочала роботу багатонаціональна радіостанція CKJS.³⁹⁴ Передачі готували українсько-канадські журналісти, а її президентом став адвокат з Вінніпегу

³⁸⁹ Kondra P.A. A review of half a century of Community Leadership. Winnipeg: Ukraininan Canadian Congress, 1993. VIII, 102 p.: ill., p. 46-49.

³⁹⁰ Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974., с. 38.

³⁹¹ Kondra P.A. A review of half a century of Community Leadership., p. 49.

³⁹² Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974., с. 38.

³⁹³ Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977 / Конгрес українців Канади (12; 1977; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1977. 187 с., с. 47.

³⁹⁴ Радчук С. Я обрав Канаду: спогади. Луцьк: Вежа, 2008. VIII, 105с., [6] арк. фотоіл., с. 45.

Андрій Огаренко.³⁹⁵ 12 вересня цього року Комітет надіслав П'єру Елліоту Трюдо 25 рекомендацій стосовно взаємної співпраці. Серед інших називалися «добрі послуги» про зміну позиції Канадської телерадіомовної корпорації щодо багатомовного мовлення, щоб мати «багатомовні програми..., запроваджені на регіональній основі на телебаченні CBC». Комітет рекомендував дирекції корпорації призначити віце-президента, який відповідатиме за «розвиток і впровадження багатокультурного та багатомовного мовлення», зауваживши, що федеральна програма багатокультурності має надавати «пріоритет довгостроковим творчим проектам, а не задовольняти безліч прикладів від випадку до випадку».³⁹⁶ 5 лютого 1976 року Екзекутива Комітету українців Канади зустрілася з міністром багатокультурності Джоном Монро, який підтримав ці вимоги та обіцяв збільшити фінансування на збереження і навчання неофіційних мов Канади, розширення мережі багатокультурних і багатомовних телерадіомовних програм державної телерадіомовної корпорації, підвищення дотацій для культурних проєктів, ініційованих національними та етнічними спільнотами країни.³⁹⁷

Ділова співпраця тривала. 30 травня 1977 року Централь Кук подала до Канадської комісії з питань радіомовлення, телебачення і телекомунікації меморандум в справі «пересилання багатомовних і багатокультурних радіо і телепередач у Канаді».³⁹⁸ В ньому вимагала надання ліцензій багатомовним приватним радіо- і телестанціям для виконання потреб місцевих меншин і віддзеркалення цілісної двокультурності Канади.³⁹⁹ 23 листопада цього року Централь подала інший запит до цієї Комісії – щодо розбудови україномовних теле- і радіопрограм, котрий став предметом грудневих публічних слухань у Вінніпегу. Інтереси проводу канадського українства представляли ексекютивний директор КУК Симеон-Ярослав Кальба, його віцепрезидент Мирон Спольський та адвокат Павло Климків. 19 вересня 1978 року разом з членами Онтарійської провінційної ради та Торонтського міського відділу КУК той порушив питання «признання ліцензії на

³⁹⁵ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 119.

³⁹⁶ Восіурків В. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community., p. 117-118.

³⁹⁷ Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977., с. 46-47.

³⁹⁸ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 8., с. 435.

³⁹⁹ Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977., с. 48.

першу в Канаді приватну все-етнічну телевізійну станцію» на зустрічі з чиновниками уряду. І уже 7 січня 1979 року через телемережу Канадської телерадіомовної корпорації транслиювалися цілодобові українські новорічна і різдвяна програми за участі хору імені Олександра Кошиця та Вінніпезького симфонічного оркестру. На прохання численної громадськості програма повторно транслиювалася в січні 1980 року.⁴⁰⁰

Фактично, на початок 1980-х років КУК зумів добитися покриття україномовним радіо- й телемовленням всієї території Канади і зробити передачі доступними для усіх її мешканців українського походження. Одночасно ціла низка телепередач знайомила з українською культурою і традиціями інші етнічні групи Канади.

10 жовтня 1983 року делегати XIV Конгресу доручили Президії Комітету українців Канади *«дальше докладати всіх зусиль, щоби здійснити українсько-мовні програми на телевізійній та радієвій сітці СіБіСі, та поширення таких програм на приватних станціях», а також вимагали «збільшення годин україномовних передач міжнародньої служби СіБіСі в Україні» та закликали міжнародну службу телерадіокорпорації зробити все, щоб «зміст передач краще відповідав дійсному політичному становищу української громади в Канаді та в Україні».*⁴⁰¹

13 жовтня 1986 року делегати XV Конгресу зобов'язали Президію КУК домагатися від державної телерадіокорпорації висвітлення участі української громади у суспільному житті в україномовних та англomовних програмах, заохочувати людей *«реагувати на середники масової інформації (мідію) в таких справах, які заторкують українців»* в контексті взаємодії між Централєю та місцевими осередками КУК.⁴⁰²

11 жовтня 1987 року Централя Комітету у присутності українців-депутатів Палати громад федерального парламенту Стефана Папроцького і Андрія Вітра та сенаторки-українки Марти Беліш, радниці мера столиці Жаклін Гольцман та родини покійного сенатора-українця Павла Юзика відкрила Українське інформаційне бюро

⁴⁰⁰ Тринадцятий Конгрес Українців Канади відзначає 40 років праці КУК, 1940-1980: 10-13 жовтня 1980., с. 48.

⁴⁰¹ Чотирнадцятий конгрес українців Канади: 7,8,9 і 10 жовтня 1983., с. 251.

⁴⁰² П'ятнадцятий Конгрес Українців Канади. Вінніпег, Манітоба: [б.в.], 1986. 242 с., с. 209-210.

під керівництвом директора Андрія Глуховецького. Згодом воно стало посередником офіційної політики провладу та захищало його інтереси, підтримувало зв'язки з федеральним урядом.⁴⁰³ У рамках своїх постійних адвокаційних зусиль дбало про реалізацію ініціатив, спрямованих на розвиток контактів з депутатами обох палат федерального парламенту та державними службовцями федерального уряду різних рівнів. Протягом 1988 і 1989 років розіслана велика кількість листів депутатам Палати громад і Сенату, засобом масової інформації та різним чиновникам в ключових департаментах уряду, в яких порушувалися проблеми, що турбують українську громаду Канади. Були проведені зустрічі з представниками уряду, де предметом обговорення були питання багатокультурності, канадсько-українських відносин, пошуку воєнних злочинців та низка інших важливих моментів законодавчої та соціальної політики. Інформаційне бюро підготувало низку аналітичних записок стосовно урядового законодавства та представило позицію КУК до парламентських комітетів. Водночас працювало із зацікавленими адвокаційними групами в рамках коаліцій або неформальних зв'язків, а також готувало оглядові записки з певних питань, інформуючи провід КУК про важливі події. Крім того, тісно співпрацювало з українською громадою Канади для задоволення її чутливих потреб, листувалося з окремими українцями з США та Британії. Накопичена база, яка включала комп'ютеризовані дані та факсимільні ресурси, збільшила спроможності канадського українства реагувати та впливати на суспільне буття.⁴⁰⁴ Почалося транслявання суспільно-політичних процесів в Україні задля відновлення її державності.⁴⁰⁵

10 жовтня 1989 року XVI Конгрес українців Канади доручив Екзекутиві Централі скласти кошторис на видання двомовного бюлетеня, що *«повинен містити інформації про життя і діяльність українців у Канаді»*, для *«збільшення контактів і комунікації поміж українцями Канади»*.⁴⁰⁶ В листопаді наступного року Централя довідалася про наміри закрити українську програму при «Радіо Канада», що вела передачі для громадян Української РСР. Відтак, висловила письмовий протест

⁴⁰³ Шістнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989., с. 47-48.

⁴⁰⁴ Згадане джерело., с. 135-137.

⁴⁰⁵ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 86-88.

⁴⁰⁶ Шістнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989., с. 316.

прем'єр-міністру і його заступнику, міністру закордонних справ Джозефу Кларку. Україномовне телебачення і радіомовлення Канади для України продовжило працю.⁴⁰⁷

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року та під час проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня того року, президент КУК Дмитро Ципівник і його виконавчий директор Василь Вербенюк дали низку інтерв'ю на загальноканадському радіо, телебаченні та у пресі про хід відновлення української державності.⁴⁰⁸ Вони мали великий успіх серед громадян Канади, стали частиною масштабної просвітницької кампанії про Україну, яку розгорнув КУК на зламі 1991–1992 років. З метою подальшої протидії ворожим спеціальним операціям з дискредитації відновленої української державності на інформаційному просторі Канади, 11 жовтня 1992 року XVII з'їзд Конгресу рекомендував Екзекутиві щомісячно інформувати громаду про свою діяльність через пресу, захищати добре ім'я українців від закидів у засобах масової інформації.⁴⁰⁹

3.3. Зовнішньополітичні підходи та орієнтири Комітету (Конгресу) українців Канади

Позиція Комітету Українців Канади як представницької структури канадського українства, що однозначно стала на бік англосаксів у роки Другої світової війни, дала йому надзвичайно важливий моральний капітал у повоєнний період, дозволила у роки Холодної війни проводити свою зовнішню політику за двома основними векторами – об'єднання українських націонал-патріотичних діаспорних організацій у вільному світі та підтримка боротьби за відновлення української державності на історичній батьківщині. Фактично, досвід КУК з об'єднання під одним *“суспільно-політичним дахом”* цілої низки своїх складових та інших діаспорних організацій, які до того перебували в стані взаємної конкуренції, вселяв надію на створення провідної представницької організації світового

⁴⁰⁷ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 51.

⁴⁰⁸ Згадане джерело., с. 58.

⁴⁰⁹ Там само, с. 269.

українства поза межами його окупованої батьківщини, яка стане репрезентантом, голосом уярмленого народу і водночас опорою у боротьбі за свободу. Крім цього, успіхи КУК як єдиного представника канадського українства у різних царинах суспільно-політичного і культурного життя Канади стали гарним зразком для українців в інших вільних державах Заходу, спонукаючи їх до формування аналогічних «парасолькових» структур у державах свого проживання. Відтак, закономірно, що процес згуртування світового українства започаткував президент КУК Василь Кушнір.⁴¹⁰ Саме канадські українці стали ініціаторами об'єднання українських діаспорних організацій Сполучених Штатів Америки, Бразилії, Аргентини, Парагваю та Уругваю, провівши спільні наради стосовно культурного і політичного представництва у загальних справах.⁴¹¹

Цілком ймовірно, що така активність, покликана перетворити дисперсне світове українство в об'єднаного та впливового дипломатичного гравця глобального рівня, непокоїла Кремль і його колаборантів у Києві. Московські керманічі чітко усвідомили, що основна мета об'єднавчих процесів, ініційованих президентом КУК Василем Кушніром, – це, насамперед, тиск на уряди держав проживання великих громад закордонних українців з вимогою підтримати відновлення української державності. Підтвердженням є те, що з 21 липня 1946 року Перше управління МДБ УРСР розпочало *«оперативну розробку Василя Кушніра та КУК»*, відкривши проти фігурантів справу під криптонімом «Ядро». Сучасний український дослідник історії спецслужб Олександр Скрипник відзначав, що у період Другої світової війни сталінські карально-репресивні органи не мали достатнього ресурсу для початку оперативної розробки КУК і зосереджувалися на більш життєво необхідних для *«червоної імперії»* завданнях, проте початок Холодної війни *«ознаменувався активізацією роботи проти всіх антирадянських організацій за кордоном. Серед таких опинився і Комітет українців Канади (...). Його взяли в оперативну розробку і завели справу під назвою “Ядро” із забарвленням “контрреволюційна діяльність”»*. Слідчі МДБ УРСР характеризували

⁴¹⁰ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 159.

⁴¹¹ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 455.

КУК як одну із *«найсильніших і найвпливовіших серед реакційних слов'янських організацій»*.⁴¹² Уважно вивчаючи його програмні документи, радянські розвідники усвідомлювали, в чому полягають основні напрями міжнародної активності українсько-канадських націонал-патріотів. Зокрема, аналітиків з МДБ непокоїли положення Другого Все-Канадійського Конгресу українців Канади 4-6 червня 1946 року, який висловив *«своє задоволення тим, що більшість українських територій в Європі об'єднані і тим, що Україна входить до Організації Об'єднаних Націй. Водночас він стверджує, що це не є здійсненням віковичних прагнень українського народу, спрямованих на те, щоб мати свою власну незалежну державу. Український народ і надалі перебуває в стані рабства без справжньої незалежності, і тому ми рішуче протестуємо проти того, щоб український народ, який поніс у цій війні величезні жертви, залишався залежним і не мав тих прав, які по праву належать йому. Конгрес висловлює своє тверде переконання в тому, що українці Канади завжди будуть підтримувати український народ у його боротьбі за повну незалежність і всіма силами допомагатимуть українському народові в Європі у його боротьбі за свої національні права»*.⁴¹³

Для реалізації завдання *«допомогти українському народові у Європі»* боротись за свої права Василь Кушнір здійснив взимку-навесні 1946 року велике європейське турне (Франція, Німеччина, Італія), під час якого провів низку нарад з представниками українських націонал-патріотичних діаспорних організацій. Основними завданнями поїздки були максимальне об'єднання та уніфікація базових позицій західноєвропейського українства, розв'язання питання щодо надання поточної допомоги і перевезення основної маси українських біженців з таборів для *«переміщених осіб»* до Північної Америки. Після повернення до Канади Василь Кушнір розгорнув масштабну кампанію зі збору засобів підтримки для європейських українців та розпочав активні перемовини з урядовими колами щодо

⁴¹² Скрипник О. Отець Василь Кушнір. Перший президент Комітету українців Канади / Служба зовнішньої розвідки України, 06 листопада 2024 р. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/y6aufwfv>

⁴¹³ Цит. за: Скрипник О. Отець Василь Кушнір. Перший президент Комітету українців Канади / Служба зовнішньої розвідки України, 06 листопада 2024 р. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/y6aufwfv>

потенційного прийняття 300000 українців на американському континенті.⁴¹⁴ Врешті-решт «за ініціативою КУК і за згодою канадського уряду була створена спеціальна місія, на яку поклалися обов'язки допомагати канадській імміграційній владі в Європі у відборі із таборів переміщених осіб кандидатів для в'їзду до Канади».⁴¹⁵

У МДБ розуміли, що поява в Канаді сотень тисяч біженців з Європи перетворить українців на третю етнополітичну групу цієї держави з усіма наслідками для внутрішньої і зовнішньої політики. Тому радянська агентура отримала завдання всіма способами торпедувати зусилля КУК, дискредитувати український національно-визвольний рух і потенційних переселенців як «нацистських колаборантів» і «терористів», створювати штучні перепони для імміграції.⁴¹⁶ Оцінюючи ситуацію, очільники проводу канадського українства усвідомлювали, що їхні стратегічні міжнародні завдання (врятувати якнайбільше українських біженців у Європі від потенційної репатріації до СРСР і масштабувати підтримку дипломатичної боротьби за відновлення української державності в Європі) потребують формування загальноамериканської «парасолькової» структури. Тож, з ініціативи Комітету, 18-21 листопада 1947 року в Нью-Йорку пройшов Установчий З'їзд Пан-Американської Української Конференції (далі – ПАУК), на якому було визначено представлення українських громад країн американського континенту на міжнародній арені та їх згуртування задля допомоги «визвольним змаганням українського народу» у його боротьбі за суверенну, вільну і соборну Українську державу.⁴¹⁷ Президія Конференції доручила Генеральному Секретаріатові негайно скликати Всеукраїнський Національний Конгрес поза межами поневоленої Батьківщини, в якому взяли б участь представники усіх українських національно-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій, зокрема й політичних партій і груп з усього вільного світу.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Скрипник О. Отець Василь Кушнір. Перший президент Комітету українців Канади / Служба зовнішньої розвідки України, 06 листопада 2024 р. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/yubaufwfv>

⁴¹⁵ Там само.

⁴¹⁶ Там само.

⁴¹⁷ ЦДАВОВУ, Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)», Опис №1, Справа №633 «Документи про роботу виконавчого органу Української Національної Ради (замітки про Пан-Американську українську конференцію в Торонто (Канада), листи)», 1948, 13 арк., арк. 6.

⁴¹⁸ До Всеукраїнської Світової Акції. *Український літопис (Аугсбург)*. 1948. Ч. 4-5. С. 5-6., с. 5.

Відслідковуючи події, які відбувалися на Установчому З'їзді ПАУК, офіцери Першого управління МДБ УРСР писали в довідці для керівництва, що на зібранні йшлося про «...“насадження московською окупаційною владою на українських землях чужих українцям порядків”, “про варварське знищення української духовності, культури, релігії та самобутнього традиційного устрою українського життя”, “про виселення українців із їхніх батьківських земель у далекі табори і заселення України іноземним елементом”, про захоплення “героїзмом вояків Української повстанської армії” і “про готовність усіма силами допомагати цій армії, вважаючи її першою гвардією демократичних ідеалів у Східній Європі” ...».⁴¹⁹

З цим матеріалом ознайомився безпосередньо міністр державної безпеки УРСР Сергій Савченко, котрий спілкувався зі своїми підлеглими. І втямив, що канадські та американські українці вважають неминучим нове світове військове протистояння (цього разу між демократичним світом і комуністичним табором), бажають сприяти в цьому протистоянні західним демократіям задля того, щоб український народ не був знову занурений у «чужоземне рабство».⁴²⁰ Прикметно, що подібну позицію займали мери окремих канадських міст, представники генералітету збройних сил Канади, сенатори, президенти університетів тощо. Навіть на зустрічі з президентом КУК Василем Кушніром прем'єр-міністр країни Луї Сен-Лоран «заявляв, що його завжди цікавило українське питання».⁴²¹

23–25 жовтня 1948 року в Торонто відбулася спеціальна нарада ПАУК.⁴²² Представники її Екзекутиви та делегати Українського Конгресового Комітету Америки (далі – УККА) і КУК визначили ставлення до нових політичних подій серед української еміграції в Європі, з'ясували способи і форми співпраці з

⁴¹⁹ Скрипник О. Отець Василь Кушнір. Перший президент Комітету українців Канади / Служба зовнішньої розвідки України, 06 листопада 2024 р. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/y6aufwfv>

⁴²⁰ Там само.

⁴²¹ Скрипник О. Отець Василь Кушнір. Перший президент Комітету українців Канади / Служба зовнішньої розвідки України, 06 листопада 2024 р. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/y6aufwfv>

⁴²² ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №1 «Документи громадсько-політичних організацій (листи, комунікати, звідомлення, резолюції, звернення, нотатки для пам'яті, правильники, проекти статуту, плани роботи, вир. з газ. та ін.) з організації та проведення СКВУ», б/д, 242 арк., арк. 3.

Українською Національною Радою, підготували план праці щодо скликання Світового Конгресу Вільних Українців.⁴²³

V Конгрес українців Канади, що відбувся у Вінніпегу в липні 1956 року, прийняв постанову про потребу *«єдиного політичного представництва українського народу на базі Української Національної Ради»*.⁴²⁴ В справу згуртування світового українства вступив Провід українських націоналістів на чолі з полковником Армії Української Народної Республіки Андрієм Мельником. 17 травня 1957 року під час десятитисячної маніфестації за нагоди 25-річчя Українського Національного Об'єднання в Торонто він заявив, що скликаний Світовий Конгрес Українців має згодом сформувати Світовий Союз Українців.⁴²⁵ 12 березня 1958 року в листі до Андрія Мельника Василь Кушнір розповів про труднощі на шляху до скликання Світового Конгресу Вільних Українців.⁴²⁶ 19 квітня того ж року провідник поміркованих українських націоналістів відповів прелатові, що *«...ідея скликання Світового Конгресу Українців і створення Світового Союзу Українців є така велична, що для неї варто потрудитися»*.⁴²⁷

9–12 липня 1959 року у Вінніпегу відбувся VI Конгрес українців Канади.⁴²⁸ Його делегати схвалили запропоновану президентом Українського Національного Об'єднання і віцепрезидентом КУК Миколою Плав'юком резолюцію із закликом завершити остаточну консолідацію всіх українців Європи та світу в рамках конституційного й репрезентаційного всеукраїнського Центру, що повинен принести успіх українській визвольній політиці та поставити українське питання в

⁴²³ Комунікат з нарад Секретаріату Пан-Американської Української Конференції в Торонто, Канада. *«Свобода»*: газета. 1948. 30 жовтня. Ч. 253. С. 3-4., с. 3.

⁴²⁴ ЦДАГОВУ, Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)», Опис №1, Справа №177 «Листування виконавчого органу Української Національної Ради з Комітетом українців Канади, Українським конгресовим комітетом Америки, Об'єднанням українців у Великобританії, митрополитами Української автокефальної церкви Вінніпегу і всієї Канади про співпрацю різних політичних організацій, розкол в Українській православній церкві; статут центрального представництва української еміграції в Німеччині», 18 вересня 1952 – 27 травня 1961, 136 арк., арк. 40.

⁴²⁵ ЦДАГОВУ, Фонд №429, Опис №1, Справа №1, 242 арк., арк. 234.

⁴²⁶ ЦДАГОВУ, Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926-2015), громадсько-політичного діяча, журналіста, редактора», Опис №18 «Документи про діяльність Українського Національного Об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем», Справа №46 «Лист Кушніра В. до Мельника А. щодо скликання СКУ.», Маш., коп., 12 березня 1958, 1 арк., арк. 1.

⁴²⁷ ЦДАГОВУ, Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926-2015), громадсько-політичного діяча, журналіста, редактора», Опис №18 «Документи про діяльність Українського Національного Об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем», Справа №50 «Лист Мельника А. до Кушніра В. щодо скликання СКУ та створення ССУ.», Маш., коп., 19 квітня 1958, 1 арк., арк. 1.

⁴²⁸ ЦДАГОВУ, Фонд №429, Опис №1, Справа №1, 242 арк., арк. 6.

площину актуальної світової проблеми.⁴²⁹ Президія КУК після цього домовилася з Президією УККА про створення Підготовчого комітету зі скликання Світового Конгресу Українців та укладення Статуту Світового Союзу Українців із відповідною усталеною організаційною структурою для всіх українців та їхніх організацій за межами України і у вільному світі.⁴³⁰

29–30 жовтня 1960 року в Нью-Йорку відбулася VI сесія Пан-Американської Української Конференції на тему Світового Конгресу Вільних Українців. Було обрано Підготовчий комітет у складі членів українських діаспорних організацій країн американського континенту, запрошені українські політичні і громадські організації вільного світу та церковні ієрархії взяти участь в тривалій, клопіткій праці.⁴³¹

VII Конгрес українців Канади 6–7 липня 1962 року доручив Програмовій комісії Підготовчого комітету на чолі з Василем Кушніром провести спільно з УККА та всіма українськими крайовими громадськими організаціями конференцію ПАУК.⁴³² 4–5 вересня 1964 року у Вінніпегу відбулася VII Сесія ПАУК стосовно скликання СКВУ. Доповідач Володимир Кохан і Василь Мудрий звітували про діяльність Програмової і Організаційної комісій Підготовчого комітету, відзначивши згоду всіх українських діаспорних центральних, громадських і крайових організацій та церковних ієрархій світу про участь у його скликанні. Учасники сесії постановили дбати про виховання земляків в українському дусі та збереження української національної субстанції, української культури і мови в країнах свого проживання.⁴³³ Було вирішено запросити на Перший Світовий Конгрес Вільних Українців представників центральних репрезентацій, церковних ієрархій, крайових громадських організацій, наукових установ і станових

⁴²⁹ ЦДАГОУ, Фонд №429, Опис №1, Справа №1, арк. 230.

⁴³⁰ Згадана справа, арк. 6.

⁴³¹ Там само, арк. 170.

⁴³² ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №2 «Документи (пояснення, комунікати, засади, маніфест, начерк програми, конституції, доповіді, звернення, резолюції) програмової комісії підготовчого комітету ПАУК, листи УНОК, вир. з газ., замітки, повідомлення щодо скликання СКВУ», грудень 1965 – 19 листопада 1967, б/д, 168 арк., арк. 130.

⁴³³ Згадана справа, арк. 10-12.

організацій українців у країнах вільного світу, а також українських політичних осередків як гостей.⁴³⁴

У міжчасі, готуючись до створення політичної репрезентації світового українства, КУК продовжував щоденну працю, спрямовану на порушення перед урядами західних демократій питання відновлення української державності. Така діяльність вважалася найнебезпечнішою для СРСР, а тому за КУК уважно стежила агентура КДБ. У 1963 році автори в особі полковників Василя Данька, Бориса Шульженка й Івана Хамазюка в своєму підручнику для Вищої школи КДБ «Українські буржуазні націоналісти» зазначали: *«Серед різноманітних заходів, проведених КУК, необхідно назвати видання багаточисленних меморандумів і звернень, адресованих до урядів Канади, англії, а також до секретаріату ООН, з питань «звільнення України», офіційні виступи делегатів КУК на установчій сесії Генеральної асамблеї ООН у 1945 році (В.[асиль] Кушнір, І.[ван] Соломон). Створення у 1947 році т. зв. «Панамериканської української конференції» (ПАУК), яку очолює президент УКК».*⁴³⁵ Аналітики з КДБ відзначали постійне зростання впливу КУК на зовнішню політику урядів Канади і на зростанні його кількісної репрезентації у владних структурах.⁴³⁶ Слабким місцем Комітету українців Канади офіцери КДБ вважали його децентралізовану структуру і консенсусний спосіб ухвалення рішень, що провокували різноманітні тертя і дискусії.⁴³⁷ Не складно здогадатися, що саме на поглиблення розбіжностей і суперечок в межах КУК Перше головне управління КДБ Української РСР скеровувало енергію своєї агентури.

Зважаючи на консенсусний метод ухвалення рішень в межах КУК і УККА, стає зрозумілим, чому процес консолідації світового українства в межах однієї репрезентації став багаторічною справою. Зокрема, тільки 20–22 січня 1967 року в Нью-Йорку відбулася VIII Сесія ПАУК, на якій встановлений перелік потенційних учасників I Світового Конгресу Вільних Українців, передбачалися головні доповіді

⁴³⁴ Микола Плав'юк: Україна - життя моє. К.: Олени Теліги, 2002. Т. 2: Особисто причетний: Вибрані статті, промови, інтерв'ю. К.: [б.в.], 2002. 607 с., с. 134.

⁴³⁵ Данько В. Т., Шульженко Б. С., Хамазюк І. В. Украинские буржуазные националисты. Москва: Высшая школа КГБ при Совете министров СССР им. Ф. Дзержинского, 1963, с. 151–152 / ЕА УВР. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/5n7erhm7>

⁴³⁶ Їх же. Згадана праця, с. 152.

⁴³⁷ Там само, с. 153–154.

на теми «Сучасний стан на рідних землях і способи нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу», «Концепція нашої політики в житті наших країн» та «Українці в країнах свого поселення».⁴³⁸ Сесія постановила скликати Перший Світовий Конгрес Вільних Українців у Нью-Йорку 16–19 листопада 1967 року «для засвідчення перед світом непохитної волі українського народу до боротьби за відновлення Суверенної Соборної Української Держави і солідарності українців вільного світу з ним, організаційного об'єднання усього світового українства та розбудови його життя у всіх сферах життя».⁴³⁹

Оголошення дати спричинило неабиякий резонанс та високі очікування у середовищах західної гілки української діаспори та її преси. У США та Канаді проводилися спеціальні громадські засідання, на яких обговорювалися пропозиції до порядку денного Конгресу. Організаторами процесу стали КУК та УККА.⁴⁴⁰

33 учасники нарад Підготовчого комітету зібралися 29–30 липня 1967 року в залі Українського православного собору Святої Софії в Монреалі. Найважливішим питанням, що обговорювалося, став статут постійного Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. Проект був розісланий всім потенційним учасникам СКВУ – українським націонал-патріотичним діаспорним організаціям у країнах вільного світу.⁴⁴¹

Тим часом, на тлі подій, пов'язаних з формуванням СКВУ, провід канадського українства зіштовхнувся з колосальним викликом – проведенням у Монреалі Всесвітньої виставки «Експо–1967». Радянський павільйон мав засвідчувати основні пропагандистські тези про «перемоги соціалістичного будівництва», «дружбу народів», «свободу розвитку національних культур в СРСР» тощо. Всі спроби КУК через уряд Канади натиснути на СРСР і змусити відкрити окремий український павільйон (посилаючись на те, що УРСР є державою-

⁴³⁸ Світовий Конгрес Вільних Українців буде 16-19 лист. 1967 в Нью Йорку: Пан-Американська Українська Конференція відбула Сесію, схвалила працю Підготовчого Комітету, проголосила Маніфест про скликання СКВУ. «Свобода»: газета. 1967. 24 січня. Ч. 13. С. 1.

⁴³⁹ Перший Світовий конгрес вільних українців: матеріали. Вінніпег [та ін.]: Видання Секретаріату Світового конгресу вільних українців, 1969. 479 с., с. 45-46.

⁴⁴⁰ СКВУ, консолідація, праця на місцях та плани на майбутнє були предметом нарад і рішень ексекютиви і Координаційної ради УККА. «Свобода»: газета. 1967. 24 жовтня. Ч. 194. С. 1.

⁴⁴¹ Президія ПАУК і Підготовчий Комітет завершили основну підготовку СКВУ: повідомлення Президії ПАУК. «Свобода»: газета. 1967. 1 серпня. Ч. 136. С. 1.

засновницею ООН) наштовхувалися на впертий опір з боку Москви. Відтак, КУК ухвалив рішення перетворити виставку на майданчик для демонстрації політичної позиції вільного канадського українства і нагадування світу про підневільницький статус України. Низкою інформаційних акцій, прес-конференцій, демонстрацій та концертів серпень 1967 року став у Монреалі *«українським місяцем»*. Заходи «Експо–1967» обернулися крахом надій московсько-більшовицьких пропагандистів і міжнародним тріумфом для КУК.⁴⁴²

Наступною перемогою КУК стали дні 16–19 листопада 1967 року, коли понад 20-річні зусилля провідників канадського українства завершилися повним успіхом – у приміщенні нью-йоркського готелю «Гілтон» відбувся I Світовий Конгрес Вільних Українців, який був приурочений до 50-річчя початку Української національної революції та проголошення УНР за III Універсалом Української Центральної Ради.⁴⁴³ В ньому взяли участь 1003 делегати з країн Європи, Азії та Північної і Латинської Америки.⁴⁴⁴ У вітальному слові 16 листопада 1967 року до делегатів Василь Кушнір, підтвердив основні багаторічні вектори політики, яку сповідував КУК, і які, від того моменту, варто було брати на озброєння й СКВУ. Водночас, він підкреслив: *«Україна мусить бути українською; найніжніші струни наших почувань мусять бути українськими; молода українська генерація мусить бути українською; Україні ми мусимо приготувати майбутність радіснішу й гіднішу, ніж усі її дотеперішні найсвітліші історичні дні»*. І наголосив на важливості консолідації українства в умовах, коли українську землю *«обкрадає і профанує Росія»*.⁴⁴⁵

Того ж дня видані маніфест до українського народу та меморандум до Генерального секретаря ООН у справі поневолення української нації та знищення вільної Української держави.⁴⁴⁶ Маніфест гласив: *«Ми, твої брати і сестри в країнах вільного світу, чітко відрізняємо те, що репрезентує духові й матеріальні*

⁴⁴² Детальніше про події навколо виставки «Експо 1967» див.: Krukovsky V. Expo-1967 in Montreal: the Struggle for Ukrainian Sovereignty. *Американська історія та політика: науковий журнал*. Київ, 2020. № 9. С. 137–145.

⁴⁴³ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 458-459.; Перший Світовий конгрес вільних українців: матеріали., с. 210.

⁴⁴⁴ Перший Світовий конгрес вільних українців: матеріали., с. 51.

⁴⁴⁵ Там само, с. 58.

⁴⁴⁶ Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра., с. 169.

цінності української нації, від пануючого в Україні російсько-комуністичного режиму, проти якого Ти стоїш у постійній боротьбі. Твої осяги на полі науки, мистецтва, господарства й на всіх інших ділянках життя для нас усіх мають найвищу ціну. Ми подивляємо Твою витривалість у боротьбі за збереження та розвиток духових і матеріальних цінностей України, що перекреслили плани ворога, спрямовані на знищення й асиміляцію українського народу».⁴⁴⁷ Світовий Конгрес вирішив надавати всю можливу допомогу українському народові у його змаганнях до волі та державної незалежності, координувати діяльність своїх членів згідно з постановами та резолюціями Першого і наступних чергових Конгресів.⁴⁴⁸ Світове українство надіялося високою місією – бути виразником вимог всього українського народу у його боротьбі за волю та державність.⁴⁴⁹

При Секретаріаті Світового Конгресу Вільних Українців були створені 10 рад і комісій – Світова координаційна виховно-освітня рада, Світова рада суспільної служби, Світова федерація українських жіночих організацій, Світова координаційна рада українських ветеранських організацій, Рада в справах культури, Світова конференція об'єднань української молоді, комісії з прав людини та вивчення українських поселень в сателітних країнах, статистично-довідкова та кооперативна комісії. Три з них очолювали канадські українці – історик та канадський сенатор Павло Юзик, бібліограф Михайло Марунчак та географ Іван Тесля.⁴⁵⁰ Більше того, члени КУК у перші роки існування СКВУ обіймали три його основні посади: Василь Кушнір як президент, Микола Плав'юк як генеральний секретар та Іван Іванчук як скарбник), а Торонто визначалося місцем осідку Президії СКВУ до 1970 року.⁴⁵¹

Президія виконавчого органу проводу світового українства проводила працю на організаційному, внутрішньополітичному, зовнішньополітичному та інформаційному напрямках. Постійно спостерігала за подіями в УРСР, виступала

⁴⁴⁷ Перший Світовий конгрес вільних українців: матеріали., с. 94-95.

⁴⁴⁸ Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття): моногр. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. 618 с., с. 225.

⁴⁴⁹ Яців А. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: на шляху до консолідації світового українства. *Народознавчі зошити*. 2019. №2. С. 387-402., с. 399.

⁴⁵⁰ Другий Світовий Конгрес Вільних Українців: матеріали. Торонто; Нью-Йорк: Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців, 1986. 470 с.: іл., с. 100-101.

⁴⁵¹ Сборник материалов об основных идеологических центрах противника и зарубежных украинских националистических организациях, ведущих подрывную работу против СССР и, в частности, против Украинской ССР. Київ: КДБ УРСР при Раді Міністрів УРСР, с. 67. ЕА УВР. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/5y9y6ks8>

проти політично обумовлених переслідувань українських культурних і громадських діячів і дисидентів, руйнації історико-культурної спадщини та насильницького змосковщення, застосованого радянським окупаційним режимом, координувала політичні акції з метою *«збереження національної і культурної самобутності української спільноти в окремих країнах нашого поселення та скріплення українського організованого життя»*.⁴⁵² За захист прав людини, дослідження життєдіяльності українських громад в державах-членах Організації Варшавського договору, статистику закордонних українців та студентство відповідали чотири провідні діячі КУК – Павло Юзик, Михайло Марунчак, Іван Тесля та Олег Романишин.⁴⁵³

У квітні 1968 року СКВУ і КУК спільним рішенням оголосили неділю 28 квітня Днем солідарності з українським народом і зобов'язали всі українські націонал-патріотичні діаспорні організації провести українські політичні маніфестації на захист політичних та громадянських прав українського народу, скерувати маніфести своїм урядам і конференції ООН з прав людини, яка тоді проходила в Тегерані. КУК додатково звернувся до уряду Канади з проханням порушити питання про переслідування українського народу на Тегеранській конференції ООН і з пропозицією сформувати спеціальну комісію ООН для перевірки дотримання прав людини в радянських виправних таборах.⁴⁵⁴ Стурбовані можливістю активних акцій представників КУК та СКВУ на конференції ООН в Тегерані, офіцери КДБ уважно стежили за розвитком подій. 23 квітня 1968 року в інформаційному повідомленні очільника КДБ УРСР генерал-лейтенанта Віталія Нікітченка на адресу ЦК КПУ повідомлялося, що канадський уряд навряд чи наважиться виступати на конференції ООН з ініційованими КУК питаннями. Проте в Тегеран, за донесенням агентури КДБ, мали намір прибути президент КУК та СКВУ Василь Кушнір, керівник Антибільшовицького блоку народів Ярослав Стецько, один з провідників Ліги визволення України з Канади Михайло

⁴⁵² Шоста Сесія СКВУ схвалила постанову про скликання Другого Світового Конгресу Вільних Українців в листопаді 1973 року. *«Свобода»: газета*. 1973. 30 січня. Ч. 18. С. 1, 7., с. 1, 7.

⁴⁵³ Шоста пленарна сесія Секретаріату СКВУ (1). *«Гомін України»: газета*. 1973. 10 лютого. №7 (1239). С. 2, 6., с. 2.

⁴⁵⁴ ГДА СБУ, Фонд №16, Опис №1 (1971 рік), Справа №3 (1971 р.) «Доклады, представления и специальные сообщения органов госбезопасности в партийные и правительственные органы» 24.04.1968 – 25.07.1968, 314 арк., «Специальное сообщение», арк. 23.

Сосновський. Всі троє планували розгорнути роботу серед делегатів конференції ООН з метою привернути їхню увагу до переслідувань інтелігенції в УРСР.⁴⁵⁵ Через тиждень (5 травня 1968 року) очільник КДБ УРСР В. Нікітченко з полегшенням повідомив першому секретареві ЦК КПУ Петрові Шелесту, що керівник канадської делегації на конференції ООН в Тегерані в особі заступника державного секретаря Канади Гренвілла Джорджа Ернеста Стіла не згадував українського питання в своєму виступі й лише представники *«українських буржуазно-націоналістичних організацій»* через пресу та контакти з учасниками конференції поширювали інформацію про порушення прав людини в Україні, а також розповсюджували праці українських дисидентів.⁴⁵⁶ 7 травня 1968 року у черговому донесенні головний чекіст України задоволено констатував, що обставини на конференції ООН склалися сприятливо, бо жодна офіційна делегація не порушувала українського питання, а дії українських діаспорних націонал-патріотів радянська агентура *«гасила»* в приватному порядку.⁴⁵⁷

Епізод навколо тегеранської конференції ООН з прав людини травня 1968 року з одного боку дуже випукло ілюструє колосальні зусилля, які докладали КУК та СКВУ до промоції українського питання в світі, а з іншого – рівень складнощів, котрі доводилося долати під час роботи на міжнародній арені провідникам канадського українства. І якщо заходи КУК з постановки українського питання на найвищу трибуну конференції ООН в Тегерані зазнавали невдачі, то його інша акція – підготовка і реалізація пастирського візиту патріарха Української Греко-Католицької Церкви Йосипа (Сліпого) до США та Канади 14 червня – 17 серпня 1968 року – стала тріумфом для КУК та СКВУ. Керівництво КДБ УРСР з гіркотою інформувало шефів Компартії, що патріарх Йосип приймався на державному рівні. Його вітали президент США Ліндон Джонсон і прем'єр-міністр Канади П'єр Елліот Трюдо, делегації конгресменів і сенаторів, мери великих міст. Автомобіль патріарха було прикрашено українським прапором, а його душпастирські візити носили

⁴⁵⁵ Там само, «Информационное сообщение», арк. 229–230. Детальніше див.: Про участь у Тегеранській конференції ООН юриста Дениса Квітковського як делегата від «Комітету допомоги і захисту українських політв'язнів в СРСР». Інформаційне повідомлення голови КГБ при Раді Міністрів УРСР Нікітченка в ЦК КПУ. Режим доступу: <https://tinyurl.com/mgxa5xvx>

⁴⁵⁶ Там само, «Информационное сообщение», арк. 243–244.

⁴⁵⁷ ГДА СБУ, Фонд №16, Опис №1 (1971 рік), Справа №3, «Информационное сообщение», арк. 255–256.

неприхований політичний характер – критики комунізму та вимоги відновлення релігійних і національних прав українців.⁴⁵⁸

1 листопада 1973 року розпочався Другий Світовий Конгрес Вільних Українців у Торонто, підготовка якого лягла на плечі КУК.⁴⁵⁹ Важливим здобутком з'їзду стало внесення коректив до статуту для підвищення ефективності роботи керівних органів СКВУ.⁴⁶⁰

Новообраний склад виконавчого органу провodu світового українства став активно спілкуватися з українськими громадами. Влітку 1974 року Василь Кушнір відвідав українські громади Австралії, Німеччині, Великій Британії та Іспанії.⁴⁶¹ Президія Секретаріату СКВУ підтримувала контакти із Президією Координаційного осередку українських громадських центральних установ та співпрацювала з українськими націонал-патріотичними самостійницькими діаспорними організаціями у Франції та Німеччині.⁴⁶²

У травні-червні 1976 року очільник Інформаційної служби СКВУ Юрій Даревич відвідав українську громаду Франції.⁴⁶³ Там він плідно спілкувався з представниками Українського центрального громадського комітету.⁴⁶⁴ Президія Секретаріату провodu світового українства делегувала Богдана Стебельського до Парагваю, Аргентини та Бразилії з метою налагодження організаційних справ у лавах Української Центральної Репрезентації в Аргентині та Українсько-бразильського координаційного комітету.⁴⁶⁵ За сприяння Богдана Стебельського,

⁴⁵⁸ ГДА СБУ, Фонд №16, Опис № 1 (1971 рік), Справа №10 (1971 р.) «Доклады, представления и специальные сообщения органов госбезопасности в партийные и правительственные органы» 10.12.1968 – 27.12.1968, 223 арк., «Информационное сообщение», арк. 71 – 75.

⁴⁵⁹ ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №4 «Документи (протокол наради підготовчого комітету, програма, списки організацій, делегатів, представників ЗМІ, правильники нарад, статут, протокол, фінансові звіти, резолюції, списки членів Секретаріату, комюніке, газ. статті про перебіг конгресу, проект збірника матеріалів та ін.) Другого СКВУ. Варіанти. Англ., укр. Друг типогр., маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 14 квітня 1973 — 30 вересня 1985, б/д. 198 арк., арк. 82.

⁴⁶⁰ Вахнянин А. Другий Світовий конгрес вільних українців: підготовка, проведення та значення. *Народознавчі зошити*. 2022. № 1. С. 192–201., с. 200.

⁴⁶¹ Третій Світовий конгрес вільних українців 1978: матеріали. Торонто [та ін.]: Вид. Секретаріату Світового конгресу вільних українців, 1988. 437 с.: фотогр., с. 64.

⁴⁶² Згадане джерело., с. 249-250.

⁴⁶³ Там само, с. 64.

⁴⁶⁴ ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №14 «Документи (протоколи VIII Пленарної сесії Пленуму Секретаріату (5 листопада 1973 р.), протоколи IX (1-2 лютого 1975 р.), XI (19-20 березня 1977 р.), XII (12-13 листопада 1977 р.) Пленарних сесій Секретаріату, зауваги, вир. з газ. та ін. Варіанти. Англ., укр., Маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 5 листопада 1973 – 13 листопада 1977. 113 арк., арк. 24.

⁴⁶⁵ Там само, арк. 32-33.

членів Секретаріату СКВУ Петра Башука та Євгена Мاستикаша 24 листопада 1976 року в Парані відбулася спільна конференція представників українських національно-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій в Бразилії.⁴⁶⁶ Постановили відновити діяльність Українсько-бразилійського координаційного комітету на благо бразилійського українства.⁴⁶⁷ Успішною виявилася акція висилання навчальних підручників для української діаспорної молоді Аргентини, Парагваю та Бразилії за ініціативи вчителів українських шкіл в Торонто.⁴⁶⁸

Як бачимо, в перші роки існування СКВУ діячі КУК виступали в ролі основних промоутерів глобалізації націонал-патріотичного табору світового українства. За зразком КУК формувалися представницькі структури закордонних українців в цілій низці держав, а розбудова СКВУ перетворилася на одну з найважливіших складових міжнародної діяльності Комітету.

19–30 жовтня 1979 року очільник проводу світового українства Микола Плав'юк задля об'єднання українських організацій всього вільного світу в рамках одного політичного представництва зустрівся з репрезентантами Об'єднання українців у Великій Британії, Українського центрального громадського комітету Франції, а також Центрального представництва української еміграції Німеччини в Лондоні, Парижі та Мюнхені.⁴⁶⁹ Мовилося про посилення консолідації української міжнародної позиції і синхронізації акцій з пропагування ідеї відновлення української державності серед урядів держав Європейського та Американського континентів. 23 березня 1980 року члени Президії Секретаріату СКВУ на чолі з Миколою Плав'юком розмовляли із членами Закордонного представництва Української Гельсінської групи Петром Григоренком, Леонідом Плющем та Ніною Строкатою-Караванською у залі УККА в Нью-Йорку, домовилися взаємодіяти у

⁴⁶⁶ ЦДАГОУ, Фонд №429, Опис №1, Справа №14., арк. 33.

⁴⁶⁷ Третій Світовий конгрес вільних українців 1978: матеріали., с. 248-249.

⁴⁶⁸ Згадане джерело., с. 281.

⁴⁶⁹ ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №27 «Документи (листи, обіжні листи, звернення, запрошення, повідомлення, програми, вир. з газ. та ін.) громадсько-політичних організацій, що входили чи співпрацювали з СКВУ. Англ., укр., Друк типогр., маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 3 січня – 31 грудня 1979. 180 арк., арк. 148-149, 158-159.

інформаційному просуванні політичної акції з деколонізації СРСР та практично підтримувати український дисидентський рух.⁴⁷⁰

У квітні наступного року Микола Плав'юк відвідав Австралію на запрошення тутешнього Союзу українських організацій. Виступив на засіданнях проводу головної націонал-патріотичної представницької організації австралійського українства, зібраннях українсько-австралійських християнських ієрархів, представників польських, румунських, литовських, латвійських і естонських націонал-патріотичних діаспорних організацій, редакторів українських діаспорних часописів, кооператорів, науковців та інших громадських діячів української діаспори.⁴⁷¹

4 грудня 1984 року президент Світового Конгресу Вільних Українців українсько-канадський письменник і адвокат Петро Саварин прибув до Аргентини, щоб обмінятися думками з представниками українських націонал-патріотичних діаспорних організацій.⁴⁷² Опісля відвідав місця проживання українців на південному сході Парагваю та півдні Бразилії, а також офіси українських діаспорних організацій в Парагваї.⁴⁷³ 7–8 січня в столиці бразильського штату Парани Курітібі відбулися спільні наради колег з приводу створення єдиного проводу – Бразильсько-української центральної репрезентації.⁴⁷⁴ Навесні 1987 року він дискутував з представниками українських громад та іноземними дипломатами на Західній Європі.⁴⁷⁵ А 29 квітня наступного року взяв участь в маніфестації української духовності з нагоди 1000-ліття хрещення Русі-України в Лондоні.⁴⁷⁶ Комісія СКВУ з прав людини під керівництвом Павла Юзика у цей час контактувала із

⁴⁷⁰ Члени Президії Секретаріату СКВУ Відбули зустріч з членами ЗП УГГ. *«Свобода»: газета.* 1980. 29 березня. Ч. 73. С. 1.

⁴⁷¹ Президент СКВУ відвідав громаду в Австралії. *«Свобода»: газета.* 1981. 12 травня. Ч. 88. С. 1.

⁴⁷² Хлопецький А. Ще про перебування президента СКВУ в Аргентині. *«Свобода»: газета.* 1985. 29 січня. Ч. 18. С. 3.

⁴⁷³ Президент СКВУ відвідав українські поселення в Південній Америці. *«Свобода»: газета.* 1985. 20 лютого. Ч. 33. С. 1, 3., с. 3.

⁴⁷⁴ В Бразилії засновано центральну репрезентацію. П. Саварин відвідав країну. *«Свобода»: газета.* 1985. 23 січня. Ч. 14. С. 1.

⁴⁷⁵ Відбулася 21-ша Пленарна Сесія Секретаріату СКВУ. *«Свобода»: газета.* 1987. 16 червня. Ч. 113. С. 1, 3., с. 1.

⁴⁷⁶ Величю відсвятковано в Лондоні 1000-ліття хрещення Русі-України. *«Свобода»: газета.* 1988. 23 червня. Ч. 118. С. 1, 5.

міжнародними, громадськими і правозахисними організаціями, урядами Заходу та керівниками засобів масової інформації.⁴⁷⁷

Улітку 1986 року у зв'язку з техногенною катастрофою в Україні, спричиненою штучною аварією на Чорнобильській атомній електростанції (далі – АЕС), за ініціативи очільника Світової Ради суспільної служби при Світовому Конгресі Вільних Українців Зенона Дуди була створена спеціальна комісія під керівництвом українського громадського діаспорного діяча Канади Олеса Данковича. Її ядром стали діаспорні радіологи, лікарі, ядерні фізики, інженери, хіміки, адвокати та журналісти, котрі надавали медичну допомогу постраждалим і досліджували соціальні, психологічні, технічні та медичні наслідки катастрофи.⁴⁷⁸

2–8 червня 1989 року президент СКВУ Юрій Шимко взяв участь в міжнародній конференції Наради з безпеки та співробітництва в Європі з людського виміру в Парижі.⁴⁷⁹ Світовий Конгрес Вільних Українців нині вперше був офіційно представлений як акредитована неурядова організація.⁴⁸⁰ 10 вересня 1989 року Юрій Шимко доповів про суспільно-політичну ситуацію в Україні та завдання проведут світового українства з нагоди Українського дня в домі «Київ» у Торонто.⁴⁸¹

Ввечері 24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР підтримала Акт проголошення незалежності України, а вже 26 серпня Юрій Шимко та генеральний секретар СКВУ Василь Верига сердечно привітали депутатів її парламенту та побажали успіхів у перебудові «України-колонії» у вільну, незалежну та суверенну державу.⁴⁸² Юрій Шимко наприкінці вересня цього року відвідав Київ, де провів розлогу прес-конференцію.⁴⁸³ 2 грудня провід СКВУ та КУК закликав світове українство докласти зусиль, щоб допомогти Україні відродитись економічно,

⁴⁷⁷ ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №20 «Звіти про діяльність Президії Секретаріату, листи щодо підготовки звітів комісій. Англ., укр., Маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 10 березня 1978 – 23 листопада 1988. 109 арк., арк. 100 зв.-106 зв..

⁴⁷⁸ Там само, арк. 92.

⁴⁷⁹ ЦДАГОУ, Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», Опис №1, Справа №22 «Листування Президії та Секретаріату з організаційних питань, комунікати, звернення та ін. Англ., укр., Друк типогр., маш., рук. Ксерокопії.», 13 квітня 1973 – 13 червня 1989. 220 арк., арк. 202-204.

⁴⁸⁰ Ю. Шимко виступав на конференції в Парижі. «Свобода»: газета. 1989. 14 липня. Ч. 131. С. 1, 3., с. 3.

⁴⁸¹ Дідюк В. Величаво-радісний Український День. «Свобода»: газета. 1989. 30 вересня. Ч. 186. С. 4.

⁴⁸² Президія СКВУ привітала Верховну Раду України з проголошення незалежності. «Свобода»: газета. 1991. 4 вересня. Ч. 168. С. 1.

⁴⁸³ Президент СКВУ відвідав Україну. «Свобода»: газета. 1991. 12 жовтня. Ч. 196. С. 1.

культурно і релігійно.⁴⁸⁴ Відновлення української державності стало знаковою подією для численної української діаспори в усьому світі і поштовхом до перегляду напрямів діяльності та формування нових стратегічних цілей і завдань.⁴⁸⁵

Починаючи з 1988 року, українсько-канадські націонал-патріоти помітно впливали на суспільно-політичні процеси всередині Української Радянської Соціалістичної Республіки.⁴⁸⁶ Навесні наступного року створена спеціальна Комісія співпраці при МЗС Канади на чолі з Орестом Рудзиком, котра фінансувалася з федерального бюджету. У співпраці з державними інституціями КУК активізував програму інформування громадян УРСР через Міжнародну службу «Радіо Канада».⁴⁸⁷

Визначною подією в суспільно-політичному житті України став Перший Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову (далі – НРУ), що відбувся 8–10 вересня 1989 року в актовій залі Київського політехнічного інституту. Установчий з'їзд НРУ став великою подією і в житті світового українства. На запрошення до Києва прибули гості з Канади, США, Аргентини, Великої Британії, Франції, Бельгії, Німеччини, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Югославії, Австрії та інших країн. З'їзд об'єднав українців цілого світу в одне ціле – незнищене, вільне – український народ.⁴⁸⁸ Українська діаспора на Заході сприйняла цю подію як реальність вікової мрії мати щасливу рідну землю та цим самим поповнити душевні й духовні сили гідністю приналежності до неї.⁴⁸⁹ Привітання від Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні та Конгресу українців Канади НРУ передала українсько-канадська журналістка

⁴⁸⁴ Фонд відбудови України (Звернення Президії Світового Конгресу Вільних Українців і Української Світової Фундації). «Свобода»: газета. 1991. 20 грудня. Ч. 242. С. 1, 4., с. 1, 4.

⁴⁸⁵ Яців А. Шостий Світовий Конгрес Вільних Українців: дискусії про місію і майбутнє. *Народознавчі зошити*. 2018. № 6 (144). С. 1376–1384., с. 1377.

⁴⁸⁶ Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945-1991 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: спеціальність 07.00.07 - історія України; 07.00.02 - всесвітня історія / Сіромський Руслан Богданович; Львівський національний університет імені Івана Франка; науковий консультант: Качараба Степан Петрович. Львів, 2021. 460 с., с. 285.

⁴⁸⁷ Там само, с. 280-281.

⁴⁸⁸ Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 199 с.: фот., с. 38-39.

⁴⁸⁹ Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989-1996 рр.. Вид. 2-е, доповнене. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с., с. 72.

Христина Фріленд.⁴⁹⁰ Гостя запропонувала активізувати зв'язки Народного руху України з найближчими за формою та інтересами організаціями на Заході, передала учасникам його установчого з'їзду адресу Централі КУК.⁴⁹¹

Представники української діаспори засвідчили себе співвітчизниками «воскреслої України» та виявили бажання мати право голосу у відновленні української самостійної, незалежної держави. Народний Рух України здобував великий авторитет не тільки в рідній країні, а й в українській діаспорі. Його осередки незабаром після з'їзду в багатьох країнах проживання закордонних українців. Надзвичайно розгалужена мережа виросла була в Канаді.⁴⁹² 10 грудня 1989 року в актовій залі Торонтського університету відбулися установчі збори Канадського товариства прихильників Народного руху України (далі – КТПР), створеного наприкінці жовтня цього року та очолюваного українсько-канадським громадським діячем Ерастом Гуцуляком. У них взяло участь майже 1,500 осіб. Всі перебували у піднесеному настрої, діаспорна молодь під звуки «Вставай, Україно!» внесла у зал національні прапори. Ераст Гуцуляк закликав «*подати руку братам в Україні через океан, але руку не порожню, бо від нас чекають допомоги*». На засіданні домовилися про конкретні завдання: підтримку НРУ, надання допомоги жертвам Чорнобильської техногенної катастрофи та інформувати світову громадськість про суспільно-політичні процеси в Україні. На втілення цих цілей було зібрано понад 100000 доларів.⁴⁹³ Прихильниками НРУ стали ті, хто цілком справедливо прагнув домогтися економічної, політичної і культурної самостійності історичної батьківщини.⁴⁹⁴

У червні 1990 року члени проводу КТПР провели з'їзд осередків та постановили надалі сприяти Народному рухові України за перебудову всіма можливими засобами, зокрема допомагати жертвам Чорнобильської трагедії.

⁴⁹⁰ Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія., с. 39.

⁴⁹¹ Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці незалежності України., с. 496.

⁴⁹² Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія., с. 40.

⁴⁹³ Гуцуляк Е. М. Моя дерев'яна валізка: спомини. Рівне: Волинські обереги, 2009. 182 с.: фотогр., с. 92-95.

⁴⁹⁴ Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія., с. 40-41.

Осередок товариства у Торонто став одночасно і координаційним центром.⁴⁹⁵ Тим часом, така щира активність КУК та його складових організацій у підтримці НРУ сприймалася в КДБ УРСР і ЦК КПУ як пряма загроза існуванню УРСР та СРСР і «патрування» Руху з боку закордонних «націоналістичних центрів».⁴⁹⁶

А з боку федерального уряду Канади почастишали запрошення представників КУК до спільних консультацій, засвідчивши зацікавленість у розвитку суспільно-політичних подій навколо України.⁴⁹⁷ 6-9 жовтня 1989 року у Вінніпегу відбувся XVI з'їзд Конгресу українців Канади під гаслом державності української нації та її права на самостійне життя. 8 жовтня відбулася панель «Українці-канадці та сучасна Україна», модератором якої виступила майбутня президентка КУК пластунка Олександра Хичій.⁴⁹⁸ Делегати Конгресу запропонували переглянути ставлення до України як союзної республіки та визначити новий формат відносин.⁴⁹⁹ Вони звернулися до федерального уряду Канади із закликом встановити безпосередній комунікаційний, авіаційний і дипломатичний зв'язок між Канадою та Українською РСР.⁵⁰⁰ 28 лютого 1990 року він закликав МЗС висловити протест проти відмови радянських прикордонників п'ятьом депутатам нижньої палати канадського парламенту як офіційним спостерігачам під час виборів до Верховних Рад Радянського Союзу та України першого демократичного скликання 4 березня 1990 року у праві відвідати країну.⁵⁰¹ До слова, в 1989–1990 роках співробітники Комітету державної безпеки УРСР рапортували Центральному комітету Комуністичної партії України про «антирадянську спрямованість» Конгресу українців Канади і його «підривному діяльності проти УРСР в умовах процесів гласності і демократизації».⁵⁰²

У березні 1990 року на спільному засіданні очільники українських націонал-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій вирішили надати матеріальну

⁴⁹⁵ Гуцуляк Е. М. Моя дерев'яна валізка: спомини., с. 95.

⁴⁹⁶ Детальніше див.: Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КПУ від 16.10.1989 р. "НДУ в оцінках и планах зарубіжних ОУН". ЕА УВР. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/3z6cрb8p>

⁴⁹⁷ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 134.

⁴⁹⁸ Шістнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989., с. 256-290.

⁴⁹⁹ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 134.

⁵⁰⁰ Шістнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989., с. 314-315.

⁵⁰¹ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 50.

⁵⁰² Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945-1991 рр.), с. 281-282.

допомогу Народному руху України, Українській республіканській партії та іншим політичним і громадським об'єднанням. Придбали їм обчислювальну, множинну відео- і фототехніку з метою оснащення нею друкованих органів антикомуністичної опозиції. Діаспорні націонал-патріоти визначили пріоритетні області Української РСР, куди спрямувати ці засоби. Було створено фонд, котрий мав сприяти діяльності Народного руху України з відродження України включно з оперативним реагуванням на такі надзвичайні обставини, як надання допомоги постраждалим та організований порятунок дітей.⁵⁰³ 30 січня 1990 року Централь КУК та управа Канадського товариства прихильників Народного руху України розпочали перемовини з Канадським Червоним Хрестом з надання допомоги українцям – жертвам аварії на Чорнобильській АЕС. Його керівництво зацікавилася цією темою і разом з Лігою товариств Червоного Хреста в Женеві розробило схему співпраці з КУК і КТПР.⁵⁰⁴ Осередки товариства в Торонто, Лондоні, Оттаві, Тандер-Бей та Сент-Кетерінсі збирали допомогу дітям-жертвам Чорнобильської аварії, спрямувавши їм літак з вантажем в лютому 1990 року – майже 100 тонн ліків, медичного обладнання, харчових продуктів і одягу.⁵⁰⁵

25–28 жовтня 1990 року в палаці культури «Україна» в Києві відбулися Другі Всеукраїнські збори НРУ.⁵⁰⁶ Були присутні члени Канадського товариства прихильників Народного руху України з канадським прапором. Його очільник Ераст Гуцуляк передав побажання успіхів делегатам і всім українцям від земляків з Канади, під оплески зали висловивши надію, що наступного року українці в Канаді під Великдень привітають один одного зі словами «Христос воскрес – воскресла Україна! Вільна та незалежна!».⁵⁰⁷

Співпраця українських патріотів тривала. Так, наприкінці 1980-их років клуб «Косбілд» спонсорував видання англomовного посібника з історії України авторства

⁵⁰³ Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е., Шановская Е. А. Украина: предрассветные сражения: Сопrotивление власти в советских документах 1975-1991 годов. Одесса: Астропринт, 2011. 320 с., с. 230.

⁵⁰⁴ Канадці ввійшли в контакт з Червоним Хрестом. «Свобода»: газета. 1990. 7 березня. Ч. 43. С. 1.

⁵⁰⁵ Гуцуляк Е. М. Моя дерев`яна валізка: спомини., с. 101.

⁵⁰⁶ Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія., с. 50.

⁵⁰⁷ Гуцуляк Е. М. Моя дерев`яна валізка: спомини., с. 109-112.

історика Ореста Субтельного, а в січні 1991 року профінансував друк 200 тисяч його примірників.⁵⁰⁸

Канадське товариство прихильників Народного руху України та Комісія з прав людини при Світовому Конгресі Вільних Українців на початку 1991 року сформували Кризовий оперативний штаб, котрий готував інформаційні матеріали та створив мережу зв'язку для швидкої мобілізації націонал-патріотичного табору української діаспори в разі поновлення і посилення репресій проти українського національно-демократичного руху в Українській РСР. Його підкомітет із зв'язків з урядом Канади та урядами провінцій очолив колишній депутат Палати громад федерального парламенту Канади прогресивний консерватор Андрій Вітер, а ексекютивна директриса Комісії з прав людини при СКВУ Христина Ісаїв взялася готувати інформацію про розвиток суспільно-політичних подій в Україні.⁵⁰⁹ 6 серпня 1991 року представники проводу КУК зустрілися із міністром закордонних справ Барбарою МакДугалл, обговорили план зв'язків між урядами Канади і УРСР та визнання незалежності України.⁵¹⁰ 24 серпня 1991 року Централь Конгресу українців Канади видала пресовий комунікат та привітання Верховній Раді України, висловивши її депутатам та патріотично налаштованій українській громадськості цілковиту підтримку.⁵¹¹ КУК і його складові організації продовжили активну інформаційно-пропагандистську кампанію, спрямовану на його визнання федеральним урядом Канади.⁵¹² 26 серпня 1991 року президент КУК Дмитро Ципівник надіслав прем'єр-міністрові Канади Браяну Малруні лист з проханням підтримати *«проголошення Акту Незалежності України»*.⁵¹³ 30 серпня провід КУК від імені мільйонної української громади Канади закликав канадського прем'єр-міністра встановити особливі та прямі дипломатичні відносини між Канадою та

⁵⁰⁸ Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія., с. 102.

⁵⁰⁹ Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України (кінець 80 - початок 90-х років ХХ ст.). *Мандрівець: всеукраїнський науковий журнал гуманітарних студій / Національний університет "Києво-Могилянська академія"*. Тернопіль, 2009. № 1 (79). С. 30-38., с. 34.

⁵¹⁰ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 53.

⁵¹¹ Згадане джерело., с. 58.

⁵¹² Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України (кінець 80 - початок 90-х років ХХ ст.), с. 34.

⁵¹³ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 53.

Україною.⁵¹⁴ Того ж дня Браян Малруні у вступному слові до концерту з нагоди сторіччя українського поселення в Канаді у Конвенційному центрі Едмонтоні під патронатом Альбертської провінційної ради КУК висловив радість, що «в змінливих світових подіях воскресє вільна Україна, на велику втіху всім українцям світу». Наостанок заявив, що офіційна Оттава визнає Україну як вільну державу за умови успішного Всеукраїнського референдуму про схвалення Акту проголошення її незалежності.⁵¹⁵

9 вересня 1991 року в присутності міністра закордонних справ Барбари МакДугалл відбулося урочисте відкриття генерального консульства Канади в Києві.⁵¹⁶ У ньому взяв участь президент КУК Дмитро Ципівник як член офіційної делегації. На прийомі дипломатів іноземних держав він висловив привітання від імені Централі.⁵¹⁷ 22–23 вересня стався офіційний візит спікера Верховної Ради України Леоніда Кравчука до Канади.⁵¹⁸ В Оттаві його зустрів Дмитро Ципівник на прохання міністра закордонних справ Канади Барбари МакДугалл, котра пізніше приєдналася до них. Прикметно, що очільник провладу канадського українства супроводжував майбутнього першого президента незалежної України протягом всього офіційного візиту.⁵¹⁹

2 грудня 1991 року Браян Малруні визнав Україну як незалежну державу, при цьому відзначивши чесність, демократичність і прозорість проведення референдуму.⁵²⁰ Палата громад канадського парламенту підтримала це рішення.⁵²¹ На радість українських націонал-демократів та українських діаспорних патріотів у вільному світі, Канада стала першою країною Великої сімки, яка визнала Україну

⁵¹⁴ ЦДАГОУ, Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926–2015), громадсько-політичного діяча, журналіста, редактора», Опис № 18 «Документи про діяльність Українського національного об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем», Справа №31 «Документи (інформаційний бюлетень, листи, обіжники) щодо участі ПУН (ОУН) в консолідаційних проєктах (СКВУ–СКУ) та співпраці з КУК (укр., англ.)», Друк типограф., комп'ют. наб., маш. з рук. прав., коп., 23 травня 1958 – 30 жовтня 1991, 19 арк., арк. 17.

⁵¹⁵ Величаві святкування 100-річчя поселення українців у Канаді. *«Свобода»: газета.* 1991. 21 вересня. Ч. 181. С. 3.

⁵¹⁶ Україна: хроніка ХХ століття. Роки 1991-1995: довідкове вид. К.: [б.в.], 2005. 451 с., с. 58.

⁵¹⁷ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 53.

⁵¹⁸ Яворський С. Леонід Кравчук в Оттаві. *«Українські вісті»: газета.* 1991. Жовтень. Ч. 64. Вип. №10. С. 1-2., с. 1-2.

⁵¹⁹ Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р., с. 58.

⁵²⁰ Заява канадського уряду. *«Гомін України»: газета.* 1991. 11 грудня. №45 (2511). С. 1.

⁵²¹ Official Report of Debates House of Commons. Third Session – Thirty-Fourth Parliament. Volume V, 1992 (November, 27, 1991 – February, 10, 1992). Ottawa: Queen's Printer, 1992. P. 5407-6725., p. 5629-5636.

незалежною державою.⁵²² До речі, прем'єр-міністр Канади важко йшов до ухвалення цього безпрецедентного геополітичного рішення. У спогадах він лаконічно поділився: *«Хоча мені було боляче йти всупереч сподіванням Горбачова, ми всі вже чітко бачили, куди прямує СРСР – на смітник історії»*.⁵²³

Після остаточного відновлення української державності змінилося ставлення Конгресу українців Канади, заснованого на принципах народовладдя, до чиновників вже незалежної України, чий уряд обрав курс демократичних реформ. На цьому історичному етапі провід КУК став активним і корисним посередником-консультантом у двосторонніх відносинах між Україною та Канадою.⁵²⁴

Висновки до розділу III

Комітет (Конгрес) українців Канади в день свого заснування у Вінніпегу 7 листопада 1940 року розпочав політичну діяльність з участі у воєнних зусиллях Канади, спрямованих на перемогу над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні. Одночасно ініціював лобістські дії просування через представників у обох палатах федерального парламенту та уряді Канади. Провід громади агітував за обрання українців депутатами та клопотав про призначення окремих з них сенаторами. Першим представником КУК і української діаспори в Канаді в парламенті став Антін Глинка. Пізніше з'явилися нові політичні фігури: адвокат Іван Дікур, підприємець Михайло Старчевський, громадський діяч Стефан Папроцький, адвокати Іван Кучерепа, Роман Гнатишин, сенатори Василь Волохатюк, Іван Гнатишин і Павло Юзик. Останній відомий як *«батько багатокультурності»* завдяки захисту інтересів не лише українців, але й інших етнічних меншин Канади. Авторитетними міністрами-українцями стали Михайло Старчевський, Норман Кафик, Стефан Папроцький та Роман Гнатишин. Успіхом політичних амбіцій КУК і української громади стало призначення Романа Гнатишина генерал-губернатором Канади 29 січня 1990 року.

КУК прагнув реалізувати власну інформаційну політику через різну періодичну пресу, Пресові вісті та власний Бюлетень. Його представники

⁵²² Petryshyn J. The "ethnic question" personified: Ukrainian Canadians and Canadian-Soviet Relations 1917-1991., p. 246.

⁵²³ Mulrone B. Memoirs: 1939—1993. Toronto: McClelland & Stewart, 2007. 1121 p., p. 885.

⁵²⁴ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 136.

проти діяли поширенню дезінформації про повсякденне культурно-громадське і політичне життя канадського українства та діяльність його проводу через англomовну і франкомовну канадську пресу, телебачення і радіомовлення.

Відбувалося становлення самостійної інформаційної служби Комітету. Спершу в 1930-их роках місцеві українські організації періодично вели свої культурні та новинні радіопередачі. Зі створенням КУК відомості про його діяльність подавались у виданнях української націонал-патріотичної діаспорної преси. В червні 1952 року запрацювала українська секція Міжнародної служби Канадської телерадіомовної корпорації, 1 січня 1953 року видано «Бюлетень Комітету українців Канади», а 11 жовтня 1987 року відкрито Інформаційне бюро КУК. З часом не лише КУК, але й інші його складові організації та місцеві відділи подбали про представлення культурного та політичного життя української громади в об'єктивному світлі, старанно проти діючи дезінформації в англоканадській, франкоканадській та іншій пресі. Здійснювався постійний тиск на чиновників федерального уряду і Канадської телерадіомовної корпорації з метою надання якомога більших можливостей для трансляції україномовних програм.

Інформаційна політика КУК була важливим контрзаходом, який додавав резистентності українсько-канадської спільноти на тлі безперервного інформаційно-психологічного впливу, який здійснював Радянський Союз через свою агентуру в Канаді (т. зв. «прогресивні» організації), а також шляхом прямого радіомовлення на україномовну аудиторію Північної Америки.

Зовнішньополітична діяльність КУК визначалася у царині міжнародних справ – відновлення незалежності України та захисту прав українців на батьківщині. Відтак, від перших років існування КУК його провідники посилювали боротьбу за незалежність України – ключову мету шляхом формування глобального політичного представництва всіх українців вільного світу. З огляду на це КУК спрямовував левову частку своїх зовнішньополітичних зусиль у повоєнні роки на згуртування українських національно-патріотичних діаспорних організацій спершу на Американському континенті, а згодом і в усьому світі в рамках Пан-Американської

Української Конференції та Світового Конгресу Вільних Українців. В обох організаціях КУК відігравав провідну роль.

Метою створення СКВУ були: всебічна підтримка українського національно-визвольного руху у його спротиві радянському окупаційному режимові в Україні, боротьба за дотримання громадянських і національних прав українського народу на батьківщині. Українсько-канадські націонал-патріоти брали активну участь в організаційній та дипломатичній діяльності проводу світового українства, на чолі якого стояли Василь Кушнір, Микола Плав'юк, Петро Саварин і Юрій Шимко. Діячам КУК доводилося неодноразово в обох палатах парламенту та уряді держави, а також на міжнародних конференціях порушувати українське питання. Одночасно КУК на міжнародній арені опонував московській пропаганді.

РОЗДІЛ IV. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

4.1. Освітньо-виховна ділянка праці Комітету (Конгресу) Українців Канади

40-і роки ХХ століття позначилися в українському діаспорному освітньо-науковому і громадському просторі започаткуванням нових потужних установ і організацій. Коли у Вінніпегу був створений Комітет Українців Канади, до нього пристали наукові установи, культурні, політичні та інші організації.⁵²⁵ Провід канадського українства багато в чому забезпечував розвиток діаспорного шкільництва та національно-патріотичного виховання молоді⁵²⁶, визначивши одним з найважливіших чинників національного виховання українсько-канадської молоді та збереження її національної ідентичності широку мережу різних шкіл та закладів вищої освіти, де викладаються українська мова, література та історія, географія України, інші українознавчі дисципліни. Інтуїтивно усвідомлюючи важливість передачі знання рідної мови наступним поколінням як головної умови збереження українців у статусі етнічної групи Канади, націонал-патріотичні самостійницькі діаспорні організації під егідою КУК прагнули у кожному своєму поселенні відкривати дошкільні установи, садочки та світлички для дітей до чотирирічного віку, підготовчі класи для п'яти-шестирічних малюків, рідні школи і курси для навчання молоді. Вони також зосередили увагу на створенні бази для впливу на особистість української виховної системи та збереження традицій і звичаїв. Завдяки розгалуженій організаційній структурі та чітким статутним нормам Комітету відбувалася продуктивна праця культурно-просвітницьких і науково-дослідницьких

⁵²⁵ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 230-233., с. 232.

⁵²⁶ Машкова І. М. Розвиток українознавчої освіти в двомовних та «рідних» школах Канади (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Машкова Інна Миколаївна; наук. керівник Вовк М. П.; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2019. 383 арк., арк. 105.

установ, освітніх закладів.⁵²⁷ На його з'їздах постійно обговорювалися стан і перспективи розвитку рідномовного навчання та національного виховання молоді, вироблялася тактика взаємодії з державними органами влади.⁵²⁸ Про збереження мови, культури, традицій та звичаїв як фундаментальних основ етнонаціональної ідентичності канадського українства дбали постійно.

Здійснення освітньої і просвітницької програми було неможливим без створення власної видавничої бази. Відтак, літературознавець і перекладач Костянтин Андрусинин наполіг на внесенні пункту про розвиток власного видавництва у програмні документи КУК.⁵²⁹ Доповідач з питань самотності педагог Василь Сарчук запропонував І з'їзду провину працювати у напрямку введення та поліпшення викладання української мови в державних середніх школах і закладах вищої освіти на рівні французької, німецької, ісландської та норвезької.⁵³⁰ Пізніше провід сформував підручникову комісію під керівництвом Костянтина Андрусина, яка мала дбати про написання книг з українознавства, української граматики й читанки для дітей і англійсько-українських словників для україномовних студій у закладах вищої освіти.⁵³¹ Розвиток українського шкільництва поступово набував організованого характеру. Суттєві зміни намітились і в нормативно-дидактичному забезпеченні навчання рідної мови. 1944 року педагог Ілля Шклянка видав у Вінніпегу «Нову початкову читанку для рідної школи» українською мовою і «Українську граматику» англійською (зважаючи на те, що значна частина українців слабо володіла рідною мовою). У передмові до «Слова до батьків» він наголошував, що не *«тільки школа має дати дитині науку»* рідної мови, а й батьки *«мусять сами вдома вчити своїх дітей рідного слова»*, бо *«дитина навчиться рідної мови тоді, як вона буде читати, писати й говорити тією мовою»*.⁵³²

⁵²⁷ Михайленко Т. В. Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець XIX-XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Михайленко Тетяна В'ячеславівна; Київський національний лінгвістичний ун-т. К., 2008. 229 арк., арк. 113-114.

⁵²⁸ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

⁵²⁹ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 109.

⁵³⁰ Перший Все-Канадський Конгрес українців Канади. Вінніпег, 22, 23, 24 червня 1943., с. 113-115.

⁵³¹ Другий Все-Канадський конгрес українців Канади: Торонто, Онт. 4, 5, 6 червня, 1946., с. 78.

⁵³² Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX - початок XXI століття): монографія. Чернівці: Рута, 2015. 518 с.: іл., с. 207.

2–3 січня 1945 року провід Комітету українців Канади спільно з підручковою комісією скликав конференцію на тему запровадження курікулуму з української мови та видання підручників з української мови, у якій узяло участь двадцять українців з усієї країни. Її учасники ухвалили рішення про видання двох граматик однією книгою під редакцією Іллі Шклянки та доручили педагогу, публіцисту Юліяну Стечишину пришвидшити завершення підготовки підручника з українсько-англійської елементарної граматики для студентів закладів вищої освіти.⁵³³ Цього року, за сприяння багатьох канадських педагогів українського походження та українських діаспорних організацій, зокрема Комітету, у Саскачеванському університеті відкрився відділ слов'янознавства, де почала викладатись українська мова як офіційно визнаний предмет. Це мало позитивний вплив на рішення міністерства освіти Саскачевану про запровадження з 1952 року української мови як акредитованої у середніх школах провінції.⁵³⁴

Комісія підготувала й віддала до друку читанку для дітей, перевірила підручник з українсько-англійської елементарної граматики для студентів закладів вищої освіти Канади під редакцією Юліяна Стечишина та повністю опрацювала книгу Іллі Шклянки з граматики. Якщо читанка була оприлюднена, то виходу двох монографій з граматики у світ перешкоджали Друга світова війна та брак *«відповідних українських черенок»*. Комісія зобов'язувалася надалі вжити заходи для видання підручників. Віце-президент Комітету українців Канади, керівник його координаційної комісії, провідник Краєвої Екзекутиви УНО Володимир Коссар наголосив перед делегатами II з'їзду КУК 5 червня 1946 року у Торонто: *«Важність шкільних підручників для навчання української мови у вищих канадійських школах і на університетах є неоспорима і тому ту діяльність вчисляємо в наші напрямні на найближчі роки»*.⁵³⁵ Делегати Другого Все-Канадійського Конгресу українців Канади 6 червня звернулися до громади з проханням *«морально та матеріально*

⁵³³ Другий Все-Канадійський конгрес українців Канади: Торонто, Онт. 4, 5, 6 червня, 1946., с. 78.

⁵³⁴ Жеребецький Ю. Освітні зв'язки з Україною. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Перша міжнародна наукова конференція. Збірник доповідей.* Львів, 2006. С. 311-347., с. 312.

⁵³⁵ Другий Все-Канадійський конгрес українців Канади: Торонто, Онт. 4, 5, 6 червня, 1946., с. 79.

*підтримати ті органи та обставини, які стосуються збереження, розширення та розвитку усного та писемного слова українською мовою».*⁵³⁶

Зростання чисельності мігрантів з України призвело до ситуації, коли з 50-х років поспіль виникла потреба вивчати українську мову на добровільних началах. Християнські церкви діаспори відкривали недільні школи, а у місцях скупчення емігрантів післявоєнного часу були засновані середньошкільні курси українознавства. Вищі українознавчі інституції Канади беруть свій початок від кафедри українознавства Саскачеванського університету, заснованої в 1940-х роках. На початку 1950-х років система української освіти в Канаді збагатилася важливою складовою шкільництва – курсами українознавства. Науково-методична робота, яку провадили Об'єднання Українських Педагогів Канади та Рада Українських Шкіл КУК, удосконалила фахову майстерність діаспорних педагогічних кадрів.⁵³⁷

Збереженню української самобутності в мовному та науковому контекстах сприяло заснування Української Вільної Академії наук.⁵³⁸ Наприкінці 1947 року з Авсгбургу до Вінніпегу для праці у місцевій колегії святого Андрія приїхав президент УВАН в Європі історик Дмитро Дорошенко. В січні 1949 року до столиці Манітоби прибули її віце-президент літературознавець Леонід Білецький і її генеральний секретар мовознавець Ярослав Рудницький, які відразу узялися за створення філії УВАН в Північній Америці. На початку лютого 1949 року вони зустрілися з президентом КУК Василем Кушніром у парафіяльній канцелярії при кафедрі святих Володимира і Ольги. Очільник проводу канадського українства порадив налагодити співпрацю з кількома авторитетними канадськими вченими й місцевими культурно-просвітницькими товариствами «Просвіта» та Народними домами у Вінніпегу. Наостанок заявив: *«До кінця століття по-українськи мало хто буде говорити – наша мова може загинути, коли йтиме далі англізація. Ясна річ, заіснування української наукової установи з офіційною рідною мовою – явище дуже позитивне й треба його привітати»*. Члени Президії КУК Ярослав Арсенич, Теодор Дацьків та Володимир Коссар не лише взяли до відома *«новий “факт” українсько-*

⁵³⁶ Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians., с. 83.

⁵³⁷ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

⁵³⁸ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 110.

канадського життя», але і «порадами й деякими інтервенціями в своїх середовищах створювали прихильну атмосферу для Академії». ⁵³⁹

26 березня 1950 року відкрився новостворений канадський відділ Наукового товариства імені Тараса Шевченка з осередком в Торонто. Засновниками та першими діячами товариства в Канаді були професор Львівського університету зоолог Володимир Бригідер, професор Данцизького університету, Львівського медичного інституту та Української технічно-господарської академії в Мюнхені хімік Євген Вертипорох та редактор низки українських часописів у Львові, Німеччині і Канаді Іван Німчук. До них долучилися відомий археолог, професор Греко-католицької богословської академії та Львівського державного університету Ярослав Пастернак і професор Українського вільного університету в Мюнхені географ Іван Тесля. Окрім науковців, було двоє інженерів і громадських діячів: колишній президент найбільшої кооперативи в Галичині Маслосоюзу Андрій Палій та колишній директор Українського вісника у Кракові Омелян Тарнавський. ⁵⁴⁰

9 лютого 1950 року делегати III Конгресу українців Канади схвалили резолюцію з культурно-просвітницької сфери життєдіяльності канадського українства, котра полягала у необхідності збереження його культурної спадщини шляхом *«найширшого узгляднення програми українського мистецтва й інших радіопередач в українській мові, в радіовій системі Канади»*. Комітет українців Канади привітав започаткування курсів української мови в університетах Саскачевану, Манітоби, Торонто та курсу української літератури в Монреалі, почав докладати зусиль для впровадження подібних у закладах вищої освіти у Ванкувері, Едмонтоні та Гемілтоні. Делегати закликали українську громаду *«розвивати правдиву, невідфальшовану українську культуру й науку»* та підтримати *«вповні культурні, освітні й наукові змагання і здобутки українців на цьому полі в Канаді»*, а сам її провід – посилити і поширити *«працю культурно-освітнього сектора, щоб можна було краще координувати культурне, освітнє і наукове життя канадійських українців»*. При КУК сформована культурно-освітня секція, чие завдання полягало у

⁵³⁹ Рудницький Я. Українська вільна академія наук у Канаді: початковий період (1949-1955). *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994, с. 163-164.

⁵⁴⁰ Даревич Д. До історії НТШ в Канаді. *Західньоканадський збірник*. Едмонтон-Острого: Видавництво Національного Університету «Острозька Академія», 2014. Ч. 7. С. 154-176., с. 155-156.

сприянні в організації дитячих садків, рідних шкіл та університетських курсів, що повинні *«виховувати в дітях любов до рідної мови, українського мистецтва і до рідної культури взагалі»*, виробленні плану навчання та програми з кожного предмету, відповідно високого рівня мистецької й культурно-виховної праці на місцях та протидії проявам *«такого мистецтва, що діє на шкоду естетичного смаку і морального поступовання української молоді»*. Делегати доручили провду опікуватися радіопередачами та різними виданнями творів з історії української культури, сприяти розбудові фізичної культури і координації праці в цьому напрямку серед громади та морально і матеріально підтримати приватні установи, що досягають позитивних здобутків у цьому полі. Були створені нові комісії – шкільна, підручникова і мистецька.⁵⁴¹ Підручникова зайнялася написанням і виданням книг з української мови – граматики, читанок, словників – з огляду на її вивчення на рівні університету та середньої школи.⁵⁴² Важливість цього завдання підсилювалося також тим, що через *«прогресивні українські організації Канади»* до цієї держави масово надсилалися комплекти шкільних та університетських підручників з УРСР, які поширювали радянські наративи в середовищі громади.⁵⁴³

За підтримки КУК та за сприяння його англомовних друзів: професора історії Університету Саскачевана Джорджа Сімпсона та президента Університету Манітоби професора математики Альберта Генрі Гілсона, були засновані кафедри слов'язнознавства. Університети Альберти та Торонто, Монреалю і Оттави започаткували вечірні курси українською мовою. Багатьом українським студентам відкрився шлях до вивчення культурної спадщини своїх предків.⁵⁴⁴

10 липня 1953 року за постановою IV Конгресу до Комітету українців Канади приєдналися такі нові організації, як УВАН, НТШ, українське товариство «Пласт» та Об'єднання демократичної української молоді.⁵⁴⁵ Одночасно вперше обговорювалося питання заснування дитячих садків, світлиць, класів передшкілля як основи системи рідномовної освіти й національного виховання підростаючих

⁵⁴¹ Третій Все-Канадійський конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба - 7, 8, 9 лютого, 1950., с. 107-109.

⁵⁴² Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians., p. 84.

⁵⁴³ ЦДАГОУ, Ф.№1, Опис № 23, Спр. №5488 «Посылка газет и журналов УСКС», арк. 139.

⁵⁴⁴ Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians., p. 85.

⁵⁴⁵ Четвертий Все-Канадійський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953., с. 76.

поколінь українців діаспори. Також уперше узагальнено досягнення канадських українців у формуванні національного дошкілля. У резолюції з цього приводу зазначалось: *«Українська школа й дошкілля мають бути єдиними для всіх складових організацій Комітету Українців Канади із одним планом навчання, однією, крім релігії, програмою з кожного предмету й одного типу підручників та посібників...»*. Зауважувалося, що *«дитячі садки... є підставою релігійного й національного виховання і передумовою для культурної і громадської діяльності для наших дітей»*.⁵⁴⁶ З цього часу КУК та його складові організації розгорнули розбудову системи українського дошкілля в Канаді шляхом створення дитячих садків, світличок, літніх осель і півосель, підготовки педагогічних кадрів для дошкілля, видання спеціальної навчально-методичної літератури і наочних посібників.⁵⁴⁷

1949 року Ярослав Рудницький очолив новостворений факультет слов'янських мов Манітобського університету, де розпочалося вивчення українознавчих предметів. До цього процесу приєдналися Оттавський і Торонтський університети. На початку 50-их років вивчення українознавчих дисциплін впровадилося також в Альбертському університеті, а згодом і в університетах Монреалю, Ватерлоо, Реджайни, Лайкпеди і Карлтона. Удосконаленню фахової майстерності вчителів українознавчих дисциплін сприяла науково-методична робота, яку вели Організація українських вчителів Канади і Рада українських шкіл Комітету українців Канади.⁵⁴⁸

10 липня 1953 року делегати IV Конгресу закликали українську громаду надалі плекати культуру як основу її духовного розвитку, об'єднати всі матеріальні можливості для цього і розбудувати дитячі садки, чотирирічну народну школу, літні курси, бурси та інші освітні заклади для дітей та молоді. Доручили Президії КУК домагатися введення української мови як мови навчання у середніх загальноосвітніх школах канадських провінцій, сприяти розбудові українських діаспорних середніх

⁵⁴⁶ Згадане джерело, с. 82.

⁵⁴⁷ Рудницька-Юрійчук І. Р. Розвиток української дошкільної освіти й виховання в США та Канаді: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / І. Р. Рудницька-Юрійчук; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Національний університет «Львівська політехніка». Чернівці, 2020. 311 с., с. 118.

⁵⁴⁸ Машкова І. М. Розвиток українознавчої освіти в двомовних та «рідних» школах Канади (остання чверть XX – початок XXI ст.), арк. 107.

загальноосвітніх шкіл для дітей, організувати вчительські курси і конференції, заохочувати українсько-канадську молодь до навчання в українознавчих та слов'язознавчих навчальних предметів у канадських університетах.⁵⁴⁹

На засіданні Статутової комісії КУК за пропозицією українського історика Богдана-Ростислава Боцюрківа була створена Рада української молоді Канади при Комітеті українців Канади.⁵⁵⁰ Зібралася вона в листопаді 1953 року.⁵⁵¹ Завдання Ради сформулювали таким чином: *“сприяти найповнішому включенню української молоді Канади у загальноканадійське суспільне, наукове, економічне й культурно-мистецьке життя... формувати і плекати серед української молоді Канади здорову громадську думку та підготовляти її до відповідальності за цілість українського громадського життя в країні”*.⁵⁵²

Особлива роль у збереженні національної ідентичності відводилася молоді. Впроваджувалася в практику цілісна система освітніх розробок, спрямована на виховання нового покоління українців у Канаді. Важлива роль у цьому процесі відводилася освітньо-виховній діяльності, яка забезпечила підготовку національно свідомого молодого покоління зарубіжних українців, здатного заповнити кадрові «прогаллини» внаслідок відходу старшого покоління еміграції від активної громадсько-політичної діяльності. Бо саме на період її третьої хвилі (кінець 1940-х – початок 1990-х років) припала активна пропагандистська діяльність канадського українства з викриття злочинів більшовицької Московії щодо своїх громадян та популяризації українського питання.⁵⁵³ Проблема швидкої асиміляції, з якою зіштовхнулася українська громада Канади, й наплив великої кількості українських мігрантів з Європи після Другої світової війни спонукали провідні структури канадських українців створити молодіжні організації, на які було б покладене завдання збереження ідентичності й патріотичного виховання. Уже до 1950-х років українська молодь Канади була чітко структурована в межах «Пласту»,

⁵⁴⁹ Четвертий Все-Канадійський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953, с. 82-83.

⁵⁵⁰ Згадане джерело, с. 65.

⁵⁵¹ Головенько В. Молодіжний рух української діаспори. *Українська діаспора*. Ч. 6. К., 1994. С. 70–95, с. 83.

⁵⁵² Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 308-309.

⁵⁵³ Романько І.І. Історія та культура української діаспори. Навчальний посібник. Частина перша. Кропивницький: Видавництво ЛА НАУ, 2020, с. 165.

Українського католицького юнацтва, Молоді УНО, Спілки української молоді (далі – СУМ), ОДУМ.⁵⁵⁴

Доленосними для розвитку української мови були резолюції V з'їзду Комітету українців Канади.⁵⁵⁵ 7 липня 1956 року його делегати постановили підтримати наявні відділи українознавства при університетах та сприяти впровадженню подібних в інших вишах, де їх немає; допомогти українським діаспорним науковим установам у реалізації власних проєктів; втілити у життя намір заснування Української центральної бібліотеки-музею імені Івана Франка в Канаді, Українсько-канадського документаційного центру при Комітеті українців Канади та українського відділу Національної бібліотеки Канади; опрацювати і оприлюднювати щорічно нові випуски видання «Україніана-Канадіана»; розділити Культурно-Освітню Раду КУК на три комісії – культурно-наукову, шкільну і мистецьку; підготувати скликання Все-Канадійської Конвенції на тему української діаспорної науки, освіти й мистецтва. Передбачено створення шкільних комісій з педагогів при місцевих відділах КУК, що готували навчальні плани української мови та займалися видавництвом шкільних підручників, зокрема «Буквара», і посібників ділової української мови.⁵⁵⁶ На цьому з'їзді вперше йшлося про розширення сфери впливу етнічних організацій на державні школи. У резолюції підкреслювалася необхідність активізувати заходи щодо введення української мови в державних школах, розпочати підготовку підручників з української мови та українознавства для середніх шкіл, де запроваджено їх вивчення, налагодити співпрацю з вчителями державних шкіл для їх ознайомлення з культурними надбаннями канадського українства. Шкільній комісії пропонувалося приділяти особливу увагу збереженню української духовності в дітей і підлітків, які від народження не володіють українською мовою, а також зорганізувати для вчителів літні курси українознавства при університетах.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Круківський В. Зберігаючи традиції предків. Діяльність молодіжних організацій української діаспори в Канаді (1940–1990-ті рр.). *Часопис української історії*. Київ, 2020. Вип. 42, с. 90.

⁵⁵⁵ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 110.

⁵⁵⁶ П'ятий і шостий Все-Канадійські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959., с. 105-107.

⁵⁵⁷ Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX-XX століття). Чернівці: Рута, 2000, с. 150.

Водночас назріла ще одна нагальна проблема – виховання національно свідомої, патріотично налаштованої молоді.⁵⁵⁸ У травні 1958 року Об'єднання Українських педагогів Канади під час Третьої педагогічної конференції в Торонто за участю Шкільної Ради УККА ухвалило резолюцію про необхідність створення Української Виховної Системи, якою мали б керуватися всі навчально-освітні та виховні інституції української діаспори.⁵⁵⁹ Управа ОУПК висунула Екзекутиві Централі КУК вимогу заснувати товариство «Рідна школа» з метою поширення ідеї на все канадське українство.⁵⁶⁰ 11 липня 1959 року делегати VI з'їзду КУК закликали його Централю та всі складові організації сприяти створенню місцевих гуртків Товариства «Рідна школа» в містах, де наявні місцеві відділи КУК, а батьків та громадських діячів – залучити своїх дітей до навчання в гуртках.⁵⁶¹ За постановою VI Конгресу була створена наукова рада при Комітеті українців Канади, котрій належало представляти українські наукові та культурні установи з метою *«спільного заступництва інтересів української науки»*. Її основу, закладену у вересні 1959 року, склали УВАН, НТШ, ІДВ, Осередок української культури і освіти (далі – ОУКО) та Український воєнно-історичний інститут.⁵⁶²

Визначальними для розвитку освіти канадських українців виявилися 1960-ті роки, оскільки характерні вимушеним дисидентським рухом митців, письменників, освітян і нерідко їх депортацією за межі України, хоча ті, попри свою нечисельність, суттєво збагатили саме освітньо-духовний потенціал канадського українства.⁵⁶³ У зв'язку із запитом провладу КУК про введення курсів української мови в програми середніх загальноосвітніх шкіл Манітоби, в 1961 році міністр освіти провінції Стюарт МакЛейн призначив Комісію української мови під керівництвом шкільного інспектора Михайла Іванчука, котра погодила матрикуляційні і загальні курси з 9 по 12 класи вже з нового 1962/1963 навчального

⁵⁵⁸ Романько І.І. Історія та культура української діаспори. Навчальний посібник. Частина перша., с. 166.

⁵⁵⁹ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

⁵⁶⁰ Зелений З. Праця українських педагогів у Канаді: (у 20-річчя ОУПК). Торонто: Об'єднання українських педагогів Канади, 1969, с. 30.

⁵⁶¹ П'ятий і шостий Все-Канадські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959., с. 198-199.

⁵⁶² Розумний Я. Українська Вільна Академія Наук у Канаді: продовження ідеї вільної науки. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 2013, с. 74-75.

⁵⁶³ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

року.⁵⁶⁴ В грудні цього року Монреальський місцевий відділ КУК опрацював меморандум для Королівської комісії Квебеку, де широко розробляв *«питання освіти й науки по лінії українознавства і слов'язнавства»*.⁵⁶⁵

За резолюцією VII Конгресу, що відбувся 5–7 липня 1962 року, культурно-освітня комісія КУК реорганізована у шкільну, наукову та культурно-мистецьку ради. Делегати зобов'язували Президію продовжити *«акцію репрезентації на міжнародних наукових конгресах українських наукових установ та окремих науковців»* та *«видання “Української бібліографії” (Україніка Кенедіяна) фондами КУК та з нагоди 10-ліття її видання оправити її річники за останніх 10 років і розіслати в бібліотеки вільного світу»*, а також сприяти появі на світ англійських і французьких перекладів творів Тараса Шевченка, збірок наукових статей на тему його творчості і монографії з історії канадського українства, зокрема її піонерської доби.⁵⁶⁶ Вони звернулися до федерального уряду з проханням надати підтримку канадському українству в освітній, культурній та мистецькій галузях на тій основі, яку давно опанували англоканадська і франкоканадська культури, задекларувавши намір продовжити працю для впровадження вивчення української мови в канадських університетах з відповідною кількістю студентів-українців.⁵⁶⁷

6 червня 1965 року Науковим товариством імені Тараса Шевченка в Канаді була організована в Торонто міжнародна конференція *«В обороні української культури і народу»*. У ній взяли участь діячі науки та культури США та Канади з доповідями про геноцид української культури і мови в УРСР, фальсифікацію радянськими науковцями історії України. Понад 150 учених і митців підписали протестні резолюції з цього приводу, відправили їх на адреси органів влади країн Заходу та в посольство СРСР. Досягненням конференції стало заснування Асоціації діячів української культури (далі – АДУК). Очолили її Михайло Кушнір із США та Богдан Стебельський з Канади. Серед основних напрямків праці асоціації – розвиток і популяризація української культури в країнах проживання української діаспори,

⁵⁶⁴ Сьомий конгрес українців Канади: 5-7 липня 1962., с. 73.

⁵⁶⁵ Войченко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 7: Доба завершених консолідаційних процесів і змагання за конституційне визнання 1960-1969. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1986. XII, 545 с., с. 87.

⁵⁶⁶ Сьомий конгрес українців Канади: 5-7 липня 1962., с. 130-131.

⁵⁶⁷ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с 111-112.

видавння книг, журналів і статей, присвячених проблемам української культури, публікація праць українських дисидентів, огляд і критика культурної політики УРСР, усна боротьба зі змосковцями, привернення уваги країн Заходу до геноциду української культури в СРСР, організація різноманітних ювілейних концертів, мистецьких конференцій, виставок, презентацій, творчих вечорів тощо. АДУК акредитувала свої структури в усіх країнах проживання української діаспори.⁵⁶⁸ Наприкінці 1960-их – на початку 1970-их років канадське українство мало розгалужену систему національної освіти та виховання, котра забезпечувала високий рівень самосвідомості молодого покоління еміграції та його активну участі в боротьбі за відновлення української державності.⁵⁶⁹

14 жовтня 1968 року делегати IX з'їзду Комітету українців Канади закликали українську діаспору підтримати діяльність українських наукових установ, давати їм всебічну допомогу, доручили Централі КУК розвивати українську науку в еміграції та закликали українську молодь використовувати всі державні і міські бібліотеки для читання книжок з українознавства різними мовами, зокрема і українською, та приєднатись до лав українських молодіжних організацій, створювати центри молоді для національно-патріотичного виховання.⁵⁷⁰ Активна участь діаспорного студентства в IX Конгресі засвідчила його небайдужість до культурних і мовних проблем, а також спонукала активність канадського українства, шукати реальні шляхи їх усунення та активізації етнокультурного життя.⁵⁷¹ Була створена шкільна рада КУК, що почала координувати україномовне шкільництво в Канаді. Скликана Крайова координаційна виховно-освітня рада КУК в Торонто, куди входили шкільна і наукова ради КУК, Об'єднання українських педагогів Канади, Об'єднання жінок Ліги визволення України, Ліга українських католицьких жінок, Організація українок Канади імені Ольги Бесараб, Союз українок Канади, Молодь УНО, ОДУМ, Пласт,

⁵⁶⁸ Недужко Ю.В. Культурні ініціативи інтелігенції української діаспори в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 50-х – друга половина 60-их років ХХ ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вип. XXI. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вінниця, 2006. С. 299-304., с. 301.

⁵⁶⁹ Гладун Ю.П. Громадсько-політична діяльність українців Канади (1945-1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гладун Юлія Петрівна; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 205 л., л. 148.

⁵⁷⁰ Дев'ятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1968., с. 172-174.

⁵⁷¹ Василик М. С., Руснак І. С. Національне виховання молоді в українській діаспорі Канади і США: монографія. Чернівці; Вижниця: Черемош, 2016. 193 с.: табл., с. 35.

СУМ, Союзи української молоді та студентства Канади.⁵⁷² Після затвердження Акту офіційних мов у 1969 році та проголошення в 1971 році урядом політики багатокультурності, переважна більшість українців позитивно поставилася до розширення прав рідної мови в канадському суспільстві, включення її до навчальних планів державних середніх шкіл.⁵⁷³

З листопада 1969 року з'явилася уведена посада шкільного референта КУК.⁵⁷⁴ Ним став педагог Іван Боднарчук, котрий запропонував спрямувати свою працю в чотирьох напрямках – організаційній та видавничій, спілкуванні з батьками й піднесення рівня навчального процесу та кваліфікації вчителів україномовних шкіл.⁵⁷⁵

11 жовтня 1971 року делегати Х з'їзду Комітету українців Канади у присутності представників Крайового центру українських шкільних рад зобов'язали Президію КУК залучити до виховання дітей всі його складові організації, зокрема молодіжні. При провінційних відділах запрацювали шкільні референтури.⁵⁷⁶

Затвердження програми розвитку багатокультурності Канади 8 жовтня 1971 року прем'єр-міністром П'єром Елліотом Трюдо зумовило те, що майже усе канадське українство позитивно поставилося до включення рідної мови у навчальні плани державних середніх загальноосвітніх шкіл.⁵⁷⁷ У степових провінціях виникла реальна можливість розвинути двомовне навчання в державних школах на початковому та середньошкільному рівнях. В Альберті двомовне навчання почалося в 1971 році, у Саскачевані – в 1974-му, а в Манітобі – в 1978-му році.⁵⁷⁸ Для вивчення української мови в державних середніх загальноосвітніх школах були підготовлені тексти, фільми і звукозаписи для десятикласників, видані друковані матеріали для одинадцятикласників авторства професора Роми Франко під редакцією колегиї Централі КУК на чолі з педагогом Бориславом Білашем. У травні

⁵⁷² Дев'ятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1968., с. 159.

⁵⁷³ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

⁵⁷⁴ Руснак І.С. Діяльність Конгресу Українців Канади в розбудові рідномовного шкільництва (1940-1970 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 67: Педагогіка та психологія*. Чернівці, 1999. С. 73-89., с. 81.

⁵⁷⁵ Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971., с. 75-79.

⁵⁷⁶ Згадане джерело, с. 218-221.

⁵⁷⁷ Машкова І. М. Розвиток українознавчої освіти в двомовних та «рідних» школах Канади (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.), арк. 119.

⁵⁷⁸ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

1973 року провід канадського українства переказав кошти педагогічному факультетові Манітобського університету на купівлю підручників для підготовки вчителів української мови. У жовтні того ж року відбулися установчі збори Об'єднання вчителів української мови державних шкіл, очолюваного Бориславом Білашем. 17–19 травня 1974 року у Вінніпегу пройшла всеканадська конференція вчителів україномовних рідних шкіл, у якій взяли участь українські педагоги з усіх куточків країни. Завдяки проведеним заходам станом на 1974 рік в україномовних канадських класах нараховувалося 17000–18000 учнів.⁵⁷⁹

У квітні 1974 року під патронатом Централі КУК та федерального уряду Канади у Вінніпегу відбулася Перша всеканадська конференція університетських студій українознавства. До неї були залучені 47 професорів та викладачів від одинадцяти університетів. Її учасники схвалили пропозицію професора Альбертського університету Маноля Лупула про створення постійного українознавчого центру в рамках Канадської асоціації слов'янознавців.⁵⁸⁰ Федеральний уряд позитивно поставився до втілення цієї ідеї. 4 листопада наступного року уряд Альберти приєднався до цього проекту.⁵⁸¹ Конференція сприяла заснуванню українознавчих інститутів при університетах Торонто і Оттави.⁵⁸² Централь Кук домоглася від уряду Манітоби прийняття в 1978 році доповнення до шкільного закону про право використання іншої мови, крім англійської і французької, обсягом до 50% шкільних програм.⁵⁸³

У наступні десятиліття українознавчі курси набули подальшого розвитку і у вищій освіті, передусім у канадських університетах, 17 з яких у різні роки запровадили їх до своїх навчальних програм. 1 липня 1976 року при Альбертському університеті в Едмонтоні було засновано один з найважливіших науково-дослідницьких центрів українознавства не тільки в Канаді, а й в усьому світі – Канадський Інститут Українських Студій, який досі надає інтелектуальну підтримку

⁵⁷⁹ Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974., с. 33-36.

⁵⁸⁰ Kondra P.A. A review of half a century of Community Leadership., p. 46.

⁵⁸¹ Гриньох Н. Діяльність українських науково-історичних установ у Канаді в 50–80 рр. ХХ ст.. *Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”*, Львів, 8–10 березня 2006 р.. Львів: Сполом, 2006. С. 172-180., с. 177.

⁵⁸² Kondra P.A. A review of half a century of Community Leadership., p. 46.

⁵⁸³ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

українській спільноті, насамперед через Методичний кабінет української мови, служить джерельною базою двомовної освіти.⁵⁸⁴ Центр згуртував навколо себе таких відомих фахівців, як професор східноєвропейської історії Альбертського університету в Едмонтоні Іван Лисяк-Рудницький, професор слов'янських мов і літератур Торонтського університету Юрій Луцький, професор політології Карлтонського університету в Оттаві Богдан-Ростислав Боцюрків. Для координації його праці тут створено консультативний комітет з 36 осіб. На перших зборах, які відбулися навесні 1977 року, ухвалено рішення про курси з української мови та літератури та поглиблення дослідження історії України і канадського українства. Інститут визначив десять щорічних стипендій по 1500 доларів для кожного випускника закладу вищої освіти, п'ять – по 3500 для робіт на звання магістра, три – по 5000 для докторських дисертацій з українознавства, дві студентські – по 5000 для поїздки в Україну та інші країни, пов'язані з її історією. Виділялися також субсидії для академічних досліджень.⁵⁸⁵

Спостерігалось зацікавлене ставлення федерального уряду Канади та органів місцевого самоврядування і урядів провінцій до проблем вивчення української мови в школах. Це засвідчували, зокрема, періодичні дотації на проведення конференцій та видання підручників.⁵⁸⁶

Наприкінці 1970-х років українознавчі дисципліни викладалися у 14 університетах Канади, а курси з українознавства пропонували 18 університетів. В 1976–1977 роках університети запровадили 159 курсів, з яких 123 – на бакалаврському та 36 – на магістерському рівнях. Зокрема, курси української мови і літератури, історії України, української цивілізації, географії, політології, фольклору, мистецтва, українсько-канадських студій, а також методики викладання української мови на базі Манітобського та Саскечеванського університетів.⁵⁸⁷

Усвідомлення відповідальності за справу спонукало громадських діячів канадського українства та канадських педагогів українського походження до

⁵⁸⁴ Її ж. Згадана стаття, с. 232.

⁵⁸⁵ Гриньох Н. Діяльність українських науково-історичних установ у Канаді в 50–80 рр. XX ст., с. 177-178.

⁵⁸⁶ Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977., с. 38.

⁵⁸⁷ Недужко Ю. Освітньо-виховні аспекти діяльності української діаспори країн Заходу в контексті боротьби за державну незалежність України (середина 40-х – 80-ті роки XX ст.). *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. К.*, 2007. Вип. 12. С. 416-433., с. 421-422.

подолання труднощів у розвитку рідномовного шкільництва для збереження української ідентичності в Канаді.⁵⁸⁸ Наприкінці 1970-их років Онтарійська провінційна рада КУК провела інспекцію україномовних шкіл по всій території провінції, організувала фестивалі «Живого слова», видала примірники журналів «Рідношкільник» та «Український учитель в Канаді», підручники для українсько-канадських школярів.⁵⁸⁹ Адже в провінції щорічно зменшувалася кількість учнів україномовних рідних шкіл та україномовних громадян – випускників цих шкіл, була відсутня їхня підготовка до українознавчих курсів. До цього призвели неукраїнське середовище, у якому виростили діти, брак в них національної свідомості та незнання мови батьків, змішані шлюби, занепад народжуваності серед тутешніх українців, брак кваліфікованих вчителів та координації навчально-методичної системи, нераціональний підхід до організації україномовних рідних шкіл та незацікавленість молодого покоління громади до рідної мови. Тож Крайовий центр українських шкільних рад при КУК активізував працю. Наприклад, Онтарійська провінційна рада КУК запровадила такі культурно-просвітницькі заходи, як Українські дні спадщини, фестивалі «Живого слова», вчительські конференції, семінари та курси.⁵⁹⁰

10–13 жовтня 1980 року в рамках XIII Конгресу українців Канади відбувся Український семінар, де сформулювали мету і завдання рідномовного шкільництва в нових соціально-культурних обставинах та дійшли одностайності, що рідна україномовна школа повинна *«познайомити молоду українську людину з правдивою історією свого народу»*. Тож її вчителі мають розкрити перед молоддю, що виростає в неукраїнському середовищі, ті національні та культурні процеси в історичному розвитку її народу, вказати на моменти величі та слави свого народу, що ставлять нарівні з іншими великими народами світу, висвітлити періоди занепаду і уважно вказати на їх дійсні причини. Розглядати добу Давньоруської держави з центром в Києві і його політичну та культурну роль, висвітлити державотворчі змагання українського народу в XVII–XVIII століттях, підкреслити роль таких видатних

⁵⁸⁸ Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX-XX століття), с. 280.

⁵⁸⁹ Тринадцятий Конгрес Українців Канади відзначає 40 років праці КУК, 1940-1980: 10-13 жовтня 1980., с. 71.

⁵⁹⁰ Чотирнадцятий конгрес українців Канади: 7,8,9 і 10 жовтня 1983., с. 62-64.

письменників і поетів Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Івана Франка і Лесі Українки в пробудженні та збереженні національної свідомості та культури в добу політичного занепаду, присвятити належну увагу Українській національній революції 1917–1921 років та її етапам, розповісти про суспільно-політичну ситуацію в УРСР, вказати на мотиви появи української діаспори та її суспільно-культурне, економічне і культурне життя. Учасники дебатів зійшлися на тому, що українська школа в Канаді *«мусть стати в центрі всіх справ: по всіх парафіях, у всіх організаціях, а українські учителі мусять стати інженерами молодих душ. Без того пустою стоять наші храми, самоліквідуються організації, а внуки шукатимуть українську ідентичність, може, в музеях та архівах»*.⁵⁹¹

10 жовтня 1983 року делегати XIV з'їзду Комітету українців Канади спонукали складові організації відновити різні форми навчання від дитячих садочків до рідних шкіл та доручили Екзекутиві КУК *«порозумітися з проводами існуючих молодечих організацій, учителями і виховниками, знайти засоби, завдання для збереження молоді і включення її в українське громадське життя зробити першорядним завданням цілої зорганізованої української спільноти»*. Зобов'язали місцеві відділи КУК провести вчительські конференції спільно з молодіжними організаціями, а Екзекутиву – конференцію вихователів для обговорення проблем виховання юних українців. Була створена Всеканадська шкільна рада КУК, що мала керувати всім україномовним шкільництвом і опрацьовувати шкільні програми, видавати підручники і монографії, проводити щорічні олімпіади з української мови та літератури в провінціях, організовувати вчительські курси. Раду фінансувала Шевченківська фундація. Делегати закликали міністрів освіти та вчителів провінцій Канади *«звернути спеціальну увагу на етичне й моральне виховання молоді людини в рідних і публічних школах»*, а українсько-канадські християнські церкви, школи та жіночі організації – *«доложити всіх зусиль, щоб всі українські діти в Канаді були охоплені рідним шкільництвом, починаючи від дошкілля»*.⁵⁹²

⁵⁹¹ Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX–XX століття)., с. 279–280.

⁵⁹² Чотирнадцятий конгрес українців Канади: 7,8,9 і 10 жовтня 1983., с. 254–256.

12 жовтня 1986 року очільник Комітету сприяння розвитку української спільноти Богдан Кравченко виступив перед делегатами XV Конгресу українців Канади із доповіддю «Будуємо будучину: українці канадці у 21-му столітті – проєкт дії». Доповідач зауважив, що 73% української молоді у віці між 18 та 25 роками підтримують збереження мови, і наголосив: *«Переміщення з політичного спрямування на культурне видно з того, що лише 9% українських організацій називали незалежність України головною проблемою канадських українців; яких 82% висловилися на користь культурних і освітніх контактів із СРСР Україною як засіб сприяння дальшому розвитку української спільноти в Канаді. Для нас ці цифри є критичні і вони вказують на те, що перед нами стоїть величезне завдання усвідомлення політизації нашої власної громади»*.⁵⁹³ Доповідь містила розгорнуту програму в сфері освіти, культури та засобів масової інформації. Перед КУК і його складовими організаціями постали завдання:

1. Подвоєння кількості учнів українських двомовних програм у степових провінціях до 5000 осіб та поглибити перемовини з урядами провінцій та країни для сприяння двомовним і тримовним програмам;

2. Допомога рідним школам у розробці допоміжних україномовних культурних програм та забезпечення координації програм літніх таборів як додаткових засобів посилення вжитку української мови;

3. Організоване створення регіонального методичного кабінету української мови на Заході Канади з метою об'єднання зусиль канадських університетів і українських діаспорних видавництв у справі підготовки навчальних матеріалів та педагогічних курсів для вчителів української мови;

4. Заснування центрів для опіки над дітьми з цілком україномовною програмою, куди мали входити дитячі ясла, садки та добові осередки опіки.⁵⁹⁴

Делегати XV Конгресу заснували спеціальну стипендію імені Павла Юзика для студентів закладів вищої освіти, які мають видатні академічні досягнення та

⁵⁹³ П'ятнадцятий Конгрес Українців Канади., с. 160-168.

⁵⁹⁴ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 116-117.

демонструють активну громадську позицію і вивчають українознавчі студії, для студентів старших курсів.⁵⁹⁵

1983 року відбулася конференція Асоціації вчителів української мови провінції Саскачевану на базі середньої школи імені святої Марії Горетті в Саскатуні, де навчання проводилося за українською двомовною програмою. Її учасники відвідали показові уроки з україномовних дисциплін, ознайомилися з навчально-матеріальною базою школи, обмінялися думками щодо вдосконалення методики викладання української мови.⁵⁹⁶ Місцева провінційна рада КУК провела 21-22 квітня 1989 року в саскатунській школі святої Марії Горетті симпозіум української мови, оскільки вважала, що ця форма впливу на громадську думку дасть можливість залучити до вирішення назрілих проблем широкі кола етнічної спільноти.⁵⁹⁷ До участі в симпозіумі, крім педагогів, представників різних громадських об'єднань і товариств, церкви, запрошувалися служителі.⁵⁹⁸

Зрештою, думки та пропозиції учасників симпозіуму знайшли своє втілення в резолюції про:

- створення в Саскачевані, за зразком Манітоби й Альберти, провінційної батьківської організації для популяризації двомовної програми серед української спільноти та інших етнічних груп;
- піднесення ролі філологічних установ у виробленні серед усіх канадців прихильного ставлення до вивчення мов спадщини;
- установа культурних та мовних обмінів з українськими дітьми в Україні та в інших країнах поселення українців для поліпшення мовної практики канадської молоді;
- отримання від урядових установ і громадських інституцій фінансів для зміцнення навчально-матеріальної бази двомовних шкіл і програм, підготовки програм, публікації матеріалів на місцевому, провінційному та міжпровінційному рівнях;

⁵⁹⁵ П'ятнадцятий Конгрес Українців Канади., с. 210-211, 214.

⁵⁹⁶ Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX - початок XXI століття)., с. 299.

⁵⁹⁷ Буйняк В. О. Українська мова у школах Саскачевану. *Західньоканадський збірник*. Ч. 3. Едмонтон: [б. в.], 1998. С. 13-39., с. 31.

⁵⁹⁸ Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX - початок XXI століття)., с. 300.

- залучення церков і громадських організацій до співпраці у збереженні української мови.⁵⁹⁹

3–4 листопада цього року в Йорктоні відбулася міжпровінційна конференція вчителів української мови під девізом «1989 – рік української мови».⁶⁰⁰ Українсько-канадські педагоги з провінцій Альберти, Манітоби і Саскачевану обговорили стан та перспективи розвитку української двомовної програми в 1990-х роках і у наступному столітті. Ґрунтовні доповіді виголосили консультанти відділу багатомовного навчання Міністерства освіти Саскачевану Юрій Жеребецький та Віра Лабач. Перший зосередився на нових технологіях вивчення української мови, яку дитина опановує в системі двомовної освіти, перспективи розвитку співробітництва між освітянами Канади й України. Віра Лабач детально представила новий посібник з української мови для початкової ланки освіти та довідник для дитячого садка, розкрила зміст основних методичних рекомендацій щодо їх впровадження в практичну діяльність педагогів двомовних шкіл. Присутні також взяли участь у ділових іграх. Накреслюючи широкі заходи подальшого розвитку української освіти в полікультурному суспільстві, учасники конференції розуміли, що їх реалізація в умовах англійськомовного оточення буде надто складною. Однак вони усвідомлювали й інше: бездіяльність призведе до занепаду українського шкільництва і повної асиміляції канадських українців. Тому намітили в наступні роки вживати ділових заходів, щоб забезпечити українській спільноті й рідномовній освіті реальне майбутнє. Щоправда, цьому значно сприяли проголошення державного суверенітету України і налагодження тісної співпраці між українськими та канадськими освітянами.⁶⁰¹

У жовтні 1988 року професор теоретичної фізики Юрій Даревич запросив фізика Ігоря Юхновського зі Львова до Торонто в рамках програми академічного обміну. Професор Юхновський, який працював директором Малої Академії Наук у Львові – позашкільної програми для старшокласників, зацікавився життям української молоді в Канаді. Через декілька місяців після від'їзду прийшов його

⁵⁹⁹ Там само, с. 300-301.

⁶⁰⁰ Буйняк В. О. Українська мова у школах Саскачевану., с. 31.

⁶⁰¹ Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX - початок XXI століття)., с. 301-303.

лист з запрошенням канадським учням українського походження відвідати Львів і поспілкуватися з українськими учнями.⁶⁰²

У 1990-их роках, коли розпочалася масова четверта хвиля еміграції, народилася цілісна система україномовної освіти в Канаді. Українська мова впроваджується у передшкілля і до 12-го класу. Складовою частиною сучасної українознавчої науки та освіти тут стає мережа університетських студій. Зокрема, українська мова та українознавчі дисципліни різного напрямку викладаються в 22 канадських університетах. Більшість учителів україномовних шкіл, у тому числі двомовних, здобуває освіту на відділеннях славістики в університетах Оттави, Торонто, Вінніпегу, Саскатауну, Реджайни, Едмонтону. Головними передумовами розвитку вищої ланки української освіти в системі університетів стали: освітньо-виховна діяльність української діаспори протягом першої і другої хвиль еміграції та її здобутки; налагодження навчання дітей рідною мовою у державних двомовних українсько-англійських і приватних українських рідних школах; підготовка двомовних українсько-англійських учителів; організація освітньо-виховних бурсів та інститутів. Система сприяла формуванню прошарку власної інтелектуальної еліти, котра впливала на усвідомлення канадськими українцями необхідності збереження національної ідентичності в умовах чужомовного етнокультурного середовища.⁶⁰³

4.2. Участь Комітету (Конгресу) Українців Канади в культурно-просвітницькому житті канадського українства

Культурно-просвітницька діяльність завжди була стрижнем громадського життя канадського українства, а мистецькі колективи – невід’ємною складовою буднів більшості громадських, політичних і релігійних організацій, засобом

⁶⁰² Субтельний О. Пласт. Унікальна історія українського скаутського руху. Торонто: Пластове вид-во, 2019. XXII, 440 с.: фот., с. 270-271.

⁶⁰³ Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект., с. 232.

залучення до осередків нових членів.⁶⁰⁴ Комітет українців Канади постійно приділяв увагу збереженню та розвитку української культури і мистецтва. 23 червня 1943 року український діаспорний літературознавець Костянтин Андрусинин заявив делегатам Першого Все-Канадійського Конгресу українців Канади, що різнобарвність *«українського костюмового мистецтва, правда, манить англійців своїми кольорами, але на тім і кінець. Наше народне мистецтво англієць уважає за щось дивовижне, і хвилево інтересується ним, бо бачить в нім колір, який розвіває його сіру буденщину. Відноситься він з не меншим заінтересованням до індіанського примітивного мистецтва, яке рівно ж кольорове»*. Тому варто *«подбати про те, щоб жадна чужа народність не присвоювала собі нашу пісню, і не виступала з нею, як з її власною»*.⁶⁰⁵ З огляду на це, Конгрес ухвалив резолюцію із закликом *«заохочувати українців Канади зберігати найкраще з цієї культури та традицій у Канаді та докласти необхідних зусиль, щоб змішатися з іншими культурами до кінця, щоб канадці могли зрештою створити багату мозаїку нашої спільної канадської культури»*.⁶⁰⁶

У післявоєнний час, як ніколи раніше, постала потреба у консолідації, збереженні та примноженні культурної ідентичності. Ті пам'ятки, що були поза межами України – в Берліні (Архів Української установи «Довір'я»), Парижі (Книгозбірня імені Симона Петлюри), Празі (Український Музей) і Варшаві, німецькі окупанти присвоїли. Більшість із них зникла безслідно. В Україні такі інституції розграбовували або знищили. В Європі не лишилося жодного центру, куди б автори могли надсилати твори постійної вартості на збереження. Виникла нагальна потреба у відкритті установи, яка б виконувала пам'яткоохоронну та дослідницьку роль.⁶⁰⁷ В грудні 1943 року за сприяння Крайової Екзекутиви УНО, насамперед історика і політичного діяча Павла Юзика, композитора й етнографа Олександра Кошиця і його дружини співачки Тетяни Кошиць, музикознавця Павла

⁶⁰⁴ Полтавець О. М. Сприяння громадських організацій української діаспори в Канаді поширенню та популяризації національного мистецтва. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. К.: Міленіум, 2011. № 4. С. 105–109., с. 107.

⁶⁰⁵ Перший Все-Канадійський Конгрес українців Канади. Виніпег, 22, 23, 24 червня 1943., с. 110-112.

⁶⁰⁶ Piniuta H. *The Organizational Life of Ukrainian Canadians.*, с. 83.

⁶⁰⁷ Бодруг А. Соціокультурна місія канадського Центру української культури та освіти "Осередок" (друга чверть XX – початок XXI ст.). *Чорноморська минувшина*. 2020. Вип. 15. С. 71-80., с. 74.

Маценка, публіциста і дипломата Микити Мандрики, ботаніка-еколога Тиміша Павличенка у Вінніпегу було сформовано Громадський комітет, котрий 25 березня 1944 року оголосив про створення Осередку української культури та освіти, що об'єднував у собі архів, бібліотеку, музей, мистецьку галерею, видавництво і навчальний заклад. Першим очільником Осередку став український військовий діяч, один із засновників КУК Володимир Коссар. Завдання нової інституції полягало в консолідації поборників культури й освіти, належній репрезентації українських надбань у культурі Канади, досягненні конструктивної співпраці українців з представниками інших етнічних груп Канади й Америки.⁶⁰⁸

Новим свідченням турботи канадського українства про свою культуру стала презентація в жовтні 1949 року меморандуму Королівської комісії з національного розвитку мистецтв, літератури і науки під керівництвом дипломата і філантропа Волтера Мессі з культури про збереження українських культурних надбань та їх поширення в канадську дійсність.⁶⁰⁹

У травні 1951 року Комітет українців Канади випустив комунікат з нагоди вшанування пам'яті Головного отамана Української Народної Республіки Симона Петлюри.⁶¹⁰ Одночасно були організовані урочистості з нагоди 60-річчя початку українського поселення в Канаді.⁶¹¹ Вони стали «Вікном можливостей» для презентації української культури. Зокрема, 7 вересня в залі Українського Національного Об'єднання за участі президента Манітобського університету професора Альберта Генрі Стюарта Джиллсона була відкрита виставка зразків мистецької творчості та друкованого слова канадського українства за всю його історію.⁶¹²

Одним з помітних мистецьких заходів у рамках святкування 60-річчя поселення, реалізованих Комітетом українців Канади, була також виставка із 47 картин у Вінніпегу.⁶¹³ Відвідувачі високо оцінили твори Катерини Антонович, Надії

⁶⁰⁸ Матяш І. Б. Архівна та рукописна україніка в Канаді. *Український археографічний щорічник*. К.: Бізнесполіграф, 2007. Вип. 12., с. 66.

⁶⁰⁹ Piniuta H. *The Organizational Life of Ukrainian Canadians.*, с. 85.

⁶¹⁰ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 6., с. 57.

⁶¹¹ Там само, с. 72.

⁶¹² Там само, с. 74.

⁶¹³ Кейван І. Нариси з історії української культури: Книга третя. Едмонтон, 1984. 234 с., с. 82.

Білецької, Романа Ковалю й Івана Кейвана.⁶¹⁴ 29–30 вересня 1951 року цю дату відзначила українська громада Торонто під керівництвом місцевого відділу КУК.⁶¹⁵ До підготовки долучилися чотири канадських урядовці, витративши чималий на ті роки фінансовий ресурс – чотири тисячі канадських доларів. Для містян була відкрита «Ювілейна Українська Національна Виставка», а завершився захід бенкетом в Кінг-Едвардському готелі Торонто.⁶¹⁶

Вище ми зазначали, що святкування 60-ї річниці початку української імміграції в Канаду використовувалося радянською владою для насадження українській громаді країни власної програми (дарування пам'ятника Тарасові Шевченку, візити культурних діячів і мистецьких колективів з УРСР тощо). Відтак, після завершення урочистих заходів, перед проводом КУК постало завдання виробити власну стійку культурну програму, яка б нівелювала московсько-більшовицьку культурну експансію і здобула схвалення на IV з'їзді КУК 8–10 липня 1953 року. На пропозицію делегатів Президія КУК створила культурну раду, котра об'єднала наукові установи, культурно-просвітницькі товариства та інші культурно-творчі і педагогічні колективи, започаткувала центральну українсько-канадську бібліотеку, музей і архів. При раді запрацювала спеціальна комісія, котра відповідала за стан українського мистецтва і його використання в побуті, церковній та житловій архітектурі та танцях. Виокремився культурний фонд, котрий складався з чверті фінансових пожертв, що надходили до Українського громадського фонду.⁶¹⁷

З метою координації діяльності українських митців в 1956 році, за ініціативою Михайла Дмитренка, Богдана Стебельського та Івана Кейвана, у Торонто створена Українська спілка образотворчих митців (далі – УСОМ) з кількома філіями. УСОМ влаштувала низку виставок у Торонто, зокрема з нагоди 300-річчя Конотопської битви, 250-річчя повстання Івана Мазепи проти Московії у Північній війні і 100-річчя смерті Тараса Шевченка. 1956 року під редакцією українського маляра-графіка Богдана Стебельського почав виходити часопис

⁶¹⁴ Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною. Едмонтон; Монреаль, 1996. 227 с., с. 97.

⁶¹⁵ Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 6., с. 78.

⁶¹⁶ Гуменюк І. Мої спомини: до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді. Торонто: [б.в.], 1957. 61 с., с. 54-55.

⁶¹⁷ Четвертий Все-Канадський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953., с. 82-83.

«Література й мистецтво» – додаток до «Гомону України».⁶¹⁸ Пізніше УСОМ була реорганізована у спілку митців Торонто на чолі з Іриною Шумською-Мороз.⁶¹⁹

Центром української культури в Канаді стало приміщення, в якому розташувався ОУКО. У будинку також було розгорнуто архів, бібліотеку, музей, лекторій та видавництво. Його архів зібрав найбільшу в Канаді колекцію українознавчих документів, яка нині становить понад 2000 артефактів, пов'язаних з різними періодами української історії. Тут наявні літературні, публіцистичні, наукові рукописи, листи, партитури та клавіри талановитих співвітчизників. Бібліотечні фонди містять 40 тисяч томів та понад 400 назв політичних, наукових, духовних, літературних та мистецьких часописів, що виходять друком на території Австралії, Канади, США, країн Латинської Америки та Європи. Окремо складаються видання таких українських діаспорних організацій, як КУК, Крайова ексекютива УНО, Союз українських канадійських ветеранів. У 1953 році відкрито Відділ рідкісних праць і документів. Постійно діють мистецька галерея з багатою спадщиною та Вищі освітні курси, що готують майбутніх вчителів, науковців, інженерів, митців, громадських діячів.⁶²⁰

Помітним витвором української монументальної скульптури в Канаді став пам'ятник Тарасові Шевченкові у Вінніпегу, споруджений в 1961 році за ініціативою Комітету українців Канади і авторством Андрія Дарагана з нагоди 150-річчя від смерті Кобзаря. Проєкт був виконаний на площі перед Провінційною законодавчою Асамблеєю Манітоби⁶²¹ на кошти українських канадців.⁶²² Протягом двох днів тривали урочистості за участі найкращих митців українського походження з Канади та Сполучених Штатів Америки. Також відбулися народний фестиваль «Українська Молодь Шевченкові» та концерт-академія, танці за участі членів українських молодіжних організацій. З нагоди відкриття монумента Кобзареві прем'єр-міністр Джон Діфенбейкер промовив: *«Як поет він не тільки збагатив*

⁶¹⁸ Кейван І. Нариси з історії української культури: Книга третя., с. 83.

⁶¹⁹ Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною., с. 98.

⁶²⁰ Бодруг А. Соціокультурна місія канадського Центру української культури та освіти «Осередок» (друга чверть ХХ – початок ХХІ ст.), с. 75-78.

⁶²¹ Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною., с. 90.

⁶²² Темірова Н. Формування українського меморіально-монументального простору в Канаді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 31. С. 7–13., с. 9.

*літературу свого народу, але й надихнув його новою надією на свободу. Чого він шукав для них, він не менше прагнув для пригноблених у всьому світі».*⁶²³

З метою збереження української культури та популяризації творчості українських поетів, письменників, художників канадське українство формувало культурні фундації. Так, у Вінніпегу зародилася фундація імені Олександра та Тетяни Кошиців, що мала за мету видавати збірки творів поетів-класиків. Інші фундації – імені Юрія Клена та Леоніда Мосендза у Торонто займалися подібним. В 1962 році зареєстрована Фундація імені Василя Вала, названа на честь першого канадського сенатора-українця. 1967 року засновувалася Фундація імені Данила Лобая, котра заповзялася досліджувати життєдіяльність українського робітничого руху в Канаді. 1971 року утворена Фундація «Рідна школа» імені Василя Сарчука, котра виступила референтом шкільної справи при КУК. Наступного року ж – Фундація імені Юліана Стечишина, яка матеріально сприяла дослідникам історії канадського українства. До цих утворень пізніше приєдналися Стипендійний фонд імені отця Петра Даркевича та фундація «Прометей» імені Стефанії Швед і Степана Онищука. Для налагодження спільної культурно-просвітницької діяльності всіх фундацій українська громада Канади створила 22 липня 1963 року єдину Народну Фундацію імені Тараса Шевченка. Вона відрізнялася від інших турботою про фінансування організацій, установ та осіб, що розповсюджували знання про українську культуру в Канаді.⁶²⁴ Приймала внески, записки і пожертви та інвестувала їх відповідно до канадського законодавства про філантропію та меценатство. Дохід спрямовувався на друкування шкільних підручників з української мови, літератури та історії, підтримку хороших колективів, оркестрів, театрів, книгозбірень, виготовлення бібліотечних аудіо-записів, короткометражних фільмів і стипендії для студентів та науковців.⁶²⁵ У квітні 1968 року Шевченківська фундація отримала статус благодійної організації⁶²⁶, фінансує низку великих

⁶²³ Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991), с. 92.

⁶²⁴ Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Т. 2., с. 403-404.

⁶²⁵ Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК: 1940-1965., с. 72-73.

⁶²⁶ Сорока М. Ів. Історія Української канадської фундації ім. Тараса Шевченка. *Західньоканадський збірник*. Едмонтон-Острот: Видавництво Національного Університету «Острозька Академія», 2014. Ч. 7. С. 83-96., с. 84.

проектів зі збереження і примноження культурних надбань канадського українства і розвитку української освіти.

15–17 грудня 1972 року у Вінніпегу відбулася річна конференція КУК, на якій була створена Рада української культури при його Екзекутиві.⁶²⁷ Збереження української національної ідентичності через мову можливе лише через доступність української художньої та пізнавальної літератури.⁶²⁸ Тому в квітні 1975 року Державна бібліотека Канади в Оттаві на рекомендацію Централі Комітету українців Канади закупила книги з української історії і часописи, зобов'язалася періодично доповнювати книгозбірню новими творами за умови покриття Комітетом українців Канади частини витрат з добровільних пожертв.⁶²⁹

24 травня 1980 року у Саскатуні в присутності ексекютивного директора Комітету українців Канади Симеона-Ярослава Кальби, чиновників урядів західноканадських провінцій та гостей урочисто відкрито Український музей. У жовтні того ж року, за фінансової підтримки Шевченківської фундації, що виділила 4000 доларів, Рада української культури КУК організувала у Вінніпегу виставку картин художника Василя Курилика, автора понад десяти тисяч різноманітних творів, який зміг у своїй творчості поєднати українську мистецьку традицію з традиціями інших етносів канадського суспільства, формуючи своєрідний симбіоз культур, в якому кожна зберігала власну унікальність.⁶³⁰ Пізніше подібні заходи стали популярними в усій Канаді.⁶³¹

Доречною складовою культурно-просвітницької активності КУК виявилось відродження в Канаді української вояцької традиції, побудованій на спадку українського козацтва. Стараннями КУК була сформована широка мережа культурно-просвітницьких структур, які в козацьких військових звичаях вбачали великий культурний здобуток українського народу. За підтримки Комітету народився аматорський танцювальний колектив, що виконував козацький гопак. Незабаром ця трупа вже професійно виконувала широкий спектр козацьких та

⁶²⁷ Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974., с. 31-32.

⁶²⁸ Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади, с. 114.

⁶²⁹ Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977., с. 42.

⁶³⁰ Іваницька Л.В. Український вектор творчих пошуків канадсько-українського митця Василя Курилика. *Європейські історичні студії*, 2024, №29, с. 120–122.

⁶³¹ Тринадцятий Конгрес Українців Канади відзначає 40 років праці КУК, 1940-1980: 10-13 жовтня 1980., с. 31-32.

українських народних танців, отримавши назву «Канадський національний колектив козацьких вершників та танцюристів». За невеликий проміжок часу колектив узяв участь в багатьох фестивалях, громадських дійствах, навіть на офіційних прийомах за участю королеви Великої Британії Єлизавети II, генерал-губернатора Канади Романа Гнатишина.⁶³²

Серед культурних ініціатив КУК помітне створення Українського музичного товариства Альберти, яке заповзялося пропагувати зразки традиційної української музики (колядок і щедрівок). Його перший концерт відбувся на Старий Новий Рік – 14 січня 1973 року. Під патронатом КУК у 1978 і 1979 роках це товариство зорганізувало фестивалі української пісні і слова, в яких взяли участь хори, ансамблі, солісти та інструменталісти з Едмонтону та інших міст провінції.⁶³³

Беззаперечним центром мистецького життя канадського українства було Торонто, де працювали централь Української спілки образотворчих митців, мистецькі галереї «Ми і світ» Миколи Колянківського і «Фокус» Ірини Шумської-Мороз та Канадсько-Українська Мистецька Фундація, котра з'явилася завдяки жертвам Михайла Шафранюка і його дружини Ярослави в 1975 році.⁶³⁴ Досягненнями українсько-канадського культурно-мистецького об'єднання стали Світова виставка українських митців 1982 року, виставки з нагоди 150-річчя міста Торонто та 1000-ліття хрещення Русі-України.⁶³⁵

Відділу КУК в Торонто підпорядковувалося Товариство «Українська опера». Окрім традиційних концертів та академій, Конгрес організував відзначення ювілеїв поселення українців у Канаді, концерти симфонічної музики за участю провідних митців Канади та США.⁶³⁶

⁶³² Бодруг А. Феномен козацтва як націєзберігаючий чинник культури української діаспори Канади (середина ХХ — початок ХХІ ст.). *Чорноморська минувшина*. 2017. Вип. 12. С. 119—132., с. 125.

⁶³³ Логвиненко О. Святкування 35-річчя Українського музичного товариства Альберти. *Західноканадський збірник*. Едмонтон, Канада; Острог, 2008. Ч. 5. С. 437-441, с. 438.

⁶³⁴ Кейван І. Нариси з історії української культури: Книга третя., с. 89.

⁶³⁵ Шафранюк М. Історія Канадсько-Української Мистецької Фундації. *Канадсько-Українська Мистецька Фундація*. Торонто, Publisher Ukrainian Canadian Art Foundation, 1991. С. 21-33., с. 23-27.

⁶³⁶ Чайка В. В. Розвиток музичної культури української діаспори країн Північної Америки другої половини ХХ-початку ХХІ століть: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії. Спец. 032 "Історія і археологія" / Чайка Владислава Володимирівна; Мін-во культури та інформативної політики України. НАКККіМ. К., 2021. 268 с., с. 122-123.

Надбання творців культурно-просвітницького життя канадського українства змушений був згодом визнати колишній посол Радянського Союзу в Канаді Олександр Яковлев, який у своїх мемуарах згадував: *«Коли я ближче познайомився з цими "націоналістами", то виявилось, що їхня так звана "антирадянська діяльність" найчастіше вигадувалася нашими спецслужбами. Конгрес багато робив для збереження української культури на канадській землі. Фестивалі культури були дуже цікавими. Ніякого там націоналізму і поруч не лежало. Просто люди, сумуючи за Батьківщиною, танцювали, водили хороводи, пісні співали, читали вірші Шевченка, ставили вистави українською мовою. Приходило дуже багато глядачів, які сиділи, дивилися і слухали, плакали, а не гасла горланили»*.⁶³⁷

Варто зауважити, що протягом 1977–1982 років Централь Комітету українців Канади не отримувала фінансової допомоги від федерального уряду Канади, а його провінційні ради отримували дрібні і короткострокові субсидії на малі проекти. Її члени відвідували засідання федерального уряду Канади, щоб *«прийняти напрямні Централі КУК щодо підсилення крайових та провінційних надбудов та щодо програм мови й освіти та збільшити суму субсидій федерального уряду для українських громад, особливо збільшити субсидії для Централі КУК та провінційних рад КУК»*. Завдяки цьому урядові субсидії для канадських українців збільшились у 1984–1985 роках до одного мільйона доларів.⁶³⁸

Шевченківська фундація продовжувала фінансувати проекти зі збереження і розвитку української культури. 1983 року вона надала 50 тисяч доларів Комітету дослідів Голодомору в Торонто, базованого в Українсько-канадському дослідчо-документаційному центрі на випуск фільму «Жнива розпачу». 1985 року виділила 17 тисяч доларів на перевидання англomовного «Кобзаря» Тараса Шевченка, 1987 року – 25 тисяч доларів Українсько-канадському дослідчо-документаційному центру на випуск документального фільму «Між Гітлером і Сталіном: українці під час Другої світової війни», а 1988 року – 45 тисяч для коледжу імені Грента МекЮвена на заснування Українського наукового центру документації і 20 тисяч –

⁶³⁷ Яковлев А.Н. Омут памяти. М.: «Вагриус». 2001. 605 с., с. 210-211.

⁶³⁸ Пятнадцятий Конгрес Українців Канади., с. 53.

для КУК на проєкти, пов'язані зі святкуванням тисячоліття християнства в Україні.⁶³⁹

13 жовтня 1986 року делегати XV Конгресу українців Канади закликали українську громаду Канади підтримувати *«культурні прояви та появи нової індивідуальної творчості»* як основу духовного життя українського народу на вищому рівні та доручили Екзекутиві КУК заохотити Українсько-Канадську Фундацію імені Тараса Шевченка створити постійний комітет очільників провінційних рад КУК для забезпечення постійної міжпровінційної координації *«засобів розвитку культури»*.⁶⁴⁰ 1986 року при Альбертській та Манітобській провінційних Радах Комітету запрацювали Ради українського мистецтва, котрі сприяли розвитку українського мистецтва, репертуару, налагодженню фінансовий стан творчих колективів, адмініструванню та співпраці з подібними діаспорними установами в Канаді і поза її межами. В 1988 році Альбертська Рада провела провінційний фестиваль з нагоди 1000-ліття хрещення Руси-України, до якого залучила українсько-канадські танцювальні ансамблі та хори, самодіяльних митців та художників, народних майстрів.⁶⁴¹ З нагоди 100-річчя українського поселення в Канаді КУК та його складові організації і місцеві відділи у співпраці з федеральним урядом та органами місцевого самоврядування організували художні виставки, випускали поштові марки, телевізійні та радіопрोगрами, готували громадські та шкільні проєкти.⁶⁴²

Висновки до розділу IV

Багатогранна діяльність Комітету (Конгресу) Українців Канади у 1940–1991 рр. позначилася здобутками в розвитку україномовної освіти та культури, національно-патріотичного виховання молоді. Бо КУК діяв не лише як головна національно-патріотична представницька організація української громади Канади, але й як центр українського світу в цій країні, що дбав про розвиток української освіти та культури, підтримку українського мистецтва.

⁶³⁹ Сорока М. Ів. Історія Української канадської фундації ім. Тараса Шевченка., с. 88-89.

⁶⁴⁰ П'ятнадцятий Конгрес Українців Канади., с. 210-211.

⁶⁴¹ Шістнадцятий Конгрес Українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989., с. 186-191.

⁶⁴² Kondra P.A.. A review of half a century of Community Leadership., p. 69.

Від самого початку культурно-освітня діяльність КУК полягала в розбудові україномовного шкільництва та системи національно-патріотичного виховання української молоді, проведенні культурно-просвітницьких заходів з метою збереження та примноження всієї української культури, її захисту від російських впливів, які були домінуючими на історичній батьківщині. За його активної участі запрацювали українознавчі кафедри в канадських університетах та українознавчі курси для педагогів, були відкриті україномовні та двомовні українсько-англійські школи, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні. До цього процесу долучились українські молодіжні організації. Як приклад доцільно згадати низку програм, заснованих у рамках Канадського інституту українських студій. Серед них:

- Центр українських історичних досліджень Петра Яцика, створений 1989 року, який опікується виданням англomовних монографій та українських перекладів західних праць, публікацією документів, надає дослідницькі гранти;

- Українсько-канадська програма, спрямована на дослідження і популяризацію спадщини української діаспори в Канаді;

- Програма Стасюків з вивчення сучасної України, заснована в 1990 році;

- Український мовний освітній центр, що опікується програмами двомовної англо-української та україномовної освіти за кордоном;

- Програма українських церковних і релігійних студій.

Пізніше, у 1998 та 2000 роках були започатковані програми з вивчення східної України та Канадсько-український законодавчий міжурядовий проект, покликаний підтримувати демократичні та економічні реформи в Україні. Провід КУК та делегати його з'їздів спрямовували українську громаду на плекання самобутньої культури та шанування традицій та звичаїв. Сформувалися такі культурно-мистецькі об'єднання, як Осередок української культури та освіти, Українсько-канадська фундація імені Тараса Шевченка, Українське музичне товариство Альберти та Канадсько-українська мистецька фундація в Торонто. Розвинулися українські танці та театр, музика та образотворче мистецтво.

З метою становлення і розвитку системи україномовного шкільництва КУК співпрацював з педагогічними об'єднаннями, науковими інституціями та молодіжними організаціями діаспори задля впровадження вивчення української мови та національно-патріотичного виховання юної частки української громади Канади. Молодь сприймалася як потенційна активна учасниця громадського і політичного життя діаспори. Створювалися українознавчі курси і кафедри в університетах та школах, формувалися і працювали при КУК культурно-освітня секція, шкільна та підручникова комісії, шкільна рада, Рада українських шкіл, Крайовий центр українських шкільних рад, Координаційна виховно-освітня рада, Канадський інститут українських студій.

Сформувалися і постійно розвивалися Осередок української культури та освіти, Українсько-канадська фундація імені Тараса Шевченка, Канадсько-українська мистецька фундація в Торонто та Українське музичне товариство Альберти. У Вінніпегу була заснована Рада української культури, а з 1986 року в провінційних радах КУК почали діяти ради українського мистецтва, котрі організовували пізнавально-розважальні культурно-просвітницькі заходи з метою ознайомлення канадської і світової громадськості зі здобутками української культури діаспори.

ВИСНОВКИ

Діяльність Комітету (Конгресу) Українців Канади впродовж періоду 1940-1991 років продемонструвала яскравий, без перебільшення, феномен етнополітичної консолідації української громади на терені віддаленої зарубіжної країни. Проведене комплексне дослідження цього феномену в житті світового українства дозволило зробити певні висновки та узагальнення, які виносяться на захист.

Уважне вивчення наукового доробку попередніх поколінь учених дозволяє констатувати, що на сьогодні існує потужна та репрезентативна історіографія досліджуваної проблеми, початок якій поклали праці українських вчених з діаспори, а також англомовних дослідників на Заході. У радянській Україні дослідження історії КУК не стало об'єктом наукових студій і лише після 1991 року вітчизняні вчені почали звертати увагу на історію української діаспори в Канаді загалом та на історію КУК зокрема. Попри наявність цілої низки праць, присвячених різним аспектам діяльності КУК, в Україні так і не було створено дійсно синтетичного дослідження, яке б продемонструвало роль КУК у трансформації української діаспори в Канаді з етнокультурної в етнополітичну спільноту, розкрило б усі деталі внутрішніх змін в межах КУК, а також його впливу на формування єдиного міжнародного порядку денного для всього вільного українства, скерованого на вирішення однієї з ключових проблем міжнародної політики ХХ століття – відновлення української державності в Європі. При цьому, суттєве розширення джерельної бази, яке відбулося після відкриття архівів колишніх радянських органів державної безпеки у 2008 році й поступового розсекречення архівів Компартії України, дозволяє стверджувати, що джерельна база достатньо репрезентативна для написання синтетичної праці з історії КУК.

Дослідження передумов і причин створення Конгресу українців Канади, формування його організаційної структури та еволюції завдань показує, що перші кроки та наступні заходи КУК були тісно пов'язані зі згуртуванням української громади на підтримку цілей Великої Британії та її домініонів у війні проти нацистської Німеччини. У цьому провідні діячі КУК з перших років існування цієї

структури вбачали один з основних шляхів позитивного розв'язання українського питання у післявоєнну добу. Незабаром ці початкові наміри, що супроводжувалися згуртуванням українських національно-патріотичних самостійницьких діаспорних організацій у Канаді, призвели до розгалуження сфер діяльності КУК, охопивши всі аспекти громадсько-політичного та культурного життя діаспори, консолідуючи зусилля світового українства на досягненні стратегічної мети – відновлення української державності на історичній батьківщині. Після створення КУК у 1940 році розбудова його організаційного апарату, розширення і вдосконалення методів роботи супроводжувалися суттєвим збільшенням кількості складових організацій, розширенням мережі місцевих організаційних осередків, започаткуванням спеціалізованих громадських ініціатив, розбудовою мережі друкованих засобів масової інформації, розвитком наукових, мистецьких, культурних, станових і спортивних осередків. По мірі розширення сфер впливу КУК зростали, зміцнювалися й набували виразного політичного змісту сформульовані ним суспільно-політичні цілі та завдання.

Вивчення різних етапів становлення та діяльності КУК дає підстави стверджувати, що формулювання мети цієї організації в сенсі створення в Канаді національного осередку життя та розвитку української діаспори як прообразу «вільної України» припадає на період 1956–1971 років. Документи і матеріали з'їздів та засідань проводу КУК свідчать про наміри сприяти створенню українського національного центру в Канаді, який мав виступати як осередок світового українства, альтернативний Радянській Україні, що перебувала під більшовицькою владою і вважалась окупованою, поневоленою країною. Зазначені особливості дозволяють розглядати КУК не тільки як представницький інститут інтересів канадського українства, але й як організаційне осереддя, яке набуло ознак концептуального оформленого багатofункціонального центру й пішло у своєму бутті суттєво далі, ніж виконання суто представницьких функцій.

Постановка завдань у дусі політичної консолідації української діаспори, уперше сформульована на V з'їзді КУК (1956), була розвинута в документах X з'їзду (1971), коли Конгрес схвалив завдання щодо забезпечення зв'язку між його

центральними органами та українською громадою Канади з метою «скріплення організаційної пов'язаності» всього українського громадського життя на усіх його ділянках. Постанова завдань у такій формі загалом збігалася з ідеєю Державного центру Української Народної Республіки в формі сукупності законодавчих та виконавчих українських органів влади, які перебували у вигнанні. Провідна роль КУК чітко проявилася й під час створення Світового Конгресу Вільних Українців, який розглядався як координаційна надбудова громад української діаспори з долученням до нього керівництва уряду УНР в екзилі. При цьому чітко проявилася роль довголітнього президента КУК о. В. Кушніра як автора концепції СКВУ і талановитого модератора, котрий очолював його в 1967–1969 і 1973–1978 роках, рятуючи її від неминучого розколу внаслідок постійних чвар і суперництва між бандерівцями та мельниківцями. Показово, що канадські українці розглядали СКВУ як міжнародну структуру, спроможну артикулювати вимоги діаспорних націонал-патріотів щодо становища в УРСР, засудження політичних репресій, захисту прав людини, забезпечення свободи совісті тощо.

Комплексне дослідження становлення та діяльності КУК дозволяє виділити наступні віхи та етапи розвитку цієї структури:

- На період 1940–1945 років припадає становлення КУК як координаційної структури українських громад та забезпечення колективного представництва інтересів українських діаспорних організацій. Провід КУК організував ефективну пропаганду цілей Канади та Британської імперії у Другій світовій війні, що забезпечило доброзичливі відносини і плідний діалог його діячів з канадським федеральним урядом та сприятливе ставлення з боку провінційних органів влади. У цей же час КУК вперше виносить на міжнародний рівень дискусію щодо майбутнього України після завершення війни.

- Період 1945–1956 років, пов'язаний зі значним збільшенням чисельності української громади Канади, характеризувався організаційним зміцненням КУК та подоланням внутрішніх антагонізмів між політико-ідеологічними напрямками в його проводі. Лідерська роль Братства українців-католиків дозволила локалізувати суперництво між течіями та організаціями, які вважали себе продовжувачами

українських політичних партій 1917–1921 років та організацій, що сформувалися напередодні й під час Другої світової війни. Ефективна політика КУК в інформаційній сфері дозволила поступово зменшити вплив прогресивно-соціалістичних радянофільських діаспорних організацій на свідомість громади.

- Період 1956–1971 років був позначений формуванням цілей і завдань КУК, скерованих на створення автономного осередку життя української громади Канади. Діяльність КУК була спрямована на максимальне сприяння формуванню галузевих громадських організацій, їх ментальне згуртування, підтримку розвитку культурних, художніх, спортивних, жіночих, молодіжних ініціатив та наукових осередків. На цьому етапі КУК став активним протагоністом запровадження багатокультурності як важливого принципу внутрішньої політики Канади, спрямованої на вільний розвиток мовних і культурних традицій, врахування специфічних інтересів етнокультурних громад. Діячі КУК розглядали українську діаспору як третю за значенням етнокультурну громаду Канади, або як *«третю силу»* відносно англо- та франко-канадців як двох основних етнополітичних суб'єктів багатоскладової канадської нації.

- Період 1971–1991 років був позначений збільшенням представництва української громади в органах влади на федеральному і провінційних рівнях, розбудовою відносин КУК як керівної та координаційної структури діаспори та її представницьких організацій з федеральним урядом та владними структурами провінційного та місцевого рівнів. Провід КУК суттєво підвищив аналітичне обґрунтування свого підходу до питань міжнародних відносин і зовнішньої політики напрацювань. Упродовж другої половини 1980-х років спостерігалася зміна політичного ставлення проводу КУК до ситуації в Україні. Він підтримував українські національно-демократичні політичні партії в боротьбі за відновлення державної незалежності України та її дипломатичне визнання з боку федерального уряду Канади. Наприкінці 1980-х років важливою ознакою внутрішніх процесів у середовищі української громади Канади стала реформа Статуту КУК, яка відображала процес демократизації його організаційної структури, включаючи уточнення повноважень з'їзду, керівних органів та складових організацій.

Проголошення незалежності України та її підтвердження на загальнонаціональному референдумі 1 грудня 1991 року були визнані КУК як виконання одного з першорядних завдань. Символічним актом цього визнання стала передача останнім президентом УНР в екзилі М. Плав'юком атрибутів влади президентові України Л. Кравчуку 22 серпня 1992 року. Подальші зміни в діяльності КУК були позначені стрімким збільшенням можливостей в налагодженні контактів з українським суспільством, організацією допомоги Україні в сфері розбудови державності і громадсько-політичних відносин, а також корекцією завдань діяльності в Канаді, включаючи забезпечення представництва громади на політичному рівні, сприяння розвитку освіти, професійної підготовки та підтримку культурних традицій.

Дослідження участі Конгресу українців Канади у внутрішньополітичному житті Канади, у підтримці її воєнних зусиль у період Другої світової війни та в утвердженні концепції багатокультурності країни підтвердило гіпотезу автора про те, що формування координаційної структури канадського українства створило унікальний суспільно-політичний феномен успішного розвитку етнокультурної спільноти, яка в процесі внутрішньої консолідації набула виразних етнополітичних ознак. Конгрес Українців Канади став чинником, який сприяв самоорганізації української діаспори. Відмінність розвитку української етнічної громади у Канаді від США та більшості європейських країн полягала у тому, що замість типових ознак асиміляції, властивих більшості прикладів адаптації трудової еміграції, діяльність КУК забезпечила українській імміграції певні додаткові можливості, які забезпечували захист від дискримінації, збереження культурної та етнічної самобутності, а також досягнення *«вищого престижу»* приналежності до української громади. Ці чинники сприяли її згуртуванню та відтворенню в її середовищі високих політичних стандартів громадсько-політичного життя на засадах західної політичної демократії. При цьому успішна боротьба представників КУК за впровадження політики багатокультурності забезпечила лояльне ставлення федеральних і місцевих органів влади приймаючої країни до принципів культурної

різноманітності, що на загал становило суттєву відмінність від політичної практики інших країн розселення української імміграції.

Підсумовуючи основні фактори, які сприяли успіху діяльності КУК як координаційної та організуючої суспільної інституції української громади Канади, доцільно відзначити наступні:

- Співпраця КУК з федеральним урядом Канади в роки Другої світової війни. В 1940-1945 роках у збройних силах Канади проходили службу майже 40 тисяч канадців українського походження, переважно в лавах 1-ї канадської армії, яка воювала на Західній Європі. При цьому КУК продемонстрував свою ефективність, організувавши кампанію з добровільного набору українців до армії. Закон «Про мобілізацію національних ресурсів» від 21 червня 1940 року давав уряду право на мобілізацію громадян до збройних сил винятково для оборони Канади. Тому уряд Вільяма Лайона Маккензі Кінга, який до осені 1944 року утримувався від примусової мобілізації, був принципово зацікавлений в наборі добровольців для участі в військових діях за кордоном.

- Запропонувавши українській громаді прагматичну концепцію цілей та діяльності КУК, його провід зміг відсунути на другий план політико-ідеологічні суперечки між основними партійними угрупованнями, чого хронічно не вдавалося досягти в діаспорних організаціях інших країн, зокрема в Українському Конгресовому Комітеті Америки.

- КУК послідовно дотримувався стратегії політичного активізму – агітував канадських українців до участі у суспільно-політичному житті Канади, закликав їх підтримувати своїх кандидатів на виборах до Палати громад федерального парламенту Канади, рекомендував канадським урядам своїх представників та видатних українців як кандидатів на посади сенаторів і міністрів.

- Представники проводу КУК та його складових організацій взяли активну участь у лобіюванні концепції багатокультурності як базового принципу внутрішньої політики в сфері міжнаціональних і міжкультурних відносин. Проаналізовані матеріали, пов'язані з діяльністю українських діаспорних організацій, цілком підтверджують думку деяких західних авторів про те, що вимога

визнання багатокультурності відображає піднесення самосвідомості етнічної групи, яка прагне обстоювати й захищати не лише свої етнокультурні, а й політичні права. Активне залучення КУК та депутатів-українців у кампанію за впровадження багатокультурності призвело до розширення змісту цієї моделі етнополітики, адже в 1960-х роках це поняття сприймалося як визнання офіційного використання англо-французької двомовності з метою усунення протиріч між двома панівними спільнотами канадського суспільства. Першим актом визнання багатокультурності стало схвалення федеральним урядом Канади в жовтні 1971 року доктрини «Багатокультурність на двомовній основі», що стало першим, однак частковим успіхом. 17 квітня 1982 року була прийнята Хартія прав і свобод як додаток до Конституції Канади, що містить положення про збереження і захист культурної спадщини різних етнічних груп, а в 1988 році – Акт про багатокультурність, який містить принцип формування суспільства культурної мозаїки.

- Розбудова та вдосконалення організаційної структури КУК ґрунтувалися на налагодженні взаємодії із складовими організаціями різних рівнів, що забезпечувало виявлення реальних проблем життя українських громад. Його провід шукав способи надання їм допомоги в розвитку інформаційних та культурних проєктів, надавав сприяння в налагодженні їх взаємодії на місцевому рівні, забезпеченні підтримки їх інтересів з боку політичних представників у федеральному та провінційних парламентах. Важливе значення мало налагодження співпраці між спорідненими, близькими за профілем діяльності організаціями різних провінцій та міст, що створювало ефект автономного спілкування і взаємодопомоги як специфічної форми самоорганізації.

- У роботі КУК постійна увага приділялася формуванню системи регіональних та місцевих засобів масової інформації, а також розширенню мережі українського мовлення на радіо та телебаченні.

- Національно-патріотичне виховання української молоді сприяло збереженню й відтворенню самосвідомості української громади, слугувало обізнаності в питаннях зовнішньої політики та формуванню політичних переконань, які відповідали засадам і цілям КУК і його складових організацій.

- У роботі КУК і його складових організацій велика й постійна увага приділялася розвитку української освіти, що вимагало підготовки кадрів, та сприянню роботі наукових установ, насамперед українознавчого профілю, виданню навчальної та наукової літератури з української історії та культури. В наукових інститутах при канадських університетах видаються спеціалізовані журнали, найвідомішим серед яких є «Журнал українських студій» («Journal of Ukrainian Studies»), що видається Канадським інститутом українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні.

- Як важливу ознаку планування роботи КУК слід відзначити акцент на загальній розробці основних напрямків роботи з опорою на місцеві кадри та ініціативи. Адже було цілком зрозуміло, що центральні органи були не зможі керувати місцевими проектами та програмами. Тому основна мета КУК полягала в запуску процесів та пошуку бажаних форм взаємодії між різними сегментами українських громад, які відчували інтерес і потребу в спілкуванні та співпраці з метою піднесення свого рівня життя, професійної спроможності, задоволення освітніх і культурних потреб.

- Специфіка реагування КУК на міжнародні проблеми від самого початку полягала у поєднанні канадського патріотизму як прояву ставлення до нової батьківщини з відчуттям історичного зв'язку з Україною як країною походження. Поява в Канаді першої хвилі української імміграції ще до подій Української національної революції 1917–1921 років стала важливим чинником, який вплинув на суспільну свідомість канадських українців. В цьому сенсі принципова деталь полягала в тому, що значна частина громади не вбачала в поверненні до України своєї першочергової мети і, навпаки, була зацікавлена в розбудові свого життя в приймаючій країні. Другий чинник, який зумовив високий потенціал впливу української громади на політику та економіку Канади, полягав у її значній чисельності. Ці обставини сприяли встановленню зв'язків між осередками українського поселення в різних провінціях та усвідомленню ними певних спільних інтересів. Створення КУК як структури, яка стала представником найбільшої зарубіжної української діаспори, визначило його лідерську роль в ініціативах,

пов'язаних зі створенням єдиної світової організації, спроможної вступати представником українських інтересів на противагу уряду Української РСР, що розглядалася як квазідержава в статусі колонії СРСР. КУК підтримував об'єднання зусиль для надання допомоги Україні в боротьбі за незалежність. Ці обставини зумовили докладання наполегливих зусиль з метою створення Світового Конгресу Вільних Українців та спроби запобігти міжпартійним чварам, які загрожували його розколом і занепадом.

За часів Холодної війни КУК і його складові організації послідовно засуджували злочини радянського окупаційного режиму, зокрема колективізацію, Голодомор-геноцид 1932-1933 років, сталінські репресії, утиски проти дисидентів. У другій половині 1980-х років КУК встановив прямі зв'язки з націонал-демократичними політичними партіями, включаючи НРУ, а в 1991 році вітав відновлення української державності. У зв'язку з останнім завершилася третя бездержавна доба української історії та розпочалася четверта державна, що триває нині. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року, котрий започаткував новий етап московсько-української війни, що триває з 20 лютого 2014 року, КУК та його складові організації беруть активну участь в організації політичної підтримки та наданні допомоги Збройним силам України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

Джерела

Неопубліковані джерела:

**Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
(ЦДАВОВУ),**

Фонд №5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі (1920-1991)»,

Опис №1

1. Справа №177 «Листування виконавчого органу Української Національної Ради з Комітетом українців Канади, Українським конгресовим комітетом Америки, Об'єднанням українців у Великобританії, митрополитами Української автокефальної церкви Вінніпегу і всієї Канади про співпрацю різних політичних організацій, розкол в Українській православній церкві; статут центрального представництва української еміграції в Німеччині», 18 вересня 1952 – 27 травня 1961, 136 арк.
2. Справа №633 «Документи про роботу виконавчого органу Української Національної Ради (замітки про Пан-Американську українську конференцію в Торонто (Канада), листи)», 1948, 13 арк.
3. Справа №1437 «Листування КУК з Головною управою УНДС у Канаді, різними організаціями та радами про роботу та фінансову діяльність КУК; вирішення організаційних питань з приводу святкування визначних подій та дат», 23 січня – 11 жовтня 1957, 22 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ),

Фонд №1 «Центральний Комітет Комуністичної партії України (1918-1991)»,

Опис №23. Документи загального відділу (особливий сектор) ЦК КПУ

(секретна частина) (1941–1959), частина II.

4. Спр. №4359 т. II «Докладные записки, справки и материалы к ним министерства иностранных дел УССР, собранные для секретарей ЦК КП(б)У». 08.01.1947 – 01.10.1947, 224 арк.
5. Спр. №4365 т. III «Докладные записки, справки, информации МИД УССР, Украинского общества культурной связи с заграницей в ЦК ВКП(б), Председателю Совета министров УССР, Секретарю ЦК КП(б)У». 08.08.1947 – 24.12.1947, 401 арк.
6. Спр. №4366 т. II «Телеграммы за подписями тт. Кагановича, Хрущева, справки, информации МИД УССР и т. д.». 14.02.1947 – 01.08.1947), 228 арк.
7. Спр. №5488 «Вопросы иностранных связей и международных отношений». 16.01.1948 – 29.12.1948. «План работы УСКС на август – декабрь 1948 года», 496 арк.

**Опис №24. Документи загального відділу (особливий сектор) ЦК КПУ
(секретна частина) (1950–1953), частина I.**

8. Справа №184 (№12/6, т. I) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 11.01.1950 – 28.03.1950, 306 арк.
9. Справа №185 (№12/6, т. II) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 06.04.1950 – 27.04.1950, 320 арк.
10. Справа №186 (№12/6, т. III) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 05.05.1950 – 27.09.1950, 276 арк.
11. Справа №187 (№12/6, т. IV) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 06.10.1950 – 30.12.1950, 271 арк.
12. Справа №708 (№12/06, т. I) «Вопросы иностранных связей и международная информация». 13.01.1950 – 13.12.1950, 260 арк.
13. Спр. №976 (12/16 т. I) «Вопросы Министерства иностранных дел». 15.01.1951 – 29.12.1951, 314 арк.
14. Спр. №1882 (12/16 т. II) «Вопросы Министерства иностранных дел». 08.05.1952 – 08.12.1952, 179 арк.

15. Спр.№2910 (12/5 т. I) «Вопросы Министерства иностранных дел УССР». 06.01.1953 – 10.11.1953, 165 арк.

Опис №25 «Документи загального відділу (особливий сектор) ЦК Компартії України (секретна частина) (1968-1991)»

16.Справа №1891 «Письма в ЦК КПСС, информации отделов ЦК Компартии Украины и других организаций об антисоветской деятельности Плюща; материалы Комиссии при ЦК Компартии Украины по вопросам внешнеполитической пропаганды и идеологической борьбы и по другим вопросам.», 3 січня – 24 грудня 1979, 206 арк.

Фонд №408 «Колекція журналів, газет та бюлетенів, зібрана українцями Словаччини (1912–1966)»

Опис №2 «Колекція газет та бюлетенів»

17.Справа №14 «Український голос», Вінніпег, ч. 5, 1 лютого 1939 р.; ч. 6, 8 лютого 1939 р.; ч. 7, 15 лютого 1939 р.; ч. 21, 24 травня 1939 р., 1939, 10 арк.

Фонд №429 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)»

Опис №1

18.Справа №1 «Документи суспільно-політичних організацій (листи, комунікати, звідомлення, резолюції, звернення, нотатки для пам'яті, правильники, проекти статуту, плани роботи, вир. з газ. та ін.) з організації та проведення СКВУ.», б/д, 242 арк.

19.Справа №2 «Документи (пояснення, комунікати, засади, маніфест, начерк програми, конституції, доповіді, звернення, резолюції) програмової комісії підготовчого комітету ПАУК, листи УНОК, вир. з газ., замітки, повідомлення щодо скликання СКВУ.», грудень 1965 – 19 листопада 1967, б/д, 168 арк.

20.Справа №4 «Документи (протокол наради підготовчого комітету, програма, списки організацій, делегатів, представників ЗМІ, правильники нарад, статут, протокол, фінансові звіти, резолюції, списки членів Секретаріату, комюніке,

- газ. статті про перебіг конгресу, проект збірника матеріалів та ін.) Другого СКВУ. Варіанти. Англ., укр. Друк типогр., маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 14 квітня 1973 — 30 вересня 1985, б/д. 198 арк.
- 21.Справа №14 «Документи (протоколи VIII Пленарної сесії Пленуму Секретаріату (5 листопада 1973 р.), протоколи IX (1-2 лютого 1975 р.), XI (19-20 березня 1977 р.), XII (12-13 листопада 1977 р.) Пленарних сесій Секретаріату, зауваги, вир. з газ. та ін.. Варіанти. Англ., укр., Маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 5 листопада 1973 – 13 листопада 1977. 113 арк.
- 22.Справа №20 «Звіти про діяльність Президії Секретаріату, листи щодо підготовки звітів комісій. Англ., укр., Маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 10 березня 1978 – 23 листопада 1988. 109 арк.
- 23.Справа №22 «Листування Президії та Секретаріату з організаційних питань, комунікати, звернення та ін. Англ., укр., Друк типогр., маш., рук. Ксерокопії.», 13 квітня 1973 – 13 червня 1989. 220 арк.
- 24.Справа №27 «Документи (листи, обіжні листи, звернення, запрошення, повідомлення, програми, вир. з газ. та ін.) суспільно-політичних організацій, що входили чи співпрацювали з СКВУ. Англ., укр., Друк типогр., маш., маш. з прав., рук. Ксерокопії.», 3 січня – 31 грудня 1979. 180 арк.

Фонд №443 «Українське національне об'єднання (УНО, Канада)»,

Опис №2

25. Справа №5 «Листування Крайової Екзекутиви УНО з Сенатом Канади, організаціями та приватними особами (англ., нім., укр.)», 13 жовтня 1938 р. 27 червня 1994 р., 68 арк.

Фонд №468 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926-2015), суспільно-політичного діяча, журналіста, редактора»,

Опис №18 «Документи про діяльність Українського Національного Об'єднання Канади (УНО Канади), зібрані Дорожинським Павлом Миколайовичем»

26. Справа №31 «Документи (інформаційний бюлетень, листи, обіжники) щодо участі ПУН (ОУН) в консолідаційних проєктах (СКВУ–СКУ) та співпраці з КУК (укр., англ.)», Друк типограф., комп'ют. наб., маш. з рук. прав., коп., 23 травня 1958 – 30 жовтня 1991, 19 арк.
27. Справа №46 «Лист Кушніра В. до Мельника А. щодо скликання СКУ», Маш., коп., 12 березня 1958, 1 арк.
28. Справа №50 «Лист Мельника А. до Кушніра В. щодо скликання СКУ та створення ССУ», Маш., коп., 19 квітня 1958, 1 арк.

Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ)

Фонд №16. Секретаріат ГПУ–КГБ УРСР

Опис № 1. Повернення повідомлень КДБ УРСР з ЦК КПУ

(Возврат сообщений КГБ УССР из ЦК КПУ)

29. Справа №3 (1971 р.) «Доклады, представления и специальные сообщения органов госбезопасности в партийные и правительственные органы»
24.04.1968 – 25.07.1968, 314 арк.
30. Справа №10 (1971 р.) «Доклады, представления и специальные сообщения органов госбезопасности в партийные и правительственные органы»
10.12.1968 – 27.12.1968, 223 арк.

Електронний архів Українського визвольного руху (ЕА УВР)

31. Украинские буржуазные националисты. Підручник Вищої школи КГБ при РМ СРСР. Автори: Данько В.Т., Шульженко Б.С., Хамазюк І.В. – Москва, 1963.
Режим доступу: <https://tinyurl.com/5n7erhm7>
32. Про участь у Тегеранській конференції ООН юриста Дениса Квітковського як делегата від «Комітету допомоги і захисту українських політв'язнів в СРСР». Інформаційне повідомлення голови КГБ при Раді Міністрів УРСР Нікітченка в ЦК КПУ. Режим доступу: <https://tinyurl.com/mrxa5xvx>
33. Сборник материалов об основных идеологических центрах противника и зарубежных украинских националистических организациях, ведущих

подрывную работу против СССР и, в частности, против Украинской ССР.

Режим доступу: <https://tinyurl.com/5y9y6ks8>

34. Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов. Режим доступу: <https://tinyurl.com/yc2nm2yb>
35. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КПУ від 16.10.1989 р. "НДУ в оцінках і планах зарубіжних ОУН". Режим доступу: <https://tinyurl.com/3z6cрb8р>

Опубліковані джерела:

Збірки документів і матеріалів:

36. Восьмий конгрес українців Канади. Вінніпег: Комітет українців Канади, 1965. 195 с.
37. Дванадцятий конгрес українців Канади: 7-10 жовтня 1977 / Конгрес українців Канади (12; 1977; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1977. 187 с.
38. Дев'ятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1968 / Конгрес українців Канади (9; 1968; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1968. 183 с.
39. Десятий конгрес українців Канади: 8-11 жовтня 1971 / Конгрес українців Канади (10; 1971; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1971. 237 с.
40. Дирекція Інституту. Важніші ухвали і постанови (На основі протоколів 1950-1960 рр.). Літопис Волині (Наук.-попул. зб. волинезнавства). Ін-т дослідів Волині: Рік V. 1961. Число 5. Вінніпег (Манітоба), 1961. С. 20-28.
41. Другий Все-Канадійський конгрес українців Канади: Торонто, Онт. 4, 5, 6 червня, 1946. Торонто: Онтаріо, 1946. 198 с.
42. Другий Світовий Конгрес Вільних Українців: матеріали. Торонто; Нью-Йорк: Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців, 1986. 470 с.: іл.

43. Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК 1940-1965. Нью Йорк: Накладом Ком. українців Канади, 1965. 310 с.: іл. Тит. арк. арк. парал. англ.
44. Одинадцятий конгрес українців Канади: 11-14 жовтня 1974 / Конгрес українців Канади (11; 1974; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1974. 247 с.
45. Перший Все-Канадійський Конгрес українців Канади. Винипег, 22, 23, 24 червня 1943. Винипег: Накладом Ком. Українців Канади, 1943. 216 с.
46. Перший Світовий конгрес вільних українців: матеріали. Вінніпег [та ін.]: Видання Секретаріату Світового конгресу вільних українців, 1969. 479 с.
47. Протокол, доповіді, резолюції і ін. конференції Ширшої Ради комітету українців Канади: 3-4 грудня 1947 р., Вінніпег, Ман. Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1947. 84 с.
48. П'ятий і шостий Все-Канадійські конгреси українців Канади: 5-7 липня 1956, 9-12 липня 1959 / Все-Канадійський конгрес українців Канади (5; 1956; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1959. 239 с.: іл.
49. П'ятнадцятий Конгрес Українців Канади. Вінніпег, Манітоба: [б.в.], 1986. 242 с.
50. Сімнадцятий Конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба, 8, 9, 10 і 11 жовт. 1992 р.. Вінніпег: Накладом Централі Конгр. українців Канади, Б. р. 308 с.: фотоіл.
51. Сьомий конгрес українців Канади: 5-7 липня 1962 / Конгрес українців Канади (7; 1962; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: Накладом комітету українців Канади, 1962. 158 с.
52. Третій Все-Канадійський конгрес українців Канади: Вінніпег, Манітоба - 7, 8, 9 лютого, 1950 / Все-Канадійський конгрес українців Канади (3; 1950; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег: Накладом Комітету українців Канади, 1950. 158 с.: іл.

53. Третій Світовий конгрес вільних українців 1978: матеріали. Світовий конгрес вільних українців. Торонто [та ін.]: Вид. Секретаріату Світового конгресу вільних українців, 1988. 437 с.: фотогр.
54. Тринадцятий Конгрес Українців Канади відзначає 40 років праці КУК, 1940-1980: 10-13 жовтня 1980 / Конгрес Українців Канади (13; 1980; Вінніпег). Вінніпег, Манітоба: Комітет Українців Канади, 1980. 266 с.
55. Четвертий Все-Канадійський конгрес українців Канади: 8-10 липня 1953 / Все-Канадійський конгрес українців Канади (4; 1953; Вінніпег / Манітоба). Вінніпег, Манітоба: [б.в.], 1953. 163 с.: іл.
56. Чотирнадцятий конгрес українців Канади: 7,8,9 і 10 жовтня 1983. Вінніпег: Комітет українців Канади, 1983. 278 с.
57. Шістнадцятий Конгрес Українців Канади: Вінніпег, Манітоба 6, 7, 8 і 9 жовтня 1989. Вінніпег; Манітоба: Накладом Централі Конгресу Українців Канади, 1989. 351 с.
58. Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. XX ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці незалежності України. К.: Інститут історії України, 2011. 626 с.
59. Kordan B. S. A delicate and difficult question: documents in the history of Ukrainians in Canada 1899-1962. Kingston, Ontario: The Limestone press, 1986. 174 p.
60. Official Report of Debates House of Commons. Third Session – Thirty-Fourth Parliament. Volume V, 1992 (November, 27, 1991 – February, 10, 1992). Ottawa: Queen's Printer, 1992. P. 5407-6725.

Матеріали періодичної преси:

61. Адвокат Іван Івасів найменованій на сенатора Канади. *«Свобода»: газета.* 1976. 24 грудня. Ч. 254. С. 1.
62. В Бразилії засновано центральну репрезентацію. П. Саварин відвідав країну. *«Свобода»: газета.* 1985. 23 січня. Ч. 14. С. 1.

63. Велика перемога у виборах посла Михайла Старчевського. *«Українські Вісті»*: газета. 1952. 9 червня. Ч. 24. Рік XXV. С. 1.
64. Величаві святкування 100-річчя поселення українців у Канаді. *«Свобода»*: газета. 1991. 21 вересня. Ч. 181. С. 3.
65. Велично відсвятковано в Лондоні 1000-ліття хрищення Руси-України. *«Свобода»*: газета. 1988. 23 червня. Ч. 118. С. 1, 5.
66. Вислід виборів у Канаді. *«Свобода»*: газета. 1958. 3 квітня. Ч. 63. С. 2.
67. Відбулася 21-ша Пленарна Сесія Секретаріату СКВУ. *«Свобода»*: газета. 1987. 16 червня. Ч. 113. С. 1, 3.
68. Вісім кандидатів-українців перемогли у канадських федеральних виборах. *«Свобода»*: газета. 1974. 12 липня. Ч. 130. С. 1.
69. Два українці стали членами кабінету Канади. *«Свобода»*: газета. 1984. 20 вересня. Ч. 180. С. 1.
70. Дж. Діфенбейкер – новий прем'єр: Михайло Стар (Старчевський) іменованій міністром праці. *«Українські Вісті»*: газета. 1957. 24 червня. Ч. 25. Рік XXX. С. 1.
71. Дідюк В. Величаво-радісний Український День. *«Свобода»*: газета. 1989. 30 вересня. Ч. 186. С. 4.
72. До Всеукраїнської Світової Акції. *Український літопис (Аугсбург)*. 1948. Ч. 4-5. С. 5-6.
73. Заява канадського уряду. *«Гомін України»*: газета. 1991. 11 грудня. №45 (2511). С. 1.
74. Івасечко Ю. Оцінка висліду канадійських виборів. *«Свобода»*: газета. 1958. 10 квітня. Ч. 68. С. 2.
75. Канадійська преса про вислід виборів. *«Свобода»*: газета. 1953. 25 серпня. Ч. 179. С. 3.
76. Канадці ввійшли в контакт з Червоним Хрестом. *«Свобода»*: газета. 1990. 7 березня. Ч. 43. С. 1.
77. Кіт Я. Новий уряд Канади. *«Свобода»*: газета. 1984. 20 жовтня. Ч. 202. С. 2, 4.

78. Комунікат з нарад Секретаріату Пан-Американської Української Конференції в Торонто, Канада. *«Свобода»: газета.* 1948. 30 жовтня. Ч. 253. С. 3-4.
79. Консервати перемогли у федеральних виборах. *«Гомін України»: газета.* 1988. 30 листопада. № 49 (2360). С. 1.
80. Консервативна партія повалила ліберальний уряд у Канаді: консерватисти мають 111 послів, ліберали 103, ССФ 25, соц.-кредит 19. *«Українські Вісті»: газета.* 1957. 17 червня. Ч. 24. Рік XXX. С. 1.
81. Ліберал виграв у Трініті, консерват у Спрінгфілді. *«Вільне слово»: Український тижневик.* 1957. 20 грудня. Ч. 51. Рік XXV. С. 1.
82. Михайло Стар перепавав у виборах тільки 53 голосами. *«Свобода»: газета.* 1968. 29 червня. Ч. 123. С. 1.
83. Народ Канади передав керму держави Консервативній партії: 209 консерватів, 47 лібералів, 8 ССФ у парляменті. *«Вільне слово»: Український тижневик.* 1958. 5 квітня. Ч. 14. Рік XXV. С. 1.
84. Невдалі вибори. *«Українські Вісті»: газета.* 1963. 18 квітня. Ч. 16. Рік XXXVI. С. 4.
85. Новий міністер праці: життєвий шлях мін. Михайла Стара-Старчевського. *«Вільне слово»: Український тижневик.* 1957. 29 червня. Ч. 26. Рік XXIV. С. 1.
86. Новий міністер юстиції Канади. *«Гомін України»: газета.* 1986. 9 липня. № 28 (2235). С. 1.
87. Новий осяг Українців Канади. *«Українські Вісті»: газета.* 1955. 8 серпня. Ч. 31. Рік XXVIII. С. 4.
88. Норман Кафік, син українського батька, найменований міністром багатокультуралізму Канади. *«Свобода»: газета.* 1977. 22 вересня. Ч. 207. С. 1.
89. Передбачають близькі нові вибори!: Ні одна партія не отримала потрібної більшості. *«Вільне слово»: Український тижневик.* 1962. 23 червня. Ч. 25. Рік XXIX. С. 1.
90. Помер посол Володимир Яцула. *«Свобода»: газета.* 1958. 1 жовтня. Ч. 188. С. 1.

91. Помер сенатор Василь Вал. *«Вільне слово»: Український тижневик*. 1962. 21-28 липня. Ч. 29-30. Рік XXIX. С. 1.
92. Представники КУК і СКВУ відвідали українські громади Західньої Канади. *«Свобода»: газета*. 1975. 21 травня. Ч. 97. С. 1.
93. Президент СКВУ відвідав громаду в Австралії. *«Свобода»: газета*. 1981. 12 травня. Ч. 88. С. 1.
94. Президент СКВУ відвідав українські поселення в Південній Америці. *«Свобода»: газета*. 1985. 20 лютого. Ч. 33. С. 1, 3.
95. Президент СКВУ відвідав Україну. *«Свобода»: газета*. 1991. 12 жовтня. Ч. 196. С. 1.
96. Президія ПАУК і Підготовчий Комітет завершили основну підготовку СКВУ: повідомлення Президії ПАУК. *«Свобода»: газета*. 1967. 1 серпня. Ч. 136. С. 1.
97. Президія СКВУ привітала Верховну Раду України з проголошення незалежності. *«Свобода»: газета*. 1991. 4 вересня. Ч. 168. С. 1.
98. Рамон Гнатишин – новий генеральний губернатор Канади. *«Свобода»: газета*. 1990. 17 жовтня. Ч. 31. С. 1, 7.
99. Світовий Конгрес Вільних Українців буде 16-19 лист. 1967 в Нью Йорку: Пан-Американська Українська Конференція відбула Сесію, схвалила працю Підготовчого Комітету, проголосила Маніфест про скликання СКВУ. *«Свобода»: газета*. 1967. 24 січня. Ч. 13. С. 1.
100. Секретаріят СКВУ відбув Пленарну Сесію. *«Свобода»: газета*. 1976. 10 лютого. Ч. 26. С. 1.
101. Сен. Вал помер у Вінніпегу. *«Українські Вісті»: газета*. 1962. 12 липня. Ч. 28. Рік XXXV. С. 1.
102. Сенатор Іван Гнатишин. *«Гомін України»: газета*. 1959. 7 лютого. № 7 (508). С. 1, 8.
103. СКВУ, консолідація, праця на місцях та плани на майбутнє були предметом нарад і рішень ексекутиви і Координаційної ради УККА. *«Свобода»: газета*. 1967. 24 жовтня. Ч. 194. С. 1.

104. Сосновський М. Українці і вислід виборів у Канаді. *«Вільне слово»:* Український тижневик. 1972. 9 грудня. Ч. 50. Рік XXXIX. С. 3.
105. Українець міністром в Оттаві. *«Гомін України»:* газета. 1957. 29 червня. № 27 (424). С. 1.
106. Фонд відбудови України (Звернення Президії Світового Конгресу Вільних Українців і Української Світової Фундації). *«Свобода»:* газета. 1991. 20 грудня. Ч. 242. С. 1, 4.
107. Хлопецький А. Ще про перебування президента СКВУ в Аргентині. *«Свобода»:* газета. 1985. 29 січня. Ч. 18. С. 3.
108. Члени Президії Секретаріату СКВУ Відбули зустріч з членами ЗП УГГ. *«Свобода»:* газета. 1980. 29 березня. Ч. 73. С. 1.
109. Шістьох українських кандидатів обрано послами. *«Українські Вісті»:* газета. 1957. 17 червня. Ч. 24. Рік XXX. С. 1.
110. Шоста пленарна сесія Секретаріату СКВУ (1). *«Гомін України»:* газета. 1973. 10 лютого. №7 (1239). С. 2, 6.
111. Шоста Сесія СКВУ схвалила постанову про скликання Другого Світового Конгресу Вільних Українців в листопаді 1973 року. *«Свобода»:* газета. 1973. 30 січня. Ч. 18. С. 1, 7.
112. Ю. Шимко виступав на конференції в Парижі. *«Свобода»:* газета. 1989. 14 липня. Ч. 131. С. 1, 3.
113. Яворський С. Джон Сопінка - суддя Верховного Суду Канади. *Нові дні:* український універсальний журнал. Toronto, 1988. Ч. 39, № 461/462, липень-серпень. С. 39.
114. Яворський С. Леонід Кравчук в Оттаві. *«Українські вісті»:* газета. 1991. Жовтень. Ч. 64. Вип. №10. С. 1-2.

Збірки спогадів:

115. Верига В. За межами Батьківщини: збірник наукових статей і доповідей. Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 364 с.

116. Верига В. Слово і чин: вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи, 1946-1988. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 444 с.
117. Гуменюк І. Мої спомини: до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді. Торонто: [б.в.], 1957. 61 с.
118. Гуцуляк Е. М. Моя дерев'яна валізка: спомини. Рівне: Волинські обереги, 2009. 182 с.: фотогр.
119. Микола Плав'юк: Україна - життя моє. К.: Олени Теліги, 2002. Т. 2: Особисто причетний: Вибрані статті, промови, інтерв'ю. К.: [б.в.], 2002. 607 с.
120. Радчук С. Я обрав Канаду: спогади. Луцьк: Вежа, 2008. VIII, 105с., [6] арк. фотоіл.
121. Яковлев А.Н. Омут памяти. М.: «Вагриус». 2001. 605 с.
122. Diefenbaker J. G. One Canada. Memoirs of the Right Honourable John G. Diefenbaker. Volume II: The Years of Achievement 1957-1962. Toronto: Macmillan, 1976. xvi, 330 pp.
123. Heroes of their day: the reminiscences of Bohdan Panchuk. Toronto, Ontario: The Multicultural History Society, Ontario Heritage Foundation, 1983. 168 p.: ill.
124. Lupul M. R. The politics of multiculturalism: a Ukrainian-Canadian memoir. Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2005. XVII, 508 p.: ill.
125. Mulroney B. Memoirs: 1939—1993. Toronto: McClelland & Stewart, 2007. 1121 p.

Література

Дисертації:

126. Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Балицька Юлія Олегівна; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2009. 213 арк.

127. Гладун Ю.П. Громадсько-політична діяльність українців Канади (1945-1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гладун Юлія Петрівна; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 205 л.
128. Макар В. Ю. Формування, розвиток і перспективи двосторонніх відносин України та Канади: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2021. 498 с.
129. Машкова І. М. Розвиток українознавчої освіти в двомовних та «рідних» школах Канади (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Машкова Інна Миколаївна; наук. керівник Вовк М. П.; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2019. 383 арк.
130. Михайленко Т. В. Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець ХІХ-ХХ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Михайленко Тетяна В'ячеславівна; Київський національний лінгвістичний ун-т. К., 2008. 229 арк.
131. Рудницька-Юрійчук І. Р. Розвиток української дошкільної освіти й виховання в США та Канаді: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / І. Р. Рудницька-Юрійчук; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Національний університет «Львівська політехніка». Чернівці, 2020. 311 с.
132. Сіромський Р. Б. Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945-1991 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: спеціальність 07.00.07 - історія України; 07.00.02 - всесвітня історія / Сіромський Руслан Богданович; Львівський національний університет імені Івана Франка; науковий консультант: Качараба Степан Петрович. Львів, 2021. 460 с.

133. Чайка В. В. Розвиток музичної культури української діаспори країн Північної Америки другої половини ХХ - початку ХХІ століть: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії. Спец. 032 "Історія і археологія" / Чайка Владислава Володимирівна; Мін-во культури та інформативної політики України. НАКККіМ. К., 2021. 268 с.

Наукові та публіцистичні монографії, брошури і статті:

134. Баран О. Праця для церкви і народу: життя і діяльність о. д-ра Василя Кушніра. Вінніпег: Видавничий фонд о. д-ра В. Кушніра, 1995. 215 с.: портр.
135. Бессонова М.М. Канада та початок Холодної війни: сучасні інтерпретації. Американська історія та політика. № 8. 2019. С. 46-56.
136. Бодруг А. Соціокультурна місія канадського Центру української культури та освіти "Осередок" (друга чверть ХХ – початок ХХІ ст.). *Чорноморська минушина*. 2020. Вип. 15. С. 71-80.
137. Бодруг А. Феномен козацтва як націєзберігаючий чинник культури української діаспори Канади (середина ХХ — початок ХХІ ст.). *Чорноморська минушина*. 2017. Вип. 12. С. 119—132.
138. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991). Монреаль, Оттава: Українська Могилянсько-Мазепинська академія наук, 1991. XIV, 485 с.
139. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. Мюнхен: Український вільний університет, 1977. 341 с.
140. Буйняк В. О. Українська мова у школах Саскачевану. *Західноканадський збірник*. Ч. 3. Едмонтон: [б. в.], 1998. С. 13-39.
141. Василик М. С., Руснак І. С. Національне виховання молоді в українській діаспорі Канади і США: монографія. Чернівці; Вижниця: Черемош, 2016. 193 с.
142. Вахнянин А. Другий Світовий конгрес вільних українців: підготовка, проведення та значення. *Народознавчі зошити*. 2022. № 1. С. 192–201.

143. Вахнянин А. Світовий конгрес вільних українців: кризи та шляхи їх подолання. *Народознавчі зошити*. 2024. № 1 (175). С. 76-82.
144. Верига В. Батько канадської багатокультурності: Павло Юзик. *На службі народній*. Л.; Торонто, 2007. С. 261-266.
145. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 4: Доба росту й диференціації: роки 1930-1939. Вінніпег: Тризуб, 1969. 475 с.
146. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 5: Доба консолідаційних заходів, воєнні роки й повоєнна розбудова 1940-1949. Едмонтон: Канадський інститут українських студій, 1973. 464 с.
147. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 6: Доба дальших консолідаційних заходів і демографічних пересувів (дисперсія) 1950-1959. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1982. XII, 416 с.
148. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 7: Доба завершених консолідаційних процесів і змагання за конституційне визнання 1960-1969. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1986. XII, 545 с.
149. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т. 8: У змаганні за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності 1970-1979. Едмонтон: Канадський інститут укр. студій. Альбертський ун-т, 1992. X, 594 с.
150. Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді. *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994. С. 115–152.
151. Головенько В. Молодіжний рух української діаспори. *Українська діаспора*. Ч. 6. К., 1994. С. 70–95.
152. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е., Шановская Е. А. Украина: предрассветные сражения: Соппротивление власти в советских документах 1975-1991 годов. Одесса: Астропринт, 2011. 320 с.

153. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989-1996 рр.. Вид. 2-е, доповнене. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с.
154. Гриньох Н. Діяльність українських науково-історичних установ у Канаді в 50–80 рр. ХХ ст.. *Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”*, Львів, 8–10 березня 2006 р.. Львів: Сполом, 2006. С. 172-180.
155. Даревич Д. До історії НТШ в Канаді. *Західньоканадський збірник*. Едмонтон-Острог: Видавництво Національного Університету «Острозька Академія», 2014. Ч. 7. С. 154-176.
156. Дзира О.І. Комуністичний рух українців в Канаді у міжвоєнний період. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. 45, т.1. Зпоріжжя, 2016. – С. 231–236.
157. Евтух В.Б. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. Київ: Наукова думка, 1991. 176 с.
158. Євтух В.Б. Трощинський В.П., Аза Л.О. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2003. 58 с.
159. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство. Навч. посібник. К.: ВІК, 2005. 308 с.
160. Жеребецький Ю. Освітні зв'язки з Україною. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Перша міжнародна наукова конференція. Збірник доповідей*. Львів, 2006. С. 311-347.
161. Зелений З. Праця українських педагогів у Канаді: (у 20-річчя ОУПК). Торонто: Об'єднання українських педагогів Канади, 1969. 45 с.: фото.
162. Іваницька Л.В. Історико-культурна спадщина української діаспори в сучасній туристичній практиці. *Вісник Київського національного університету. Історія*. №3/4(154/155)/2022. С. 28-31.

163. Іваницька Л.В. Український вектор творчих пошуків канадсько-українського митця Василя Курилика. *Європейські історичні студії*, 2024, №29. С. 119-131.
164. Іваницька Л.В. Постаць Наталії Кобринської крізь призму робіт української діаспоріянки в Канаді Ірени Книш. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. №. 4, 2024. С.46-51.
165. Кейван І. Нариси з історії української культури: Книга третя. Едмонтон, 1984. 234 с.
166. Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною. Едмонтон; Монреаль, 1996. 227 с.
167. Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989-1991 рр.: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 199 с.: фот.
168. Кіркконнелл В. Війна – та українські канадійці. Б.м., б.р. 30 с.
169. Кравчук П. І. Українці в Канаді: статті, нариси, памфлети. – Київ: Дніпро, 1981. – 232 с.
170. Кравчук П. І. На канадській землі. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1963. 395 с.
171. Кравчук П. І. Українці в історії Вінніпега. – Торонто: Кобзар, 1974. – 169 с.
172. Кравчук П. Наша сцена. – Торонто: Кобзар, 1981. – 492 с.
173. Кравчук П. (Терлиця Марко) Правнуки погані. Українські націоналісти в Канаді. Київ: Радянський письменник, 306 с.
174. Круковський В. Зберігаючи традиції предків. Діяльність молодіжних організацій української діаспори в Канаді (1940–1990-ті рр.). *Часопис української історії*. Київ, 2020. Вип. 42. С. 86-91.
175. Круковський В. Боротьба української діаспори за багатокультурність Канади (1962–1971). *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2019. № 4 (380), липень – серпень. С. 101–108.

176. Круковський В. «Варті того, щоб зватися канадійцями»: внесок Комітету українців Канади в перемогу над нацизмом у Другій світовій війні. *Актуальні проблеми історії зарубіжних країн в новий та новітній час: науковий збірник*. К., 2022. С. 303–307.
177. Круковський В. Діяльність українських науково-дослідницьких установ Канади (1944–1971). *«Дні науки – 2019: Історія»: матеріали XIII Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки – 2019: Історія» [Київ, 16-18 травня 2019 р.]*. Київ: [б. в.], 2019. С. 195–197.
178. Круковський В. На завершальному етапі консолідації: діяльність українських організацій Канади в контексті формування єдиного представницького органу (1938–1940 роки). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2022. Вип. 33. С. 98-104.
179. Круковський В. Роль Комітету українців Канади у згуртуванні українства навколо Світового Конгресу Вільних Українців в період Холодної війни (1947–1967 рр.). *Шевченківська весна — 2023: матеріали міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених м. Київ, 18 березня 2023 року*. Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. С. 344–349.
180. Круковський В. Становлення Комітету Українців Канади. *Шевченківська весна: історія: матеріали XVII Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених "Шевченківська весна – 2019: Історія": [м. Київ, 15 берез. 2019 р.]*. Київ: [б. в.], 2019. С. 240–242.
181. Ладжун Ю. Ю. Діяльність Комітету українців Канади щодо формування політики багатокультурності у Канаді (60-80-ті роки ХХ ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2011. Вип. 20. С. 260-270.
182. Логвиненко О. Святкування 35-річчя Українського музичного товариства Альберти. *Західноканадський збірник*. Едмонтон, Канада; Острог, 2008. Ч. 5. С. 437-441.

183. Макар В. Реакція канадських українців на акцію руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 році - обставини, перебіг, наслідки*. Холм: L-Print, 2009. С. 159-169.
184. Макар В. Українці Канади - неперервний зв'язок із Україною: ч. 2. *Зовнішні справи: наук. журнал*. 2016. №10. С. 40-44.
185. Макар В. Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. 284 с.
186. Марунчак М. Г. Історія українців Канади. Вінніпег: Українська Вільна Академія наук, 1991. Т. 2. 512 с.: іл.
187. Матяш І. Б. Архівна та рукописна україніка в Канаді. *Український археографічний щорічник*. К.: Бізнесполіграф, 2007. Вип. 12. С. 37–82.
188. Машевський О.П. Українська діаспора у суспільно-політичному житті Канади в 1970-х – 1980-х роках (за документами КДБ УРСР). *Американська історія та політика*. Вип. 18, 2024. С. 113–124.
189. Машевський О.П. Діяльність «західних радіоголосів» в період Холодної війни та український національний рух в Північній Америці й Україні. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. № 29. 2024. С. 143-165
190. Машевський О.П. Ідеологи націоналізму та консолідації національних груп Канади на прикладі франко-канадців. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. № 28. 2024. С. 114-130.
191. Машкова І. Освітня діяльність української діаспори в Канаді: історико-педагогічний аспект. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 17. С. 230-233.
192. Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонті. Ред. Василь Дідюк. Торонто: Видано заходами Управи Відділу Конгресу Українців Канади в Торонті, Українсько-Канадської Фундації ім. Тараса Шевченка і Українського Народного Союзу, 1991. 589 с.
193. Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття): моногр. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. 618 с.

194. Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України (кінець 80 - початок 90-х років ХХ ст.). *Мандрівець: всеукраїнський науковий журнал гуманітарних студій / Національний університет "Києво-Могилянська академія"*. Тернопіль, 2009. № 1 (79). С. 30-38.
195. Недужко Ю. Освітньо-виховні аспекти діяльності української діаспори країн Заходу в контексті боротьби за державну незалежність України (середина 40-х – 80-ті роки ХХ ст.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст.* К., 2007. Вип. 12. С. 416-433.
196. Недужко Ю.В. Культурні ініціативи інтелігенції української діаспори в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 50-х – друга половина 60-их років ХХ ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вип. ХХІ. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вінниця, 2006. С. 299-304.
197. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. — початок ХХІ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Тріада плюс, 2011. 699 с.: іл., портр.
198. Полтавець О. М. Сприяння громадських організацій української діаспори в Канаді поширенню та популяризації національного мистецтва. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. К.: Міленіум, 2011. № 4. С. 105–109.
199. Пшеничний Т.Ю. Єпархія української греко-католицької церкви в Канаді та її участь в організації побуту для українських переселенців на початку ХХ століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. №158(1). 2024. С.64-69.
200. Пшеничний Т.Ю. Тематика Української Греко-Католицької Церкви в наукових дослідження української діаспори в Канаді у 1900 – 1991 рр. *Американська історія та політика*. Вип. 18. 2024. С. 125-136.

201. Пшеничний Т.Ю. Радянський нарратив «ворожої церкви» у світлі культивування міфу про Українську греко-католицьку церкву середовищі української діаспори. *Сторінки історії*. № 58. 2024. С. 333-345.
202. Розумний Я. Українська Вільна Академія Наук у Канаді: продовження ідеї вільної науки. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 2013. 285 с.
203. Романько І.І. Історія та культура української діаспори. Навчальний посібник. Частина перша. Кропивницький: Видавництво ЛА НАУ, 2020. 328 с.
204. Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX - початок XXI століття): монографія. Чернівці: Рута, 2015. 518 с.: іл.
205. Рудницький Я. Українська вільна академія наук у Канаді: початковий період (1949-1955). *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994. С. 163–172.
206. Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX-XX століття). Чернівці: Рута, 2000. 364 с.+ вкладка 48 с.
207. Руснак І.С. Діяльність Конгресу Українців Канади в розбудові рідномовного шкільництва (1940-1970 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 67: Педагогіка та психологія*. Чернівці, 1999. С. 73-89.
208. Сергійчук В. Соборна пам'ять України. Календар-альманах. 2008 рік. К.: ПП Сергійчук М. І., 2007. 288 с.
209. Сергійчук В. Соборна пам'ять України: календар-альманах, 2024. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2023. 288 с.
210. Сергійчук В. Соборна пам'ять України: календар-альманах, 2025. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2024. 288 с.
211. Сіромський Р. Питання багатокультурності та збереження національної ідентичності канадських українців у дослідженнях Ярослава Рудницького. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: Міжвід. зб. наук. пр.* 2009. Вип. 18. С. 285-292.
212. Сіромський Р. Проблема збереження національної ідентичності канадських українців: концепція "третьої сили" сенатора П. Юзика. *Наукові записки*

Національного університету "Острозька академія". Сер.: Культурологія. 2010. Вип. 5. С. 394-404.

213. Скрипник О. Отець Василь Кушнір. Перший президент Комітету українців Канади / Служба зовнішньої розвідки України, 06 листопада 2024 р. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/убaufwfv>
214. Сорока М. Ів. Історія Української канадської фундації ім. Тараса Шевченка. *Західньоканадський збірник*. Едмонтон-Острог: Видавництво Національного Університету «Острозька Академія», 2014. Ч. 7. С. 83-96.
215. Сорокіна О.С. «Бюлетень комітету українців Канади» (КУК) як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-80-х рр. ХХ ст.. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2015. №4 (293) травень. С.117-126.
216. Субтельний О. Пласт. Унікальна історія українського скаутського руху. Торонто: Пластове вид-во, 2019. ХХІІ, 440 с.: фот.
217. Сухобокова О. Інтеграція української діаспори у політичне життя Канади. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія*. 2011. № 105. С. 52–56.
218. Сухобокова О. Політика канадських урядів щодо української імміграції у 1910-х – 1930-х рр. *Американська історія та політика, Вип.11*. 2021. С. 34–45.
219. Сухобокова О. Українська діаспора як чинник підтримки України США і Канадою в умовах російської агресії у 2014 р. *Історико-політичні студії № 1*. 2015. С. 69–75.
220. Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення. Мюнхен: Вид-во Укр. техн.-господар. ін-ту “Logos”, 1968. 78 с.
221. Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. К.: Вид-й дім «Альтернативи», 1999. Т. 15. 352 с.
222. Україна: хроніка ХХ століття. Роки 1991-1995: довідкове вид. К.: [б.в.], 2005. 451 с.

223. Чекаленко Л.Д. Публічна історія: виклики ХХІ століття: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 272 с.
224. Шафранюк М. Історія Канадсько-Української Мистецької Фундації. *Канадсько-Українська Мистецька Фундація*. Торонто, Publisher Ukrainian Canadian Art Foundation, 1991. С. 21-33.
225. Яців А. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: на шляху до консолідації світового українства. *Народознавчі зошити*. 2019. №2. С. 387-402.
226. Яців А. Шостий Світовий Конгрес Вільних Українців: дискусії про місію і майбутнє. *Народознавчі зошити*. 2018. № 6 (144). С. 1376–1384.
227. Bessonova M. Central and Eastern Europe in Canadian foreign policy. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. № 10. С. 6–33.
228. Bessonova M., Hlavak A. Canada's perception of democratic development in independent Ukraine. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 2 (8). С. 100–112.
229. Bessonova M. Canadian assistance to Central and Eastern Europe in post-Cold war times. *Американська історія та політика*. 2020. № 8. С. 126–136.
230. Bociurkiw B. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community. *Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment*. Toronto: The University of Alberta Press, 1978. pp. 98-129.
231. Dreisziger N. F. Tracy Philipps and the Achievement of Ukrainian-Canadian Unity. *Canada's Ukrainians Negotiating an Identity*. Toronto: Published in association with the Ukrainian Canadian Centennial Committee by the University of Toronto Press, 1991. pp. 326—341.
232. Gerus O. W. The Ukrainian Canadian Committee. *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. with the Multiculturalism Directorate, Department of the Secretary of State and the Canadian Publishing Centre. 1982. pp. 195-214.

233. Harasymiw B. Political Participation of Ukrainian Canadians Since 1945. *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Toronto: McClelland and Stewart Ltd, 1982. pp. 126-142.
234. Hillmer N. Andre, Harvie. *The Canadian encyclopedia*. Toronto, Ont.: McClelland & Stewart Collection. 2000. P. 76.
235. Kirkconnell W. The Ukrainian Canadians and the War. Toronto: Oxford University Press, 1940. 30 p.
236. Kondra P.A. A review of half a century of Community Leadership. Winnipeg: Ukrainian Canadian Congress, 1993. VIII, 102 p.: ill.
237. Kordan B.S. Canada and the Ukrainian Question, 1939-1945: A Study in Statecraft. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2001. 296 p..
238. Kordan B.S., Luciuk L.Y. A Prescription for Nationbuilding: Ukrainian Canadians and the Canadian State, 1939-1945. *On guard for Thee: war, ethnicity, and the Canadian State, 1939-1945*. Ottawa: Canadian Committee for the History of the Second World War: Canadian Government Pub. Centre, 1988. pp. 85-100.
239. Krukovsky V. Expo-1967 in Montreal: the Struggle for Ukrainian Sovereignty. *Американська історія та політика: науковий журнал*. Київ, 2020. № 9. С. 137-145.
240. Krukovskyi V. The Ukrainian Canadian Committee's Activities during World War II (1939 – 1945). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, Drohobych, 2025. No. 34. P. 86-102.
241. Luciuk L. Y. Searching for a Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory. By Lubomyr Luciuk. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2000. xxviii + 576 p.
242. Members of the House of Commons, Provincial Legislatures, Community Leaders, etc. *Canada-Ukraine Parliamentary Program Newsletter*. Fall 2007. Issue 1. P. 6-26.
243. Mr. Justice John N. Decore and Myroslava Decore. *Ukrainians in Alberta, Vol. 2*. Edmonton: Ukrainian Pioneers' Association of Alberta, 1981. pp. 80-86.

244. Petryshyn J. The "ethnic question" personified: Ukrainian Canadians and Canadian-Soviet Relations 1917-1991. *Re-imagining Ukrainian Canadians: History, Politics, and Identity*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 2011. pp. 223-256.
245. Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians; with Special Reference to the Ukrainian Canadian Committee. Sandy Lake, Manitoba, 1952. 137 p.
246. Prymak T. M. Maple leaf and trident: the Ukrainian Canadians during the Second World War. Toronto: Multicultural history society of Ontario, 1988. 192 p.: ill.
247. Rhonda L. Hinthier. Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991. Toronto: University of Toronto Press, 2018. 312 pp.
248. Satzewich V. The Ukrainian Diaspora. London: Routledge, 2002. 271 p.
249. Veryha W. The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity. Toronto, Department of History of the University of Ottawa, Ottawa, 1967, XXI + 160 pp.
250. Wiseman N. Ukrainian-Canadian Politics. *Canada's Ukrainians: Changing Perspectives, 1891-1991*. Toronto: University of Toronto Press, 1991. pp. 342-376.
251. Yuzyk P. The political achievements of Ukrainians in Canada, 1891–1981. *Український історик*. Вип. 3–4 (75–76); 1 (77). Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1982–1983. С. 79-91.
252. Yuzyk P. Ukrainian Canadians: their Place and Role in Canadian Life. Toronto: Ukrainian Canadian Business and Professional Federation, 1967. 104 p.